

Vajna Lajos, Vajna Lajosné sz. Császár Katalin

Az interjút készítette: Hosszú Gyula
Szerkesztette: Kádár Judit
2013. augusztus-október,
Fehérvár, Csurgó

Vajna Lajosné: Éppen ma adtuk érte hálát az Istennek reggel, csendességünkben, hogy föl kell idézni az életünk eseményeit, föleleveníteni a beszélgetésekkel. Már harmadik napja a fényképeket nézem. Rengeteg fényképünk van, több ezer kép, azokat bogarásztam tegnap is, tegnapelőtt délután is meg még esténként. Hogy mennyi minden előjött! Énbennem a rossz emlékek olyan nagyon nem rakódnak le, ez egy adománya az Istennek, hogy el tudom felejteni, nem marad olyan mély túske bennem. Ezt is el kellett viselni, valahogy így gondolom, és akkor továbbmegy az élet.

Vajna Lajos: Család, gyermekkor

Édesapámmal kapcsolatban büszkén szoktuk emlegetni, hogy „nemes lófő¹ kovásznai Vajna” családból származunk. Azért idézőjelben, mert a rokonoktól azt hallottuk annak idején, hogy „Tudjátok, gyerekek, aki az őseivel dicsekszik, az olyan, mint a pityóka, a java a föld alatt van”. Ha van dicsekedni valónk, akkor nem a névvel és a címmel, hanem azokkal az emberséges emberekkel, akiket a rokonainkban megismertünk.

Édesapám Csíkcekefalván született 1900-ban. Heten voltak testvérek. Ő '17-ben önként jelentkezett a katonasághoz, megjárta az olasz frontokat, Piave-nál is részt vett a harcokban. Az összeomlás idején már a Székely Hadosztály² tagja volt, amely 1918-ban Kolozsváron szerveződött az Erdélyt megszálló román hadsereg feltartóztatására. Azután '19-ben a Székely Hadosztály beolvadt a Vörös Hadseregbe.

Édesapám elég zárkózott, szűkszavú ember volt, keveset mesélt nekünk a múltjáról. Már Veszprémben laktunk, amikor kórházba került, és a kivizsgálásnál egyszer a

főorvos azt mondja neki: „Laci bácsi, a gerincével nem történt valami baleset? Hát itten súlyos törés emlékei vannak”. – „Dehogynem – mondja –, mikor Erdélyből menekültünk, beleestem valamilyen csapdába”. – „De miért kellett magának Erdélyből menekülni?” – „Hát azért, mert amikor vége lett a világháborúnak, szépen hazamentem. Igen ám, de a románok kezdték összeszedni a Vörös Hadsereg tagjait”. Történik ez a beszélgetés akkor, amikor a televízióban unos-untalan találkozunk veteránokkal, akik a Vörös Hadseregben szolgáltak valamikor. Jóska bátyám akkor tréfásan azt mondta: „Édesapám, maga csak most mondja, hogy a Vörös Hadseregben szolgált? Hát tudja, hogy milyen karriert csinálhattunk volna?” – akkoriban még az egyetemre is fölvételi nélkül mehettek a veteránok gyerekei, ez egy csomó kiváltsággal járt. Azt mondja erre édesapám: „Hagyd el, fiam, hát én a Székely Hadosztályban szolgáltam, másoktól tudtuk csak meg, hogy már a Vörös Hadsereg tagjai vagyunk”. Erre azt mondja a főorvos: „Laci bácsi, mit gondolsz, hogy akiket itt nekünk mutogatnak a tévében, azok honnan tudták, hogy vörös katonák?”

Így került ő Magyarországra, a hét gyerek közül a legidősebb. És mit csinálhat egy székely legény? Bent maradt a katonaságnál. Debrecenben a 11. hajdúezrednél szolgált évtizedeken keresztül, egészen addig, amíg Észak-Erdély felszabadult. Akkor Marosvásárhelyre helyezték, és onnantól kezdve volt nekünk is kapcsolatunk az ő rokonságával. Tehát '19-ben jött ő el, és egészen Észak-Erdély felszabadulásáig egyetlenegyszer sem mehetett haza. Közben az édesanyja meghalt. Emlékszem rá, hogy amikor először hazamehetett, a testvérei magázták – bizony nagyon nehéz volt. Később sok mindent megértettünk édesapánk magatartásából. Nem kis terhet viselt ő teljes életében. Elszakadt attól a környezettől, attól a családtól, amelyik még a mi számunkra is – amikor a kapcsolat megszületett ismét – nagyon sokat jelentett, és minden alkalmat megragadtunk, hogy mehessünk Erdélybe.

Nagyapámmal 12-13 éves koromban találkoztam először, amikor Erdély felszabadulván, a családdal együtt elmentünk Csíkcsekefalvába. Mi, gyerekek ott körülötte játszottunk, egymással voltunk elfoglalva, de van egy emlékem, hogy nagyapám édesapámmal meg a testvérekkel beszélget, és a gyerekekről is szó esik. Egy mondata valamiképpen megmaradt bennem: „Szeretni kell a gyerekeket, de úgy, hogy ne vegyék észre”. Azóta sokszor eszembe jut. Nagy terheket hordozott, hiszen

hét gyerekről kellett gondoskodnia, és hamarosan özvegységre is jutott. Ahogy a későbbi gyakori együttlét folyamán kialakult bennem róla a kép, nagyon csendes, hűséges, megbízható, a családjáért élő, áldozatot hozó ember volt. És elárulta a titkot – gyerekejjel ennek voltam a tanúja –, hogy minden, ami az ő életében láthatóvá lett, tetté lett, a gyerekek számára gondoskodás, mindennapi szükségükben ellátás lett, annak a gyökere az ő szeretetében volt elrejtve.

Nagyapám földműves volt, egész életében Csíkcsekefalván gazdálkodott, és édesapám valamennyi férfitestvére is földműveléssel foglalkozott. De ez egy sajátos világ. Van erdőgazdaság, van közbirtokosság, és van a székelyek között egy olyan összetartás, hogy például én úgy emlékszem, hogy kőműves vagy építőmester – vagy e szakmák körében önálló iparos – a környezetben nem volt, de ha valahol fiatalok elindultak fészket rakni, akkor a rokonság meg a falu ott volt, és megépítették a házat. És mindenre volt ember, például Lali bátyám – édesapám egyik testvére, aki akkor már a szomszéd faluban lakott – jó hírű ács volt. Nem ez volt az igazi mestersége, de olyan közismert mestere volt a famunkának, hogy amikor Ceaușescunak³ építettek villát Fogarasban, helikopterrel szállították őt is oda, és ő is rész vett abban a brigádban.

Édesanyám hajdúszoboszlói, ők szintén heten voltak testvérek. Szinte cselédsorból jöttek, olyan családból, akiket talán Veres Péter írásaiból lehet igazán megismerni. Még én találkoztam azzal a nagybátyámmal, aki Hajdúszoboszlón, az emberpiacon árulta magát a többiekkel egyetemben. Nem véletlen, hogy Veres Péter mind a mai napig nagyon közel áll a szívemhez. Balatonakarattyán volt nyaralója, és a hatvanas években – akkor már Soponyán voltunk, most egy kicsit a jövőbe ugrottam – Szabó Sándor esperes elvitt engem egyszer hozzá, velem egykorú fiatal lelkészekkel együtt meglátogattuk az öregurat. Nagy élmény volt a találkozás. Veres Péter olyan beszélgetőpartner volt, aki nemcsak hogy egyenlő partner volt teológiai témákban is, hanem hatalmas ismeretekről tett bizonyosságot. Azt mondta: „Tudjátok, én azért ma is kálvinistának tartom magamat. Parlagi kálvinista vagyok, de nem tudnám elképzelni a temetésemet a *Tebened bíztunk*⁴ nélkül”. És persze a *Tebened bíztunk* nélkül temették el. Mi nem voltunk ott, talán Hollandiában voltunk, de azt tudom, hogy egy társaság kiment és a sírjánál utólag elénekelte a 90. zsoltárt.

Édesanyám Debrecenben találkozott édesapámmal, aki akkor már ott szolgált. Egyikük Hajdúszoboszlóról, másikuk Csíkcsekefalváról jött; egy otthonától elszakadt ifjú ember és egy Debrecenben cselédként szolgáló ifjú hölgy találkozása volt az övék. Sokszor eszembe jut, hogy bizony a mi szüleink mindkét ágon nagyon sokat küszködtek, hiszen édesapám is úgy került Debrecenbe, hogy a rajta lévőkön kívül mással nem nagyon rendelkezett.

Édesapám, meg kell mondani, katonás fegyelmet tartott, és édesanyánk volt az, aki melegséget hozott a családba. Amíg föl nem nőttünk, bennünket senki meg nem kérdezett otthon, hogy akarunk-e tanulni. Szüleink komolyan vették, hogy a felelősség, amíg mi kiskorúak vagyunk, az övék, és éppen ezért ez soha nem volt kérdés. Azt mondták nekünk, ha szóba került, hogy leérettségiztek, és akkor arra mentek, amerre akartok. Ez azért sokatmondó a számomra, mert ma óriási gond a szülőknek olyan feltételeket teremteni a maguk és a család számára, a karriert úgy egyenesbe hozni, hogy mire érkeznek a gyerekek, minden meglegyen. Na hát, a mi szüleink a legszükségesebb feltételeket teremtették meg, s igazán nem a külső javakat gyarapították, hanem mindent a családba építettek bele.

Mi hatan vagyunk testvérek. Én 1930-ban születtem, negyedik gyerek voltam a sorban. Három bátyám van meg egy öcsém és a húgom, Erzsike, a legfiatalabb. Laci bátyám és Jóska Hajdúszoboszlón születtek, mi Pista bátyámmal és az öcsémmel – aki 1940-ben született, tehát tíz év különbség van köztünk – Debrecenben, Erzsike pedig már Marosvásárhelyen 1943-ban, mert amikor Észak-Erdély visszakerült, édesapámat odahelyezték.

Debrecenben kezdtem az iskoláimat a csapókerti református elemi iskolában, aztán a Fazekas Gimnáziumban folytattam. A bátyáim közül a két legidősebb a Református Gimnáziumba járt, de mi Pista bátyámmal együtt a Fazekasba kerültünk. Laci bátyámnak, aki öt évvel volt idősebb nálam és katonai pályára ment aztán, valami problémája volt a Refiben a történelemtanárral, és azt gondolom, hogy nem volt szerencsés a dolgok végkimenetele, bár ő ott maradt az iskolában. Valószínű, hogy emiatt kerültünk mi a Fazekasba Pista bátyámmal. 1940-ben kezdtem a gimnáziumot Debrecenben, de a harmadik–negyedik gimnáziumi osztályt már Marosvásárhelyen végeztük, mert Észak-Erdély felszabadulása után édesapám kérte az áthelyezését, és ott pedig a 23-as határvadász zászlóaljnál⁵ szolgált. Ő végig katona maradt,

katonaként is ment nyugdíjba. '45 után igazolták is valamiképpen, de nem alkalmazták tovább a hadseregben, hanem a veszprémi gyárban dolgozott a lőtéren.

Marosvásárhelyen jártam a harmadik–negyedik gimnáziumot. Tanulni kellett a románok, amiben mi lemaradásban voltunk, úgyhogy Pista bátyámmal nem is túl sokra vittük. Nem voltunk könnyű helyzetben anyagilag soha – hiszen hat gyerek, az a múlt rendszerben is komoly terhet és feladatot jelentett a szülők számára –, de még külön tanárt is fogadtak nekünk, hogy valamiképpen fölzárkózzunk. Nem nagyon dicsekedhettünk, hogy ennek komoly eredménye lett volna.

Világháborús útvonal: Zalaegerszeg, Botfa, Veszprém

A hazafiság főleg édesapám révén, a szegény, kiszolgáltatott emberekkel kapcsolatos együttérzés és szolidaritás édesanyám révén jött a családba. De jellemző a szemléletre, amit édesanyám magával hozott, és ami édesapám székelgy gondolkodásából, erkölcséből is következett, hogy a szüleim mélységes együttérzéssel szemlélték, ami a háborúban nemcsak a fronton, hanem például Marosvásárhelyen is történt, és aminek mi tanúi voltunk. A kép ma is előttem van: ott állunk édesanyámmal mi, gyerekek az ablakban, előttünk lovas fogatok megrakva csomagokkal, és a fogatokat gyalog követik családok a gyerekektől kezdve a nehezen menő, öreg nagyszülőkhig. Jobbra-balra géppisztolyos katonák. Édesanyám könnyek között mondja: „Gyerekek, ők igazán nem szolgáltak rá arra a sorsra, amiben most részük van, mert ugyanígy, ugyanilyen címen, ugyanilyen módon akár mi is ott lehetnénk közöttük”.⁶

A Maros-hídtól a negyedik-ötödik házban laktunk, és a menet a házunk előtt vonult el a belváros felől, át a hídon, ki a városból. Nekem gyerekként arról, hogy hova viszik őket, mi lesz velük, fogalmam sem volt. De olyan emlékeim vannak, hogy bizony a kortársak között nem egy volt, aki korábban csúfolta őket, néha olyat is láttunk, hogy kis zsidó gyerekeknek a magyar gyerekek meghúzkodták a pajeszát. Az iskolában nem voltak zsidó osztálytársaink, de a cserkészotthon környékén volt egy pár zsidó lány, közülük kettőre is emlékszem; egyikük édesapja a téglagyár igazgatója volt, a másiké egyszerű iparos. Én akkor 14 éves lehettem, nekem az egyik, a kis Ági különösen tetszett, időnként beszélgettünk is. Sokszor eszembe jut, vajon mi lett a sorsa.

Arra emlékszem még vásárhelyi tartózkodásunk idejéből, hogy kint vagyunk az udvaron, és egyszer csak valamelyik bátyám felkiált: „13 stuka, nézzétek, hű, repülők, német repülők!” Mi az északi városrészben laktunk, ez pedig a város fölött volt látható, a hadapródiskola környékén. És ahogy nézzük, egyszer csak az egyik elkezd zuhanni, aztán kötelékben szépen valamennyi, és egymás után robbanások hallatszanak. Mi akkor még nem tudtuk ezt mire vélni. Jóska bátyám fölugrott a biciklire, elment, hogy megnézzé. Kiderült, hogy akkor álltak át a románok, és német felségjelzésű stukákkal a románok bombázták a menekülteket. Ez '44 nyarán történt, szeptemberben már nem is kezdtük el az iskolát.

Egy hónapig éltünk a vagonokban

'44 őszén, amikor már jött a front kelet felől, a három székely vármegyét hadműveleti területté nyilvánították, és édesapám alakulatát áthelyezték. Amikor minket, az egész családot bevagonírozták – két szerelvényt indítottak a 23-as határvadász zászlóaljjal, ahol édesapám raktáros volt –, még arról volt szó, hogy talán Kolozsvár vagy Nagyvárad környékén pakolnak ki bennünket.⁷ Erre számítottunk, de az oroszok nem tartották tiszteletben a terveket meg a reménységeinket, hanem jöttek, jöttek, és a vége az lett, hogy egy hónap múlva Zalaegerszegen pakoltak ki bennünket. Ennyi idő alatt tettük meg az utat, mert ekkor már bombázták az állomásokat, géppuskázták a szerelvényeket. A két szerelvény közül csak az egyik érkezett meg, a másikat úgy szétbombázták útközben, hogy szinte hírmondó sem maradt belőlük. Egy hónapig éltünk a katonákkal együtt mi gyerekek a vagonokban, akkor szoktam rá a dohányzásra, 15 évesen. Bizony ma is sokszor eszembe jut, hogy szegény édesanyám mit kellett kiálljon, amikor kitolták a szerelvényt az állomásról, és jöttek a repülők és lőttek, és mellettünk a hatalmas szalmakazlak fedezetében légelhárító ágyúk szóltak. Gondoltuk, na, most itt a vég, és csak rohantunk a répafieldön, miközben hallottuk az ágyúk dörrenését, és a vadászgépek a szerelvényt lőtték. Ilyen körülmények között éltünk egy hónapon keresztül, mire megérkeztünk.

Ez katonai szerelvény volt, marhavagon. Nem sok civil család volt. Kaptunk mi is egy fél vagon, abba, ami belefért, azt bepakolhattuk. A bútor egy részét meg a legszükségesebb ingóságokat hozhattuk magunkkal. A szerelvény egyébként katonákat szállított, azt az alakulatot, akiket aztán Botfán a Hűvös-kastélyban

szállásoltak el. Hatalmas raktár volt Botfán, de hogy ez a szerelvény hozta-e a felszereléseket, amik aztán oda kerültek, vagy utólag töltötték föl, erre nem is igen emlékszem. Annyi bizonyos, hogy Marosvásárhelyről a szerelvény egy katonai raktárnak a fölszerelését szállította részben, részben pedig minket, néhány családot meg a katonaságot. Ahogy visszagondolok, lehetett egy századnyi katona velünk, mi civilek nagyon kevesen voltunk.

Botfára érve – 7-8 km-re van ez Zalaegerszegtől – a Húvös-kastélyban ütötte fel a parancsnokság a székhelyét, és a kastélyhoz tartozó hatalmas raktárépületben helyezték el a katonai felszereléseket. Minket a falu kovácsának a szolgálati lakásába helyeztek el. Ezt a házat a község építtette, a község tulajdonában volt, és az udvarban volt a kovácsműhely. Mint ahogy a papnak és a tanítónak, a kovácsnak is szolgálati lakása volt. De miután a szomszéd faluban lakott ő korábban – és ott volt a családja is Zalabesenyőn, ami 2-3 kilométerre van Botfától –, a kovács nem lakott benne. Minket beköltöztettek a házba, ő pedig Zalabesenyőből járt át a kovácsműhelybe. Egy szoba-konyhás lakás volt ez kemencével, döngölt földes szobával, és édesanyám az öt gyerekkel itt maradt. Laci bátyám akkor már nem volt velünk. Ő a nagyváradi hadapródiskolába járt, de áthozták őket Kőszegre, ott fejezte be az iskolát, ott avatták föl.

De közben továbbvitték édesapám alakulatát, irány Németország. Újra a fölkerekedés: felpakoltak bennünket lovas szekerekre, és Vas megyében Kistrákosnál pakoltak ki, ahol a volt posta épületében kaptunk egy szobát. Ott ért utol a front bennünket. Nem volt harc a faluban, egyetlen puska lövés nélkül jöttek be az oroszok, és szépen összegyűjtötték a katonákat: azt mondták, hogy jelentkezzenek egy kijelölt helyen, majd kapnak igazolást, és akkor eltávozhatnak. Édesapám gondolkozott, mert sokan biztatták, hogy vesse le a katonaruhát. Nem, mondta végül, ezt ő nem teheti meg. Édesapám az összeszedett katonatársaival együtt elindult Zalaegerszeg felé gyalog – ott volt az orosz parancsnokság –, hogy majd ott kapnak igazolást, amivel leszerelhetnek. Addig-addig mentek, míg a Szovjetunióban kötöttek ki, és papírok nélkül tértek haza három és fél év múlva.

Laci bátyám is orosz fogságba került; édesapám három és fél évet, ő négyet töltött hadifogságban. Laci sorsa egy külön, regénybe illő történet. Már menyasszonya volt,

amikor kikerült a frontra. Ibolya, a menyasszonya csíkszentmártoni – Csíkcsekefalva, Csíkszentmárton ez ma már, azt hiszem, közigazgatásilag is egy falu –, és az édesapja kereskedő volt. Ők is elmenekültek Erdélyből, és Szentpéterfán telepedtek le, úgyhogy itt élt a kapcsolat, itt is jegyezte el Laci a menyasszonyát. Amikor vége lett a háborúnak, hazament a menyasszony családosul Csíkszentmártonba, de Ibolya még írta a leveleket, hogy ha csonkán-bonkán is, de Laci hazajön, ő vár rá. Csakhogy a kereskedő szülők meg úgy voltak vele, hogy mire vár, hát, ha hazajön is a vőlegénye, a magyar-román határ már le van zárva. Mire Laci megjött, a menyasszonyát férjhez kényszerítették. Aztán mindkét házasság borult. Laci bátyám elvált, Ibolya férje meghalt, és ők találkoztak is, mód lett volna arra, hogy megpróbálják együtt, de Laciban olyan mély volt a seb, amiért nem várta meg őt Ibolya, hogy nem folytatódott a kapcsolatuk.

Amikor édesapámat elvitték, és édesanyánkkal egyedül maradtunk, visszamentünk Botfára, ugyanabba a lakásba. Bizony azok az esztendőik nagyon nehezek voltak, amíg egy kicsit is rendeződtek a dolgok. Ugye fizetés nélkül öt gyerekkel, idegenben... nem is tudom, hogyan tudta ezt édesanyám megoldani. Arra emlékszem, hogy mi gyerekek is eljártunk napszámba, a legkínosabb emlékem a cukorrépa egyelés négykézláb... Aztán hazajött Laci bátyám is, édesapám is, de miután mind a kettő hivatásos katona volt, egyikük sem olyan feltételekkel kezdetett újat, mint mások.

Még a halálos ágyán is

Nem volt tanítás a front alatt, az ötödik gimnáziumot úgy végeztem el, hogy amikor visszaértünk Botfára, híre jött a gyerekek révén, hogy le lehet vizsgázni az ötödik év anyagából. Egy hónap állt rendelkezésre szeptemberig. Vállalkozó szellem élt bennem, hamar beszereztem a tankönyveket, amit lehetett, megtanultam – meg kell mondani, hogy nem sokat, de azért levizsgáztam szeptemberben, és a hatodikba mehettem. Szegény Pista bátyámnak, akivel együtt jártunk, ugyanez nem sikerült, úgyhogy onnantól az ő élete más irányban haladt, ő később egy szakiskolát végzett el. Én Zalaegerszegen folytattam aztán a gimnáziumi tanulmányokat, ott is érettségiztem.

Jóska bátyám még Marosvásárhelyen kezdte el a tanítóképzőt, és Pápán fejezte be. Szeretett volna továbbtanulni, de ott volt a család, és miután a kántorképzőt is elvégezte, az a megoldás kínálkozott, hogy állást vállal kántor-tanítóként. Több helyre pályázott, többek között Veszprémbe is. Veszprém kiemelt hely volt, mind a lelkészi, mind a kántori állás öt éves gyakorlathoz volt kötve, Jóska bátyám oklevelén viszont még alig száradt meg a tinta, amikor beadta a pályázatot. Boda József volt akkor a veszprémi gyülekezet lekipásztora. Kiváló ember volt: Amerikában tanult, és népfőiskolát is alakított.⁸ Ő azt mondta a presbitériumnak, hogy igaz, hogy Veszprém kiemelt hely, de rendkívüli helyzet van. Meghívták Jóskát bemutatkozni, és a bemutatkozása alapján alkalmasnak találták. Azt mondták, hogy itt van a család, ő most szinte családfenntartónak számít, és megválasztották ezt a gyerekembert Veszprémbe kántor-tanítónak.

Gyönyörű három szoba összkomfortos lakás járt a kántor-tanítónak a református iskola emeletén. Ott volt mellette a hitoktatói lakás, ahol Pethe Kálmán lakott – ő volt a hitoktató lelkész a gyülekezetben –, a későbbi esperes.⁹ És a család beköltözött Veszprémbe. Mi korábban nem túl nagy lakásokat béreltünk. Debrecenben is bérelt lakásban laktunk, Marosvásárhelyen is bérelt lakásban, és bizony ezek nagyon egyszerű, komfort nélküli lakások voltak rendszerint, így a veszprémi lakás a család számára óriási különbséget, hihetetlen nagy változást jelentett.

A helyzetünk évekig nagyon szépen alakult, de ugye jött az államosítás, aztán jött a megszorítás. Először csak arról volt szó, hogy Jóska bátyám már állami alkalmazott, és mivel a kettő nem megy együtt, nem kántorizálhat, szálljon le az orgona mellől. És az egyház nem volt abban a helyzetben, hogy azt mondja: Jóskám, döntsél, ha kántor maradsz, akkor mi egzisztenciát biztosítunk. Sajnos ilyen lehetőség nem volt. Viszont közben már a lakásunk is állami lakás lett, az egész épületet államosították. Úgyhogy bizony eljött az idő, amikor Jóska bátyám nemcsak hogy nem orgonálhatott, hanem még rendkívüli esetben sem segíthetett a gyülekezetnek. Volt, amikor Boda Jóska bácsi azt mondta neki: „Te, Jóskám, nem jönnél el velem temetni? Nincs kántorom”. És Jóska egyszerűen arra kényszerült, hogy azt felelje: „Nem tehetem meg, Jóska bácsi”. És ez szegény Jóskának végigkísérte az életét, még a halálos ágyán is előkerült, hogy azzal a lelkésszel, azzal a gyülekezettel szemben tette ezt meg, amelyik felkarolta a családot és egzisztenciát biztosított neki.

Teológusévek Pápán és Budapesten

Én még Botfáról jelentkeztem a pápai teológiára, az 1948/49-es tanévben kezdtem Pápán a teológiai tanulmányokat. Ez alatt a család beköltözhetett Veszprémben a szolgálati lakásba. Pápán három évig voltunk, mert megszüntették a teológiát.¹⁰ Fölkerültünk Budapestre, és ott fejeztem be a teológus éveket.

Az ébredés által megérintett ifjak

Pápán én egy olyan társaságba kerültem bele, akik a még akkor tapasztalható ébredés¹¹ hullámai által megérintett ifjak voltak, és ez meghatározta az én helyemet meg a szerepemet is a teológián. Egy közösen Igét olvasó, imádkozó közösségbe kerültem. A pápai teológia vezetése meg a hallgatósága kicsit megosztott volt. Volt egy tradicionális-konzervatív irányzat, amit Benedek Sándor igazgató¹² képviselt, aki nem nagyon szimpatizált az ébredési vonallal. Az ifjúságnak az a része, amelyik az ébredésben érintett volt, Kiss Sándorhoz vonzódott, aki újszövetségi szakos tanár volt. Ez a csoport aztán egészen odáig jutott, hogy közülünk néhányan a Bethániával¹³ is kapcsolatba kerültünk. Debrecenben volt az a nagygyűlés, ahol bennünket is fölvettek, és ott mondták ki a Bethánia Szövetség feloszlását. Minket fölvettek, azután kimondták, hogy föloszlik a szövetség.

Ifjú teológusként mi még Alcsúton is megfordultunk '49-ben és a következő évben is. Úgy emlékszem, hogy sok százan voltunk még ezen a konferencián. Szikszai Béni¹⁴, Borbély Béla¹⁵ bácsi a platánfák alatt tartott evangelizációt. Ez az idő és ezek az alkalmak valóban nagyon mély benyomást tettek rám. Meggyőződésem, hogy ez az Ige, „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket”, meghatározza az egész életemet, mert egy belső vonzódás kora gyermekkorom óta élt bennem. Édesanyánk bizony gyerekkorunkban nem egyszer, hogy a villannyal spóroljon, kinyitotta este a kályhaajtót. Annak a fényénél ültünk le, és ott tanítgatott bennünket olyan énekekre, mint ez: „*Pásztorunk a Jézus, hozzá tartozunk, hű ölébe rejtve félni nincs okunk...*”

Édesanyám hazulról hozta az ébredési énekeket. Nagyanyám bibliás, hívő asszony volt, a gyászjelentésében egy Végh nevű tanító egyenesen prófétaasszonynak titulálta őt. Hajdúszoboszlón élt, vele kapcsolatban nekem nagyon halvány emlékeim vannak kicsi gyerekkoromból, de azok rendkívül pozitívak. A Bibliáját megörököltük, a húgomnál volt egy darabig, de sokszor volt az én kezemben is. A lapjai agyonjegyzetelve, aláhúzva... valóban az látszott rajta, hogy nagyanyám Igével élő asszony volt. Édesanyám hazulról hozta ezeket az énekeket, és bizony a sokszor megpróbált hite gyökerei is ide nyúlhatnak vissza. Ez az ének is abból az időből van.

„Száz juhocskám mind együtt legel.

Egy közülük vajon hova lett?

Valahova zöld vadonba ment.

A jó útról, jaj, de messze ment.

Megyek, megyek, megkeresem őt.

Összejárok hegyet és mezőt.

Legyen az út bármilyen nehéz,

Juhocskámat visszahozom én.

Itt hozza már, vállára vetve.

Összetörve és megsebezve.

Sebeire balzsamot vetett.

Nincs több ilyen igaz szeretet.”

Fogalmam sincs róla, ki írta ezt, én édesanyámtól tanultam, ahogy a Hozsánna énekeket is. Abban a körben, ahol mi nevelkedtünk, ezek nagyon kedves és népszerű énekek voltak. Ecsedy Aladár¹⁶ és Gyökössy Bandi bácsi¹⁷ rendezett később nyaranta Tahiban gyermekmissziói vezetőképző tanfolyamokat, és a teológusok közül jó néhányan – akkor már Pestről – részt vettünk ezeken. Ők adtak ki egy énekeskönyvet, amelyikben, én úgy emlékszem, már ezek a gyerekénekek is szerepeltek.

Ugyan nem konferenciára, de egyszer Szikszai Bénivel néhányan teológusok – öten-hatan Pestről – lementünk Alcsútra. Ott valami répaügy volt, azt kellett elrendezni a

telek körül. Azért emlékezetes, mert találkoztunk a pályaudvaron, és Szikszai Béni már ott elkezdte mesélni az élményeit. Nagyon formában volt. Egy-két olyan történetet is elmondott, aminek a főszereplői lelkészek, és olyan komikus helyzetek adódtak, amiket, hallván, kitörő nevetéssel nyugtáztuk a történetet. Egyszer aztán feleszmélt: „Jaj, gyerekek, meg kéne nézni, hol is van a vonat!” – kiderült, hogy elment a vonat közben. És akkor tanultam Szikszai Bénitől ezt az aranymondást: „Jegyezzétek meg most jól, megemlegeted a napot, amelyiken bántod a papot!” Azért csak eljutottunk Alcsútra a következő vonattal.

Szikszai Béni bácsi nagyon következetes, tisztességes keresztyén ember volt. Nemcsak nekünk mondta annak idején, hogy „Én a református egyházban kaptam a kezembe a Szentírást, ezt a Szentírást az egyház őrizte, én itt jutottam hitre, ez az én anyám. És ha engem innen kirúgnak az ajtón, bemászok az ablakon”. És végig hű maradt, akkor is, amikor már erdészként kereste a kenyerét. Már veszprémi lelkész voltam, mikor egyszer följött Kovách Attila püspökhöz¹⁸, és engem is meglátogatott. De mi pontosan akkor indultunk a bátyám temetésére – a legidősebb bátyám 56 éves korában meghalt –, és beszélgetésre már nem volt mód. Éppen csak üdvözlöttük egymást, aztán nekünk el kellett mennünk. Béni bácsival akkor találkoztam utoljára.

Tudom, hogy ez a meggyökeresedett szemlélet, de én nem tudom elfogadni, hogy az ébredéssel szemben masszív ellenállás jellemezte volna a pápai teológiát. A vezetésében talán igen, ez ugye Benedek Sándor személyéhez köthető. De még Trócsányi Dezső¹⁹ bácsinak, a filozófiatanárunknak sem voltak olyan megnyilatkozásai, hogy ezt a társaságot valamilyen módon negligálta vagy elítélte volna, vagy kritizálta volna. Pongrácz József²⁰, az egyik teológiai tanár, aki szintén újszövetséges volt és angolt is tanított, szintén az ébredés embere volt, még ha nem is a bethánista vonalhoz tartozott, mert ez csak később, a mi időnkben jött be a teológiára. A lánya, Matyuka teljes életében Urát követte. Többször szolgáltunk együtt. Gyönyörűen énekelt; az ő vallomása is lehetett volna: „... énekelek az én Istenemnek, a míg vagyok” [Zsoltárok, 146, 2].

A Gáty-család

Gáty Feri bácsi felsőörsi lelkipásztor volt.²¹ Angliában tanult, és az ébredés idején evangelizációs munkaközösség tagjaként járta az országot, komoly evangelizációs szolgálatok voltak mögötte. Művészi pályára indult volna, de a megtérése arra az időre esett, amikor döntenie kellett, és ő a lelkeszi szolgálatot választotta. Az ő édesapja Pápán zenetanár volt a Kollégiumban²², a felesége pedig Hatvani lány, akinek az édesapja szintén zenetanár volt a tanítóképzőben Pápán.²³ Gáty Feri bácsi Hatvani Rózsikát vette feleségül, és felsőörsi lelkipásztor lett. Nagyon kis gyülekezet volt ez, Feri bácsiék szegények voltak. Négy gyermekük született: Jenő, Zoltán, István és még volt egy Ildikó nevű lányuk. Amikor a gyerekek megnőttek, ott tanultak a Pápai Református Gimnáziumban. Feri bácsi felesége szeptemberben mindig beköltözött Pápára Hatvani nagymamához a gyerekekkel, és tanév végén mentek csak haza. A nagymama házában rendszeresen volt bibliaóra, tehát a mi időnkben már a gyülekezetben is volt egy mag, ami nyilvánvalóan az ébredés gyümölcse volt.

Mi magunk is jártunk a Hatvani-féle bibliaórákra. Amikor bekerültem a teológiára, említették, hogy reggel van egy bibliakör, ahol közös áhítat van. Így kerültem én abba a társaságba, akik Hatvaniékhoz jártak, és a családdal egy bensőséges kapcsolat, közösség alakult ki. Mire én veszprémi lelkész lettem, Gáty Feri bácsi István fia már a gyerekkórház igazgatója volt, de mindvégig a gyülekezet aktív tagja maradt, a mi időnkben lett presbiter. A Hatvani-féle bibliaórákon ott volt Feri bácsi felesége a gyerekekkel, s ez a Pista gyerek²⁴ akkor volt gimnazista. Mosolyogva emlékszem rá, hogy minden teológus, aki adott magára valamit, ezt a gyereket szerette volna megtéríteni, ugyanis a szülők aggódtak miatta – Pistával ezt később sokat emlegettük –, mert ha teológust látott, átment a másik oldalra. A végén mégis keresztyén ember lett belőle, és ez Isten különös csodája és ajándéka, mert az lett: komoly oszlop a gyülekezetben és társ a szolgálatban.

A kisebbik fiút, Gáty Zoltánt valamiképpen beszervezték. Ő a rendőrségnél dolgozott, valószínűleg a politikai osztályon, bár erre nem esküszöm meg. De az, hogy ő bedolgozott a rendőrségnek és jelentéseket küldött, ez kétségtelen. A szüleivel és Hatvani mamával is szemben állt, és bizony volt idő, amikor azt mondta, hogy „Az egész bandát elvitetem, hogyha nem hagyják abba” – mert a bibliakör Hatvani mamánál egészen addig élt, amíg mi ott voltunk Pápán. Nekünk például Zoli mindig

megmondta, hogy merre jártunk, mit csináltunk. Furcsán barátkozó kapcsolatot is tartott velünk, de közben ő büszke volt arra, hogy szemben áll velünk.

Történt egyszer – Zoli akkor a zöld ávosoknál²⁵ volt – hogy autóval mentek valahova többen, ő vezette az autót, és történt egy karambol: egy híd korlátját áttörték, belefordultak a folyóba, Zoli kimenekült és segített menteni a társaságot, de egy ávos tiszt meghalt. Bírósági ügy lett belőle, és ő volt a hibás, mert ő vezetett. Börtönbe került – ezt az édesapjától tudom –, és bizony olyan kilátások voltak, hogy halálra fogják ítélni, mert kiderültek az egyházi kapcsolatok, a lelkész édesapa, minden, amivel ő valószínűleg nem dicsekedett el. Azoknak a bajtársainak sikerült valahogy tisztázni a helyzetet, akik szintén ott voltak a balesetnél. A történet vége az, hogy mire hazatért a börtönből, Zoli is megtért, hitre jutott. Budapesten, a csillaghegyi gyülekezetben lett presbiter. De mindez egy olyan kalandos életszakasz után történik, amikor egyszerűen nemcsak tagad, hanem kiszolgáltatással is fenyeget másokat. Amikor Veszprémben voltunk, Zoliékkal is többet találkoztunk, mert a szülők ott éltek, és ők, ha jöttek, akkor minket is meglátogattak.

„Nézd, hát el lehet innen menni”

Balogh Géza bácsi, egy igazgató-tanító a szomszédos faluból szintén bejárt a Hatvani-féle bibliaórára. Ott egy kis közösség alakult ki, a gyülekezeti tagokból is voltak néhányan, és ez a mi időnkben egy bevett, megtűrt vagy elfogadott alkalom volt. Olé Sándor²⁶ bácsi volt a pápai gyülekezet lelkésze, aki minimum szimpatizált ezzel a közösséggel. Például nemegyszer engem kért meg arra, hogy: „Maszatom – és akkor ugye, megcsipkedte az ember arcát –, egy sorozatot kellene teológusokkal összeállítani”. És akkor én válogattam ki, hogy kik mikor, hogyan szolgálnak. Olyan korszaka volt ez az életünknek, amire ma úgy emlékezünk vissza, hogy ha lett volna valaki, aki jobban kézben tudja tartani ezt a társaságot, lehet, hogy több haszonnal járt volna. De sajnos azt láttuk, hogy sok nyomorúság, elesettség van körülöttünk, és azt gondoltuk, hogy nincs idő, be kell állni... s jártuk a környező falvakat, szolgáltunk. Azt remélem, hogy az Úristen irgalmas lesz hozzánk, és nem kell visszahallgatni azokat a prédikációkat, amelyeket teológuskorunkban tartottunk. De akkor nagy lelkesedéssel, nagy meggyőződéssel jártunk ki a gyülekezetekbe.

Másod-harmadévesek voltunk, amikor az igazgató, Benedek Sándor letiltotta a szolgálatokat. Addig nem kellett ezeket még bejelenteni sem, mert ahová hívtak, mentünk, ha megbíztak valamivel, elvégeztük. Onnantól ez megszűnt. Azt mondta Benedek Sándor, hogy a tanári kar úgy határozott, hogy ez tilos, és csak igazgatói engedéllyel mehetünk szolgálni. Olé Sándor bácsi volt akkor az iskolai tanács elnöke, és köztük komoly összetűzésre is sor került. Ezek már olyan részletek, amiről nem is nagyon szívesen beszél az ember.

Kiss Sándor bácsi viszont nem is tudott arról, hogy a tanári kar foglalkozott volna ezzel a kérdéssel, és amikor kritikai megjegyzések hangzottak el – többek között az én ajkamról is –, sajnós volt, aki ezt egy kicsit megspékelve visszajuttatta az igazgatóhoz. Engem akkor behívatott az igazgató, hogy hogyan vannak ezek a dolgok, miket mondtam. Őhöz is ugyanis már az került vissza, hogy én azt mondtam, hazudik az igazgató. Mondtam, én azt valóban kifogásoltam, hogy a tanári kar ilyen határozatot hozott, és – miután nemcsak Kiss Sándor, hanem dr. Trócsányi Dezső sem tudott róla – valóban kétségbe vontam, hogy ez a tanári kar határozata lett volna, de azt nem mondtam, hogy hazudott. „Én ilyet nem mondtam. Tessék idehívni azt, aki ezt mondta rólam!” Odahívta, és az illető a szemembe állította azt, amiről én azt állítottam, hogy nem mondtam. Na, ebből igazgatói megrovás lett, s akkor az igazgató nem formálisan, de azt mondta: „Nézd, hát el lehet innen menni” – szóval gyakorlatilag eltanácsolt a teológiáról. De én olyan szemtelen voltam, hogy nem vettem róla tudomást.

Közben viszont '51-ben megszűnt a teológia Pápán, fölkerültünk Budapestre. Nagyon keserves időszak következett. A mi körünkhöz tartozott egy Escher József nevű teológus is. Ő volt közlünk az, aki, azt kell mondanom, hogy a legkomolyabban vette a teológuséveket. Ő egyenesen teológiai tanárnak készült. A héber tanulmányait is nagyon komolyan vette, és egyáltalán, nagyon komolyan készült a szolgálatra. Ha valakiről el lehetett volna képzelni, hogy nem fejezi be a teológiát, az biztos, hogy nem ő volt. De mi történik? Hivatalosan még működik a pápai teológia, ott még a felszámolás folyik, nekünk pedig ez az első pesti teológiai évünk. Fönt vagyunk Pesten, folyik a levelezés Kiss Sándorral, és egy Escher Jóska által Kiss Sándor professzornak írt levél egyszer csak Benedek Sándor asztalára kerül. Ezt a Kiss Sándornak írt levelet Benedek Sándor fölbontja, elolvassa és –

miután szeretne Pestre fölkerülni teológiai tanárnak, nyilván ez az indíték – ennek a levélnek az alapján följelenti Escher Józsefet. Bereczky Albert²⁷ akkori püspök behívhatja Jóskát, megmutatja a levelet, amiben kicsit sarkítva arról van szó, hogy a mi népünknek nem kell ez a fajta szocialista evangélium, ami uralkodóvá lett, és amiben a téészesítés támogatása meg egyebek vannak napirenden. Jóskával mi Pesten is együtt voltunk állandóan, úgyhogy ezt én tőle tudom.

Bereczky Albert tehát behívatta, és azt mondta neki: „Nézd, ez a helyzet. Nem tehetem, hogy ne foglalkozzak vele. Mert aki erre képes volt, hogy felbontott egy levelet és ennek alapján téged följelentett... És politikai okok is vannak a följelentés mögött, nekem ezzel foglalkozni kell, tehát egyházi bíróság elé kell vinnem a dolgot, és ítéletet kell hozni”. Világos volt, hogy kényszerhelyzetben van. De azt mondta: „A bíróság nyilván foglalkozik azzal, hogyan írhattál te ilyeneket, miért pont Kiss Sándornak, és vajon Kiss Sándor hogyan gondolkodik, hogy te ilyesmit nyugodtan írhattál neki. De nyilván azt is elő kell vennünk, hogyan került ez a levél Benedek Sándorhoz”. Ő akkor azt ajánlotta, hogy „Jóskám, menj el egy évre. Egy év múlva gyere vissza. Ha te ezt megteszed, én megígérem neked, hogy amíg én püspök leszek, Benedek Sándorból nem lesz teológiai tanár”. És Jóska belement ebbe a megállapodásba, elhagyta a teológiát – csakhogy nem tért többet vissza. Benedek Sándorból tényleg nem lett teológiai tanár, valahol Tolnában volt lelkész, aztán később nyugdíjasként könyvtárban kapott munkát. Ez egy nagyon szomorú és nagyon kellemetlen epizódja volt a teológuséveimnek.

Jóska beiratkozott a közgazdasági egyetemre, elvégezte, doktorált. Olyan sebet kapott, amit nem tudott kiheverni, viszont becsületére legyen mondva, az egyházi kapcsolatait nem számolta föl. Ő Fehérváron járt templomba, tehát nem tagadta meg a keresztyén múltját, és a mi kapcsolatunk is megmaradt, többször látogattuk egymást. Pár évvel ezelőtt, mikor meghallottam, hogy beteg, bementem hozzá, s akkor mondta, hogy bizony kritikus a helyzet. Nem tudom, honnan vette, de azt mondta: „Te megígérted Lajos, hogy engem eltemetsz”. – „Hát – mondom – ne marhászkodjál, hogy ígértem volna ilyesmit?” Egy évvel fiatalabb is volt Jóska nálam. S akkor azt mondta: „Nem sok remény van, nem tudom, hogy mit hoz a holnap. Arra kérlek, hogy ezt az Igét, *'Tenyerembe metszettelek téged, enyém vagy'* [Ézsaiás 49:16] – ezt vedd elő. Ez a biztos”. Pár hét múlva eltemettük.

„Ti csak hallgassatok, ti énekeltetek a Kiss Rolandnak”

Füreden máig felemlerjük Kiss Rolandot.²⁸ Pápai teológuskorunkban egy-egy hétre – aztán negyven-ötven éven keresztül minden nyáron – ott voltunk a lelkészüdülőben. Kezdetben szalmazsákokon aludtunk, ezek az ötvenes évek. Egyhetes alkalmak voltak, mi ott voltunk teológusokként, és egy alkalommal ott volt Kiss Roland is, ott nyaralt velünk. Volt egy strand Füreden, ahol az Otthonnak volt egy kabinja. Ez a kabin akkora volt, mint egy kisebb szoba, úgyhogy mi teológusok a lelkészüdülőből oda lementünk, máris nyitotta a mami az ajtót, vetkőztünk, fürödtünk. Lent vagyunk a strandon, egyszer csak... „Gyerekek, jön Kiss Roland!” Jött Kiss Roland. Odamegy a mamihoz, a kabinos nénihez: „Kérek egy kabint”. És mert ugye többen üdvözölték ott a teológusok közül, a mami megkérdezte: „Honnan tetszett jönni, a lelkészüdülőből?” – mert minket már ismert ez a néni, odajártunk rendszeresen. Azt mondja, igen. „Tessék parancsolni!” – megy elől, nyitja ki az ajtót. Kiss Roland bemegy, körülnéz: „De hát itt vannak már”. – „Persze, hogy vannak, ez az Otthon kabinja. Tessék nyugodtan bemenni!”. – „De én külön kabint kérek”. – „Külön kabint, hát olyan nagy a forgalom, igazán ne tessék...!” Vita támadt. „Asszonyom, maga nem tudja, hogy kivel beszél! Ilyen ember, mint én, csak egy van Magyarországon”. Erre a mami: „Csak nem maga zsidó főrabbi?” Persze mi gyorsan elpárologtunk, de attól kezdve a teológusok kedvence lett a mami.

Petrócz László²⁹ – később balatonfüredi lelkész lett – szénior volt abban az időben, s Balatonfüreden ő az asztal körül szolgált. Azt mondja neki Kiss Roland: „Nem illik, hogy a püspök poharába több bort önt, mint az enyémbe, mert rossz következtetésre juthat az ember, hogy itt valami megkülönböztetés van”. Ezt én Lacitól hallottam, mert ennek nem voltam tanúja. Laci azért szelíd és ügyes ember volt, legközelebb jól megtöltötte a poharát, mire Kiss Roland figyelmeztette, hogy nem illik ennyire teletölteni a poharát, csak eddig. Szóval nagyon érdekes személyiség volt.

Mondjuk, ez nem szolgál a mi nagyobb dicsőségünkre, de ott énekelt az énekkar – benne én is – Kiss Roland tiszteletére. Pápán Borsányi Gábor³⁰ volt az énekkar vezetője, egy rendkívül jó zenetanár. Ő gyűjtötte egybe az énekkar tagjait, voltak

abban tanárok, teológusok, diákok. Ezzel az énekkarral ő Budapesten versenyen is szerepelt. És lent volt Füreden az énekkar, Borsányi tanár úrral együtt. arra nem emlékszem, hogy Bereczky akkor ott volt-e, de Kiss Rolandot nem lehet elfelejteni. És azt tudom, hogy énekeltünk neki egyet. Ő fönt volt a teraszon, mi kint voltunk az udvaron, ott álltunk és énekeltünk. Persze arra nem mernék megesküdni, hogy ez tényleg Kiss Rolandnak szólt, de az biztos, hogy így emlegették ezt, később: „Na, ti csak hallgassatok, ti énekeltetek a Kiss Rolandnak”.

Jártunk körbe a gyülekezetekbe, énekeltünk, ott is. Átmentünk Alsóörsre – Kiss Roland is eljött velünk –, és ott engem kértek fel igehirdetésre. És hát én prédikáltam, s akkor különösen belopta a szívembe Kiss Roland magát, mert egy megjegyzése volt az igehirdetésről, amit nekem úgy mondtak vissza, hogy „ilyen hanggal hogy lehet lelkészi pályára menni?” – ez volt az összes hozzáfűznivalója.

Most olvastam Kiss Roland leveleit, közte azt a Rákosi Mátyáshoz írt levelet, amelyikben tőle kér tanácsot, hogy ilyen meg olyan országos gyűlés lesz, és hogy ő fölszólaljon-e. Ezekből a levelekből kiderül, hogy ő egyszerűen Rákosi Mátyástól várta mindig az intézkedéseket.

Nem könnyen földolgozható dilemma

Pesten megvoltunk mi jól a teológián. Sokat jelentett, döntő hatással volt rám Gyökössy Bandi bácsi; ő akkor egy éven keresztül csecsemőlélektant adott elő, föl lehetett venni az indexbe a tantárgyát. Heti két óra volt a nagy előadóteremben, de szinte még az ablakban is ültek. A következő évben azt ígérte, hogy *A modern ember lélektana* címen fog előadásokat tartani, de be se tehetette a teológiára a lábát, onnantól kezdve megszűnt az ő szolgálata. A rendszerváltás után, amikor újra bejárt a teológiára és előadást tartott, egyszer kérdeztem tőle, hogy milyen az érdeklődés. És megdöbbenett, amikor azt mondta, hogy igazán nem különös – abban az időben, abban a szituációban páratlan érdeklődés volt az előadásai iránt.

Victor János³¹ bácsi már idős és beteg volt. Papírról olvasta föl az előadást, mi meg hátul szórakoztunk. Egyszer nagyon ránehezedett a szívemre, hogy azért ez nem tisztességes dolog. Fogtam magam, beültem az első padba – egyszerűen azért, mert

alig hallottunk valamit –, elővettem a jegyzetfüzetemet és elkezdtem jegyezni. Hát aranybánya volt! De akkor már fizikailag olyan állapotban volt, hogy bizony majdnem elaludt az előadásán, aki nem tudott igazán bekapcsolódni. Dogmatikát és etikát tanított nekünk. Victor Istivel³² beszélgetve, egyszer megkérdeztem tőle: „Édesapád mit szól ahhoz, hogy bethánisták vagyunk?” – tudniillik Istivel mi egy Bethánia-csoportba tartoztunk. „Azt mondta – felelt Isti –, hogy ha teológus lennék, akkor én is...” Így értékelte, és ez akkortájt bizonyos megerősítést jelentett. Ebben az időben olyan cikkek is megjelentek a Reformátusok Lapjában, hogy azért az a tisztességes, hogy ha valaki nem ért egyet, vagyis az egyház hivatalos álláspontját nem tudja úgy vállalni, ahogy van, akkor odébbáll. És volt olyan teológus, aki ezt színből vagy szívből megfogadta, vagy ürügyet talált rá, és ennek alapján elhagyta a teológiát.

Nem volt ez egyszerűen földolgozható dilemma. Meg kell mondanom tisztességgel, hogy én például – bár nem érthettem egyet vele – Bereczky Albertet mindvégig tisztességes embernek tartottam, és tartom ma is. Ahogy ő meghívta a teológustársaságot időnként teára, ahogy Balatonfüreden az ifjú titánok között előadást tartott... Emlékszem, amint egyszer egy lelkészértekezleten vagy továbbképzésen Bereczky Albert előadást tart, és Bányai Laci³³ azt a szemtelen megjegyzést teszi, hogy azért Dániel az oroszlanok barlangjába kerül végül is, és hát ugye hogy kerül oda.³⁴ Ez a szituáció egy kicsit ahhoz hasonlít, mondja, és akkor ő ott imádkozik és tusakodik... és Laci ifjonti lelkesedéssel fejt ki ezt a gondolatot, mintegy helytelenítve, hogy itten az oroszlanokkal lepaktálnak. És Bereczky Albert csendesen, szelíden az mondja: „Jól van, jól van, de idefigyelj, azért azt te is elismerheted, hogy se a bajszát, se a farkát nem húzogatta az oroszlanak”.

Még Németh Géza³⁵ is minden ügyével odament annak idején Bereczky Alberthez, és nagyon érdekes, ahogy Géza annak idején Bereczky Albertről beszélt, jóllehet nem lehet azt mondani, hogy egy gyékényen árultak volna. '57-ben is megkereste, és azt mondta neki akkor Bereczky Albert, hogy vége a magyar önállóságnak. gyarmati sors vár a magyar népre. Ez volt a véleménye az elkövetkezendő időkről, és azt hiszem, hogy nem sokat tévedett.

Pesti teológuskorunkban egy nem hivatalos kis homiletikai szakkör működött a Kálvin téren, amit Ravasz László³⁶ vezetett, és még az utolsó években én magam is ott

lehettem köztük. A Kálvin téri gyülekezetnek egy kis termében tartotta a szemináriumot, és mellette még egy héten egyszer egy esti istentiszteleten a teológusok szolgálhattak a Kálvin téren. A homiletikai körbe igehirdetés vázlatokat kellett beadni, és akkor Ravasz László elővette – ez is példaértékű – és elmondta, hogy miért jó ez a vázlat. Ezért meg ezért, mondta, hát lehetett volna így is, de tudjátok, ennek az Igének az alapján még így is lehetne fogalmazni... és elmondott fejből négy-öt változatot – anélkül, hogy a teológus által készített vázlatot lesöpörte volna az asztalról! Annak az értékeit megkereste, és ragyogó pedagógiával – tanítani kellene, csak nem tudom, lehet-e ezt tanítani – úgy tudta kezelni, hogy őszinte volt, igazat mondott abban is, amit megdicsért. De nem marasztalt el, mikor azt mondta, hogy na, talán ezt azért így jobb lett volna, ha így fogalmazod meg, világosabb, átláthatóbb, ha pontokba szeded... vagyis úgy kritizált, ahogy az nem bántó.

Ötödéves teológus voltam, amikor Ravasz Lászlóval közölték, hogy most vasárnap fog utoljára prédikálni. Az igehirdetésből semmi sem derült ki, a hirdetések után jelentette csak be a gyülekezetnek, hogy távoznia kell. Ott voltunk, amikor elbúcsúzott a Kálvin téri gyülekezettől, én is ott voltam. Utána ez a kis csapat – Boross Géza³⁷, Molnár Miklós³⁸... mondjuk tízen-tizenöten voltunk – fölment hozzá. Szinte szóról szóra emlékszem ma is erre. Ő teával kínált bennünket, beszélgettünk, és imaközösséggel fejeződött be az együttlét. Ravasz László akkor így imádkozott, többek között ezt mondta: „Te tudod, Uram, hogy miért pont most, amikor kezdem érteni, hogy hogyan kell prédikálni, veszed el tőlem ezt a lehetőséget”. Nos, ez Ravasz Lászlóval kapcsolatban eszembe jutott, és az, hogy nem árt, ha valahol megmarad ennek az emléke és annak az alázatnak a bizonyossága, amivel őt az Úristen, sok nagy ajándékaival elhalmozva, szintén megáldotta és megajándékozta. Később teológusok, ebből a társaságból valók segítettek neki költözködni, rakták össze a könyveit, amikor Leányfalura költözött. A mi társaságunk volt, de én már nem voltam ott, nem is tudtam róla, mert '53 júniusában én már Fülén voltam segédlelkész.

Füle: a lelkészi szolgálat kezdete, a családi élet forrásvidéke

Ötödév, kollokviumos idő van. Egyszer kopogtatnak, belép egy hórihorgas, vékony fiatalember, bemutatkozik: „Szabó Sándor esperes vagyok” – 33 éves esperese volt

ő akkor a Mezőföldi Egyházmegyének.³⁹ És kerek perccel azzal a kérdéssel fordul hozzám, hogy van-e valami elképzelésem arra nézve, hogy ha végzünk, akkor merre szeretnék menni. Mondom, nincs különösebb, rendelkezésre állunk, aztán majd meglátjuk, merre megyünk. Hajlandó lennék-e elmenni Fülére ömellé? Fogalmam sincs arról, hogy merre van Füle, de azt mondom, hogy ha ennek a feltételei biztosítottak, én szívesen megyek bárhová, ahová hívnak, vagy ahová kirendelnek. És így történt, hogy az abszolutórium után mindjárt, július 1-jén elfoglaltam a helyemet Fülén.

Szabó Sándor harmincegynéhány évesen lett az egyházmegye esperese, és bizony azon kevesek közé tartozott, akiknek sikerült úgy kitölteni az esperesi szolgálat idejét, hogy igazán senki kárt nem szenvedett, mert igyekezett megvédeni azokat a lelkészeket is, akiket politikai vagy egyéb szempontból az Állami Egyházügyi Hivatal próbált volna kikezdeni. De az ő szolgálatához fűződik a Mezőföldi Egyházmegye sok-sok romos templomának a helyreállítása is. Gyakran emlegette, hogy alig volt az országban még egy olyan egyházmegye, ahol a háború annyi kárt okozott volna egyházi épületekben, mint a mezőföldi. Amikor később odakerültem, ezt láttam a soponyai gyülekezetnél is: a falu hétszer cserélt gazdát 1944-45-ben, el lehet képzelni, hogy minden változásnál és változás előtt harcok folytak, és hogy milyen pusztulás maradt a nyomában.⁴⁰

Egy évig voltam fülei segédlelkész. Ez a lelkészi szolgálat kezdete és a családi életünknek a forrásvidéke is. A jegygyűrűmbe bele van vésve egy igehely. Ruth 1,16–17: *„Ahová te mégy, odamegyek, ahol te megszállsz, ott szállok meg. Néped az én népem, Istened az én Istenem. Úgy áldjon meg az Isten, hogy csak a halál választ el engemet tőled”*.

Szabó Sándoréknál három gyerek volt még akkor, a negyedik később jött. Füle kis gyülekezet, és ahhoz, hogy élni tudjanak, a lelkésznek gazdálkodni is kellett, ezért ő engem nemcsak a lelkészi és az adminisztrációs munkába igyekezett bevezetni, hanem a gazdasági életbe is. Például kijártunk erdőt irtani, mégpedig kiváló társaságban: volt egy jogász – a helybeli óvónő férje –, Szabó Sándor és én. Ezt a társaságot látni kellett volna, és azt is, hogy mennyit értettek ehhez a munkához – az egyenesen kétségbeejtő volt. Szegény dr. László Levente, aki bíró volt, amikor dőlt a fa, futott előle, de nem jobbra vagy balra, hanem előre felé, egyenesen a fa alá. Az

Úristen óvta őt is meg minket is a nagyobb bajtól, úgyhogy csak a korona csapta maga alá – viszont futni nagyon jól tudott.

Kaptunk egy hold háztájit, a segédlelkész is kapott. Azt fölszántották, kukoricával elvetették, én meg szépen kimentem kapálni. Még öregkoromban is újra és újra visszahallottam a történetet, hogy egyszer azt láttam, jé, itt milyen sok van, itt meg hiányzik... és ahol sok volt, onnan szépen kapával kiemeltem, és elültettem olyan helyre, ahol nem volt kukorica. Mentem haza diadalmasan, kérdezték, hogy mennyire mentem, és akkor elmeséltem a történetet. Először csodálkoztam, hogy mit nevetnek, de aztán hamarosan fény derült rá, hogy nekik lett igazuk – másnap kicsit meg voltak konyulva a kukoricák. Hozzá kell tenni, hogy én városi gyerek voltam, városban nőttem föl, és bizony a mezőgazdasággal nem nagyon találkoztam addig. Azért mégsem egészen így van, mert a menekülés idején, amikor Botfán voltunk, bizony nyáron hol egyik család hívott el bennünket, hol a másik, egy-egy munkába, befogtak, például répaegyelésre – négykézláb. Vagy amikor Székelyföldön jártunk, a pityókaszedésnél segítettem, azért ilyen múltam volt, de hát mi nem mezőgazdaságban voltunk járatosak. Aztán Szabó Sándor megtanított szántani is. Neki volt javadalmi földből is egy kicsi a sorompó mellett, a vasútnál, és majdnem szemben a parókiával lakott egy atyafi, aki a lovát bármikor kocsistól kölcsönadta az esperesnek. Szabó Sándor először kijött velem, beállította az ekét, de aztán egész nap egyedül szántottam, és nagyon büszke voltam rá, hogy ilyet is tudok. Persze a lónak több gyakorlata és tapasztalata volt, mint nekem, és ez mind a kettőnknek nagy szerencséje volt.

Szabó Sándor azt mondja egyszer: „Te Lajoskám, megtennéd, hogy kimégy a kukoricaföldre? Én tegnap lefattyaztam a kukoricát”.⁴¹ Azzal bízott meg, kérjem meg Császár urat, hogy a lovas kocsival rámehessek a földre, és rakjam föl a kukorica fattyút. Hát én kimentem, körülnéztem gyorsan, és láttam egy kislányt. Ott ült egy fa alatt.

Vajna Lajosné: Arattuk az árpát, és éppen váltottam az öcsémmel, akivel markot szedtem. Pihenőben voltam, ültem ott fenn a fa alatt.

Vajna Lajos: Ott ült egy kislány, szépen beöltözve...

Vajna Lajosné: ...egy bakancsba, apámnak egy pizsamanadrágjából varrt nadrágba meg egy férfiingbe. Tele volt mácsonyával meg szederindával az árpa, és levitte a lábunkról a bőrt, muszáj volt beöltözni. És a fejemen egy fehér pelenka volt hátrakötve, úgyhogy csodálatosan néztem ki.

Vajna Lajos: Aztán jött Császár úr, én pedig elmondtam, mi járatban vagyok, megbeszéltünk mindent, és ezzel a dolog el volt intézve. Igen ám, de én a Szabó gyerekekkel foglalkoztam egy kicsit, segítettem őket a tanulmányaikban, meg hát Szabó Sándornak szántottam is a földjén, és kaptam tőle mindezért két süldőt. Még akkor Veszprémben a parókián lehetett disznót tartani, a templom mellett voltak ólak. A szüleim ugye ott laktak már akkor a tanítói lakásban, és én boldog voltam, hogy az első jövedelmem zsengéjéből valamit vissza tudok adni nekik. Elvittem a két malacot, nagyon boldogok voltak. De hát annak enni is kell, időnként kéne egy kis árpát is vigyek, gondoltam. De hol lehet árpát kapni? – Császárnál. Na, én rákaptam az árpavásárlásra, eljártam Császárhoz... s hát aztán ugye, addig jár a korsó a kútra, míg eltörik.

Vajna Lajosné: Emlékszem, egyszer éppen mezítláb mostam föl a folyosót, és édesanyám odaszólt: „Te vigyázz, jön a kispap!” – „Hát, hadd jöjjön” – mostam tovább a folyosót. Elég gyakori lett az árpavásárlás, édesapám mondta is, hogy hát ilyen apránként veszi ez a szegény gyerek az árpát, nemhogy venne egy nagyobb mennyiséget. Először még az öcsémrel kezdtek sakkozni, de aztán átjártunk a kultúrházba pingpongozni, és ahogy lenni szokott, megszerettük egymást.

Vajna Lajos: De volt egy kis probléma. Kiderült, hogy Császár Katinka buzgó katolikus és a katolikus egyházban köztiszteletnek örvend.

Vajna Lajosné: Akkor már 17-18 éves voltam, és a leánykör vezetésétől kezdve sok mindent rám bízott abban az időben az esperes bácsi. Mostam az oltárterítőket, s ha valami kellett, rám bízott mindent. Kislánykorom óta ismert és tényleg nagyon szeretett; jó hittanos, olyan kis kedvenc gyerek voltam.

Két évig engem nem vettek fel középiskolába. Nem tudtuk, miért, végül kisült, hogy a tanító néni mindig félretette a kérvényemet. Én Fehérváron a zárdában kezdtem a polgári iskolát, de az utolsó évben jött az államosítás, kezdődött az általános iskola, úgyhogy én már így végeztem Fehérváron az utolsó évet. De érdekes módon nem onnan kellett kérni ajánlást a középiskolába, hanem a helybeli tanítótól, és ő úgy látszik, nem nagyon támogató volt. Szemtől szembe nagyon kedves volt, és csak pár év múlva tudtam meg, hogy ő volt az, aki minden éven „lerendezte” a kérvényt. Úgyhogy két évig én otthon voltam és a földeken dolgoztam kint: aratást, cséplést, gyökérintést az erdőben... minden-minden paraszti munkát megcsináltam. Egy régi kedves tanárismerősünk révén jutottam be aztán mégis a Teleki Blanka gimnáziumba.

Harmadikos gimnazista voltam, de már 18 éves, amikor megismertük egymást. Az eljegyzésünk megvolt '54-ben. Én '55. június 20-án érettségiztem, és augusztus 20-án volt az esküvőnk. De előtte óriási nagy viharok voltak. Mikor meghallotta az esperes bácsi, hogy odajár Lajos – ugye kicsi falu, mindenki tudta –, behívatott és azt mondta: „Te drága, te ezt nem teheted meg! Tudod, hogy te vagy itt a minta, mindenki rád figyel, te vagy itt a leányok között is, aki vezeted a kisebbeket...” Volt kisleány kör már akkor, s hogy nem volt már iskolai hitoktatás, és a gyerekeket a sekrestyében kellett kikérdezni, ezt is rám bízta. „Ezt te nem teheted meg!” Én meghallgattam, de hát mind jobban látszódott, hogy köztünk itt komolyra fordul a dolog. Akkor már szinte naponta behívatott, és mikor látta, hogy már végleg nem tud lebeszélni, egyszer bezárt a szobájába. Egy nagy, régifajta bőrfotelba ültetett le, és akkor átfogta a fotelt, letérdelt és azt mondta: „Vedd tudomásul, hogy téged Vajna Lajos csak azért vesz el, hogy egy lelket, *egy ilyen lelket* hódítson el a katolikus egyháztól”. Én mondtam, hogy nem, ez eldőlt dolog. Akkor azt mondta: „Tudod mit? El fogsz menni a püspök atyához, és ott bejelented, hogy mire készülsz”. Mondom, jól van, elmegyek. „Ki foglak harangoztatni, mint a halottat!” Hát, mondom, mindegy most már, akkor is maradok.

És annak ellenére, hogy én tényleg nagyon komolyan vettem a hitemet és napi áldozó voltam – gimnazistaként napi bejáró voltam Fehérváron a Prohászka templomba, ott áldoztam, úgy mentem iskolába –, érdekes módon nem okozott bennem mégsem olyan borzasztó nagy lelkiismereti problémát, hogy református

lelkészhez megyek feleségül. Egyszer talán, amikor az áldozásról vitatkoztunk, akkor volt bennem valami, hogy hát nem...

Vajna Lajos: Igen, hogy Krisztus valóságos teste és valóságos vére...

Vajna Lajosné: Igen. És az első olyan Ige, amelyik akkor megszólított, a 34. zsoltárból ez volt: *„Éreztétek és lássátok, hogy jó az Úr, boldog az az ember, aki Őbenne bízik” [Zsoltár 34, 9].* Ez volt az első Ige, amit kaptam akkor, és ez énnekem nagyon sokat jelentett. Utána elgondoltam, hogy az Úristen mégis milyen érdekes módon vezetett. Mert hatan-heten is komolyan próbáltak udvarolni nekem, édesanyámnak volt is közte szíve választottja. „Hát nem vagy eszeden lányom – mondta –, hogy nem mész hozzá”. De mind református volt! És akkor így háritottam el, hogy „Anyá, hát reformátusok, hogy képzeled!” Volt köztük olyan, aki kerek pereg édesanyámék előtt megmondta, ő minden további nélkül át fog térni a katolikus hitre, ne legyen nekem gondom. De hát, ha az ember valakit nem szeret meg, akkor térhet szegény akármilyen hitre, mert az Úristen nem őt rendelte mellé.

Vajna Lajos: Katinka szülei családtagként fogadtak be, és úgy is éreztem magam. Egyszer eljött az esperes úr a papához, hogy vele szeretne beszélni. Szépen bevitték az első szobába, leültették, és végighallgatta a plébánost az apósjelölt, meghallgatott minden érvet, kérdéseket tett fel neki nagyon udvariasan, és valahogy így fejeződött be a beszélgetés: „Esperes úr, akkor tulajdonképpen arra gondolt, hogy most én válasszam el a fiatalokat, és így legyen vége?” – „Igen, igen, Császár úr!” – „Hát erre én nem vagyok hajlandó. Na, megyek, teszek az állatoknak”. Ilyen kegyes befejezése volt a beszélgetésnek.

A történethez azért hozzátartozik, hogy valahányszor behívatta az esperes és beszélgettek, Katinka ezt elmondta nekem, és én ilyenkor megkerestem az esperest, megbeszéltük, hogy ő miket mondott Katinkának, és hogy mi ezt hogy gondoljuk. Ez néhányszor megtörtént. Egyébként nagyon kedves ember volt az öreg esperes. De ha huszonöttször hívatta Katinkát, ő huszonöttször ment.

Vajna Lajosné: Mindig elmentem, mert én megértettem őt. Pici gyerekkorom óta ott nőttem fel, és nagyon szeretett, amolyan lelki gyerekeként tartott számon engem – hát hogyan harcolt volna! Megértettem, milyen szörnyű lehet ez neki, hogy pont az, akiben úgy megbízott, akit példaképnek állított, az hozzá megy egy református lelkészhez. Persze át is kellett térnem, konfirmálni kellett, ez vele járt.

Vajna Lajos: Az evangélikusoknál nincs ez kikötve, de katolikusnak át kell térni, ha református lelkész felesége lesz. Lelkész nem vehet el római katolikust, csak ha konfirmál. Úgy tudom, hogy mind a mai napig így van.

Egyik oldalon Katinka, a hithű római katolikus, a másik oldalon egy bethánista fiatal, akinek nagyon meg kell nézni és fontolni, hogy kit vesz el. Volt olyan barátom, aki Budapestről lejött, hogy lebeszéljen, amikor híre ment, hogy eljegyeztem Katinkát, mert ugye a Bethániában volt fejelem is meg egymás iránti felelősség is. De tényleg úgy van, hogy mindezekben az Úristen vezetését látjuk, mert ugyanazt a drága hitet nyertük, és abban megtartott.

Vajna Lajosné: Ha nem református lelkész felesége leszek, hanem hozzá megyek valamelyik kedves kérőhöz, lehet, hogy másképp alakul az életem. Elkerül az ember abból a közegből, és talán nem marad meg annyira buzgó katolikusnak, nem gyakorolja a vallását, hanem elsodródik. Az Úristen engem így megőrzött, hogy kiválasztott, és erre az útra választott.

Énelőttem ott volt példaként Szabó Sándornak, Lali főnökének a felesége, Tildus, aki nagyon jó lelkészné volt. Ahogy ő forgolódott a fülel gyülekezetben, látogatta a szülő anyákat, betegeket, öregeket... úgy éreztem, hogy ez egy szép feladat, amit én most vállalok.

'54. novemberben volt az eljegyzésünk, én még akkor negyedikes gimnazista voltam. Szokatlan dolog volt, hogy egy végzős gimnazista gyűrűs menyasszony már. Volt két katolikus paptanárnk, az egyik a fizikatanár, Borosay tanár úr, a másik Cserepes tanár úr, ő biológiát tanított, őhöz külön szakkörre is jártam, mert szerettem volna orvosira menni, habár akkoriban az elég nehéz dolog volt. Mikor Cserepes tanár úr megtudta, hogy menyasszony vagyok, semmi szemrehányás nem volt benne, sőt azt

mondta nagyon kedvesen: „Hát tudod, azt kívánom, hogy legyetek boldogok”. Borosay tanár úr is ugyanolyan barátságos, kedves maradt hozzám, mint előtte.

A rokonság egy része sem vette olyan tragikusan, és a szüleim tényleg nagyon szépen álltak a dologhoz, édesanyám is, édesapám is, de hát az eljegyzésünk nagy szenzáció volt így is hónapokon keresztül a faluban. A barátnőim elfordultak tőlem, amiért én ezt megtettem, sőt a legjobb barátnőm, aki közben férjhez ment, meg sem hívott az esküvére, nem is értesített. Ez volt talán az egyik legnagyobb szívfájdalmam, hogy akivel pici gyerekkorunk óta, mint a testvérek, úgy nőttünk fel, egyszerűen hátat fordított – annak ellenére, hogy ő nem volt egy olyan nagyon templomba járó, katolikus kislány. Bizony tavaly találkoztunk először 57 év után. Voltak családok is, akik botránynak tartották, hogy hozzámegyek, attól függetlenül, hogy Lalit, a kispapot nagyon szerették, tisztelték a katolikusok is Fülén. Még ez az öreg esperes is azt mondta: „Nem csodálom, kedvesem, hogy megszeretted, de azért gondold meg, lehet, hogy azért udvarol neked, hogy egy lelket meghódítson”.

Vajna Lajos: Bódás János⁴² tréfás kedvű atya volt, és tényleg vele is nagyon jó viszonyban voltunk, szeretett. Amikor missziói előadóvá választottak, azt mondta: „Idefigyeljete, Vajna Lajosnál jobb missziói előadó nem lehet, mert látjátok, úgy gyarapítja a református egyházat, hogy katolikus leányt vesz feleségül”. Na, de ez az ő részéről vicc volt, szegény Bukovics viszont komolyan gondolta.

Vajna Lajosné: Kértük Sándort – Lajos is, én is –, hogy ne nyilvános konfirmáció legyen, és meg is ígérte. Ennek ellenére tanúk kellene, a presbitérium előtt kell azért ennek lezajlani... bizony elég sokan voltak a templomban. De nem történt semmi különös, lekonfirmáltam. Aztán szegény kis esperes bácsi pár év múlva az öcsém esküvőjén már mellettünk ült, és meglátogatott, amikor a gyerekek megszülettek, sőt volt úgy, hogy csokit hozott a gyerekeinknek.

Vajna Lajos: Érdekes volt az akkori szituáció. Mezőkomáromban engem akkor választottak meg lelkésznek, és mikor a katolikus papnak, Tóth Lajosnak elmeséltem, hogy ki a menyasszonyom, azt mondta: „Lajos, ha elveszed feleségül, én a parókia küszöbét többet át nem lépem”. Ezzel szemben a hídvégi katolikus pap, Szitár Ferenc bátorított: „Tudod Lajos – mondta nekem –, minket köt az egyházi

törvény, de az Úristen szabad, és ő azt cselekszi, ami néki kedves”. Nagyon jóban voltunk vele. Bekerült ő később az angolkisasszonyokhoz Veszprémbe – ugyanabban az utcában van a református templom is –, sajnos, mire mi is odakerültünk, már nem találtuk ott. De amíg Mezőkomáromban voltunk, szépen összejártunk. Az édesanyja akkor élt még egy darabig, és amikor meghalt, a gyászában is mellette voltunk.

Vajna Lajosné: És a veszprémi érsek utánunk jött Csurgóra...

Vajna Lajos:...amikor nyugdíjba mentünk. Nem tudott eljönni a búcsúztatónkra, és egészen idáig jött el elbúcsúzni tőlünk a katolikus érsek. Ő volt az, aki az első ökumenikus istentiszteleten Mária tiszteletére hívta meg a református gyülekezetet. A végén viszont, mikor már eljöttünk, azt mondta: „Tudod, Lajos, én meg vagyok róla győződve, hogy ebből az ökumenéből csak akkor lesz valami, ha az Úristen csinálja, mert látom, hogy mi ezt nem tudjuk megcsinálni”. De amikor ott szolgált, nem ez volt a téma, hanem ő is igyekezett azt mondani, ami közös kincsünk, közös hitvallásunk.

Vajna Lajosné: A külső nehézségek ellenére nagyon szép jegyességünk volt. A szüleim nagyon szerették Lajost, soha nem volt részükről ellenvetés, úgy fogadták, mint leendő gyermeküket. Édesanyám készítgette nekem a stafírungot, mert abban az időben nem lehetett készen venni semmit, ő pedig varrónő volt, így hát megvarrt mindent, amire szükség volt. Kislány voltam még, amikor egy régi párizsi divatlapban megláttam egy gyönyörű menyasszonyi ruhát a címlapon. Akkoriban én ugyan apáca akartam lenni, de az a ruha nagyon tetszett. Aztán amikor szóba jött az esküvő, a padlásról előkapartam ezt a divatlapot, és mondtam anyámnak, hogy én egy ilyet szeretnék, ha lehetne. Ő mindig szeretett különleges dolgokat varrni, szerette a kihívásokat a ruhavarrás terén is, úgyhogy azt mondta, persze, ha kapunk anyagot, megvarrja. Végül egy nagyon finom, könnyű, puha gyapjúanyagot kaptunk Fehérváron, és bizony két ruha anyaga benne volt abban az egy ruhában, mert nagyon nagy uszálya volt. A menyasszonyi ruhámnak komoly jövője lett aztán, különösen az uszálynak, ami akkora volt, hogy három gyerekemnek – Juditkának és a két fiúnak – abból varrt édesanyám nagyon szép kis ünneplő matrózzuhát, úgyhogy nem ment kárba a szép ruhaanyag.

Vajna Lajos: Én pedig életre szóló leckét kaptam a templomba indulás, illetve az esküvőről való elkésés dolgában. Segédlelkész koromban volt egy pár esküvő a faluban, és én egyszerűen nem értettem, hogyan lehet az, hogy egyetlen egy esetben nem fordult elő, hogy pontosan jöttek volna. Fél óra késés egészen elfogadhatónak számított – de hát miért nem tették akkor fél órával későbbre az időpontot? Ezt nagyon nehezen emésztettem meg. Nálunk már állt össze a menet, amikor egyszer csak kiderült, hogy nincs meg a cipőm. Ugye, a menyasszony miatt szokott késni általában a menet, de most itt vagyok én, és már menni kellene, de hol a cipőm? Apósommal az élen mindenki buzgón járta a házat, minden zeget-zugot megnéztek. Egyszer csak mama azt mondja: „Te papa, ott van a lábadon!” – kiderült, hogy egyforma lábunk van, és véletlenül fölvette a cipőmet. Háromnegyed órát késtünk. Na, azt kell mondanom, én többet soha nem reklamáltam. Eleve úgy rendeztem a dolgokat, hogy nem csatlakozhat semmi az esküvőhöz, mert már el tudtam képzelni, hogy mi adódhat.

Vajna Lajosné: Lalit nagyon szerette papa is, mama is az utolsó pillanatig. Amikor édesanyám már egyedül maradt, meg betegeskedett sokszor, elhoztuk Füléről hozzánk, de azért szeretett ő hazamenni a kis fészkébe, és olyankor mindig Lalit környékezte meg: „Lalikám, ugye hazaviszel, fiam?” Nagyon jó kis katolikus lelkész volt Fülén az esperes után, akit nagyon szeretett a mama. Ökumenikus gondolkodású pap volt, még bibliaóraszerű alkalmakat is tartott. És édesanyámnak ez nagyon jó volt. Bibliát kezdett olvasni, és amikor Balog Laci odakerült, eljárt bibliaórára is, szóval ő is egy ökumenikus lélek lett.

Vajna Lajos: Ment a mama református női konferenciára is.

Vajna Lajosné: Beépült a gyülekezetbe is, még a református énekeket is tudta. Mielőtt meghalt, mikor már tényleg az utolsó napok voltak, szerette, ha elénekelgettem a kedvenc énekeit, és ő is énekelte, amit tudott. De azért mikor ott feküdt nálunk, a katolikus lelkészt – aki később győri püspök lett –, Pápai Lajost⁴³ hívtuk, és ő minden héten följött hozzánk, megáldoztatta a mamát, beszélgetett vele, és az utolsó kenetet is ő adta föl a mamának; mi tudtuk, hogy ez fontos neki. És természetesen Fülén, katolikus szertartás szerint temették el.

Vajna Lajosné, Katinka néni története

Zalabaksa, az anyai család

Anyai ágon Zalabaksából származom, ott élt édesanyám családja, a Király-család. Dédmamám majdnem 90 éves volt, amikor meghalt, még a háború előtt. Tíz gyermeke született, nagyapám volt a legidősebb. A fiúk közül hárman meghaltak a fronton az első világháborúban, és maradt még a nagyapám, Jóska bácsi, Pali bácsi, Pista bácsi, Juliska néni, aki apáca lett, Bözsi néni, aki szülésznő volt, és Reszka néni.

Zalabaksa kismemesi település volt, fejlettebb, mint édesapám szülőfaluja, ami olyan kis tipikus, elmaradt zalai falu volt, ahol valóban csak paraszti munkával foglalkoztak az emberek. Zalabaksán iparos is több volt, de volt ott kaszinó is, olvasókör, színházi kör... nem csak a földműveléssel foglalkoztak. A Királyok között nem is volt parasztember. Volt köztük asztalos, volt cipész, volt, aki géplakatosként Pestre került a Csepel Művekhez – ott elég jó beosztásban volt Jóska bácsi –, úgyhogy iparosok voltak nagyapám testvérei. Olvasottak voltak, rádióztak is már. Nagypapa tisztviselő volt, a zalabaksai fatelepen dolgozott könyvelőként annak ellenére, hogy ő talán csak hat elemi végzettségű volt. Szép írása volt, és nagyon pontosan számolt, úgyhogy amikor '35 után már Pesten éltek a nagyszüleim, ő a közigazgatási hivatalban is tisztviselői munkakört töltött be.

Ezek az én rokonaim, nem is tudom, hogyan, de kommunisták lettek. Bözsi néni Kaposváron volt szülésznő; ő is kommunista hatás alá került, mint ahogy a lánya, a veje meg a fia is. Keresztanyám férje, Sándor orosz hadifogságban volt, és onnan hozta be a kommunista szellemet. Ő vette feleségül Gizi néni, „a vörös Sanyi bácsi”, és akkor Gizi néni is bekapcsolódott a mozgalomba. A „kommunista nagynéném” meg a „kommunista keresztanyám”, így tituláltuk őket. Jóska bácsi, aki Csepelre került, szintén nagy pártember lett, de Pali bácsi és Pista bácsi, akik otthon maradtak, szintén erősen hajlottak a kommunista szellem felé. Nagyapám rettenetesen haragudott rájuk ezért, úgyhogy ha jött hozzánk a rokonság, az mindig veszekedésé fajult. Értelmes emberek voltak ők egyébként, tényleg olvasott, érdeklődő emberek, de odasodrótak valahogy a párthoz. A kommunista keresztanyám, Gizi néni az MNDSZ⁴⁴, a kommunista nőszövetség országos elnöke

is volt egy időben, a fia, Tibi meg államtitkár volt a háború után, az ötvenes évek körül.

Vajna Lajos: De érdekes volt, mert ez a kommunista keresztmama minket is meglátogatott később Soponyán, és amikor nálunk volt, mindig bejött az istentiszteletre. Nemegyszer azt mondtam magunk között, hogy ha most egy hasonló történetet kellene elmondani, mint az irgalmas szamaritánusról szóló, akkor ebbe ő beillene, mert ha nem tudnám, hogy kommunista, a cselekedetei, a magatartása, a megnyilatkozásai alapján el tudnám könyvelni, mint keresztyén embert. Veszprémben már nem találkoztunk, addigra meghalt szegény, de Soponyán többször is járt.

Vajna Lajosné: Ott volt Jutka lányunk esküvőjén is még Soponyán. Nagyon érdekes, mert édesanyámmal ők jól megvoltak, Gizi néni szeretett is hozzánk eljönni, csak a papával mindig összevitakoztak, mert édesapám aztán abszolút ellene volt a kommunistáknak, nagyon nem szerette őket. De anyu szerette, ha eljön, mert jó rokon volt ez a Gizi néni.

Vajna Lajos: És meg kell jegyezni, hogy anyagilag ő nem profitált ebből a karrierből.

Vajna Lajosné: Szociális gondolkodású volt, és tényleg nem gazdagodott meg. Egyik sem egyébként. Gizi néni nagyon jólelkű volt. Emlékszem, egyszer ott aludtunk náluk Zalaegerszegen, és megkérdezte reggel: „Elmentek templomba?” – ő katolikus volt. Mondtuk, hogy szeretnénk, de olyan messze van a református templom. „Hívok nektek egy taxit” – szóval ő ilyen volt, nagyon tiszteletben tartotta ezeket a dolgokat. A fia, Tibi, aki államtitkár volt a Rákosi-korszakban, autóbalesetben egészen fiatalon meghalt, talán harmincéves sem volt még. Gizi néninek egy fia meg egy lánya volt, a lányával tartottuk a kapcsolatot aztán Zalaegerszegen, az anyai rokonság révén.

Nagyapámnak egy húga maradt itthon, szegény Reszka néni, akit kisbabakorában a testvérei a Kerka partján tologattak egy nagy vessző kocsiban, és kiborították véletlenül, ő meg kiesett, és a lába, csípője tönkrement. Reszka néni sánta maradt, és ő szegény otthon volt mindig a baksai családban.

A másik húga, Juliska néni apáca lett, sőt apácafőnöknő volt Szombathelyen meg Egerben. Az anyaház Szombathelyen volt, ott volt főnöknő. '49-ben aztán összeszedték, és három teherautóba bezsúfolták őket egy éjjel az ávósok.⁴⁵ Az egyik teherautó fölborult, halott is volt, és ez a néném is megsebesült, az alsó karja darabokra tört. Akkor őt elvitték, de senki sem tudta, hogy hová. De a testvérek azért csak kutakodtak, mentek Gizi nénihez, a kommunista keresztanyámhoz – ugye, ő akkor egy mindenható valaki volt –, hogy hova vitték az apácákat, mert tudták, hogy Juliska néni is a sebesültek között van. Gizi néni mindjárt ment utána, és meg is találta; valahova Pestre szállították, aki életben maradt. És akkor ő vitte ki a kórházból ezt az apáca nagynénit, aztán egy ideig másik kórházban gyógyították, és utána került hozzánk le Fülére.

Sokáig ott volt nálunk, talán másfél évig, de mikor mi Lalival összekerültünk, akkor már az öregotthonból volt nálunk látogatni, mert egy idő után összeszedték megint az apácákat. Azt hiszem Gyónon volt egy régi zárda, abba az úgynevezett öregotthonba helyezték el a nővéreket. Édesanyám levelezett vele. Amikor a párom kezdett udvarolni, Juliska néni is megjelent a lebeszélők között – nem volt elég a plébános úr –, de végül beletörődött, hogy így alakult, sőt megkedvelte Lalit. Az esküvőnk előtt eljött még egyszer, s nagyon szép kézimunkákat hozott nekem ajándékba. És ott halt meg aztán az öregotthonban szegény.

Édesanyám és testvérei

Édesanyám Rédicson született, ott kezdték az életet nagyapámék – nagymama kerkabarabási volt –, és onnan költöztek vissza Zalabaksára. Nem voltak jómódúak, hiszen nagyapának az a kis tisztviselői fizetése volt, amikor a fatelepen dolgozott. Négy gyerekük volt, a legidősebb, Feri bátyám nagyon jó eszű gyerek volt. Magánúton elvégezte a polgári iskolát – Zalalendvára járt át, az még akkor magyar terület volt –, és később megtanult ragyogóan németül és finnül. De annyira jól, hogy amikor állást hirdettek, hogy Finnországba kellene finn–német tolmács, jelentkezett és elnyerte. A saját szorgalmából, könyvből, tanár nélkül tanult nyelveket, és ilyen szépen beszélt. Így került ki Finnországba.

Mama is nagyon értelmes volt, és nagyon szeretett volna tanulni, de leány létére nem tanulhatott. Viszont rengeteget olvasott, minden érdekelte. Volt egy húga, aki nagyon kedves, egyszerű lélek volt, de őbenne sosem volt tanulás utáni vágy. A negyedik testvér Béla nagybátyám volt, akit apai nagynéném – aki akkor volt az egri érsekségen apácafőnöknő – elvitt magához Egerbe, mikor kisdíák volt, és ott beíratta a tanítóképzőbe. Bent a zárdában lakott Béla bátyám, onnan járt a tanítóképzőbe. El is végezte, még talán a kántorképzőt is – nagyon jól orgonált –, utána mégis katonának állt, és így lett aztán ő páncélos százados. Keménykötésű, de melegszívű, csinos, szép kiállítású ember volt, szerettük őt nagyon. A felesége érdekes módon református paplány volt. Sárospatakon laktak Vili néniék – Vilma volt a neve –, ott ismerkedett meg Béla bátyámmal egy hadgyakorlaton. Akkor még kis gimnazista volt a leendő feleség, és hét évig vártak egymásra. Később én is voltam Patakon náluk. Vilma édesapja, az öreg Lajos bácsi nagyon aranyos, melegszívű lelkész volt.

'44-ben Béla bátyám a feleségét odamenekítette hozzánk, akkor várta Vili néni a második gyermeket. Ő nagy németbarát volt, nagybátyám meg abszolút németellenes; abba a társaságba tartozott, akik azt mondták, hogy ki kellene lépni ebből a háborúból valami módon. Vili néni nagyon jól beszélt franciául, németül, és ő nagyon barátkozott a németekkel, el is ment velük Németországba; fogta a kisbabát és kimenekült vele – ez nagyon rosszul esett a nagybátyámnak. Ő ott maradt Pesten az ostrom alatt mint páncélos százados, el is fogták őt, de nem került orosz fogságba, hanem a Markó utcában volt fogoly. Az volt a nagy szerencséje, hogy a katonái kiálltak mellette és elmondták, hogy mennyi mindent megtett értük, például az égő tankból a hátán cipelte ki az egyik katonát az ostrom alatt.

Érdekes módon a felesége, amikor vége lett a háborúnak, ugyanúgy hozzánk menekült vissza, de már akkor két gyerekkel lakott nálunk. Aztán hazamentek Sárospatakra, és amikor az én esküvőm volt, már akkor onnan jött hozzánk. Béla bátyám a háború után nem maradhatott katona, hanem a kubikolástól kezdve mindenféle nagyon alja munkákat kapott eleinte, aztán a hatvanas évek elején a Tolcsvai Pincegazdasághoz került, ahol először könyvelő, majd főkönyvelő lett. Sajnos itt érte a baleset. A gazdaság mikrobusza, ami Sárospatakról Tolcsvára vitte őket, karambolozott, és ő ott meghalt. Olyan helyen ült hátul, hogy talán nem lett volna semmi baja, de észrevette, hogy a sofőrrel valami baj van, előre ugrott, és ez volt a baj. Szembejött egy nagy teherautó, csempéket szállított, és az ütközésnél

akkora ütést kapott, hogy leszakadt a szíve. 55-56 éves volt, mikor ez történt. Édesanyámnak ő volt a fiatalabbik öccse.

1935-ben Pestre költöztek az anyai nagyszülők, de édesanyám akkor már asszony volt, úgyhogy ő nem ment velük. Édesanyám ipari iskolát végzett, varrónő lett, sőt szabónő. Nagyon ügyesen dolgozott, és szép, felkapott lány volt. Zalabaksán volt színjátszó kör, és ő ott mindig szerepelt, sőt volt, amikor még a szomszéd faluba is elvitték szerepelni. Akkor volt a népszínművek virágkora, édesanyám ezekben lépett színpadra.

Zalaszentgyörgy – az apai család

Édesapám is Zalából származott. Zalaegerszeg mellett, Zalaszentgróton született mélyen vallásos római katolikus, szegény földműves családban. Heten voltak testvérek, három fiú és négy lány. Megható, ahogy a gyerekkoráról szokott mesélni, milyen jó és szép volt – pedig nagyon szűkösen éltek. Kevés földjük volt, az is gyengén termő, valamint egy kis erdőt a közösben, és rétet birtokoltak. Főleg a pénztelenség volt nagy gond, cipőre, ruhára kevés jutott. A legidősebb fiú kiment Amerikába, s ott teremtett magának és családjának egzisztenciát. Édesapámat is hívta, de ő inkább itthon próbált kiutat keresni a nehéz paraszti sorsból.

Édesapám sosem vonzódott a földhöz, ő egy kicsit többre szeretne volna vinni, nem akart paraszti munkát végezni, mint a testvére, Lajos bácsi vagy a lánytestvérek, akik mind gazdálkodóhoz mentek feleségül. Papa elment Zalalövőbe, a Hangya Szövetkezetbe⁴⁶ kereskedőinasnak, utána segéd lett, és amikor felszabadult, Zalabaksába került, ahol nemsokára már ő vezette a Hangyát. Ott ismerkedett meg édesanyámmal, ők akkor még Zalabaksán laktak. A többi testvér Zalaszentgyörgyön és környékén maradt, élt és dolgozott. Gyermekük már továbbtanultak, részben középiskolát, részben egyetemet végeztek.

Három pár ló fuvarozott neki három kocsissal

A szüleim 1934. február 10-én esküdtek, aztán rövidesen elköltöztek Zalabaksáról Csajágra, Fejér megyébe, ahol szintén a Hangyának a vezetője lett édesapám. Én

ott születtem, és talán másfél éves voltam, amikor átjöttünk Fülére. Apám, aki nagyon ügyes és nagyon merész, vállalkozó szellemű ember volt, otthagyta a Hangyát, és – nem is tudom, hogy milyen tőkével – nyitott Fülén egy kicsi boltot. Mesélték, hogy egyszer Polgárdiban volt vásár, és édesapám mondta, hogy elmegy, vesz egy talicskát – és hazajött egy kocsival meg egy pár lóval. Szegény édesanyám majd' beleőrült. Azt mondja: „Hát nem vagy magadnál, egy fillérünk nincs, egy talicskát akartunk venni, és akkor hazajössz egy pár lóval meg egy kocsival!”

Talán hitelbe vette, nem tudom, de akkor indult meg a balatoni útnak az építése – Kajár, Balatonakarattya, Kenese épült ki, a 71-es út –, és oda kerestek fuvarosokat, akik majd szállítják a követ meg az egyéb építési anyagot az úthoz. Papa fölfogadott valakit, és beállította a lovakat, a kocsit meg az embert fuvarozni. Nagyon jól kerestek ezzel, úgyhogy rövidesen vett még egy pár lovat, még egy kocsit... utoljára három pár ló fuvarozott neki három kocsissal. Így tudott aztán házat venni apu Fülén – nem nagyot, de azért saját házunk volt –, és egy kicsit nagyobb üzletet nyitott. Amikor ez a kis vegyeskereskedés meg a lovak hoztak még egy kis hasznot, akkor elkezdett építkezni, de nem a lakórészt bővítette a házon, hanem hátrafelé nagy magtárat, pajtákat, ólakat épített hozzá, de már betonblokkból, korszerűen építve. Ott gabonakereskedést nyitott – a magtárak arra kellettek –, aztán hizlaldát, és mire jött a háború, már szépen beindult nálunk minden. Aztán édesapámat elvitték katonának, és ott maradt édesanyám ennyi mindennel.

'43-ban vitték el, sebesülteket szállító sofőr lett a hadseregben. Megszerezte közben a jogosítványt teherutóra meg motorra. Motorja mindig volt, amikor már egy kicsit jobban ment neki, és mikor tartalékosként bejárt egy-két hónapig Fehérvárra, ott tanulta meg a teherautó vezetését. Amikor elvitték, akkor ő mindjárt sebesültszállító kocsit vezetett. Ökörmezőn meg Huszton, azon a vidéken szolgált.

Szegény anyu itt maradt egyedül a gabonakereskedéssel, bolttal, mindennel. Nagyon sok volt ez neki, és akkor hazahívta Pestről a szüleit. Nagymamáék hazaköltöztek Fülére, és nagypapa átvette tőle az adminisztrációt. Amikor a front elért minket, mi az öcsémmel elszakadtunk a menekülésben édesanyáméktól, minket elsodort az ár Füredig, ők meg ott maradtak Csajágon, abban a szörnyű pokolban, amit az oroszok körülkerítettek – katonákat, civileket, mindenkit –, az egy iszonyatos

dolog volt. Ők ott maradtak, és tíz napig szegények nem tudták, hogy mi élünk, halunk, merre vagyunk ketten az öcsémmel.

1945 májusában jött haza édesapám, mert őket kivitték Nyugatra. Graz körül érte a háború vége, és onnan gyalogolt haza májusban.

A Császár családról szólva meg kell emlékezni arról a tragédiáról, ami a családot érte. Édesapám legidősebb nőtestvére és tizenkilenc éves fia egy részeg orosz katona agressziójának lett az áldozata '45-ben. Róza néném tizenhét éves leányával a lakásban tartózkodott, amikor észrevették, hogy egy katona lányokat kerget az utcán. Néném hirtelen a kemencébe rejtette a lányát. Néhány pillanat múlva bemenekültek hozzájuk az üldözött lányok, s követte őket a részeg katona. Kényszerítette a lányokat és nénémét, hogy a földre feküdjenek, s géppisztollyal a lövöldözésre az udvarról beszaladt fiú unokatestvéremet is lelőtte. Hét áldozata lett ennek a szörnyűségnek. Magdus unokatestvérem ezalatt a kemencében volt – elképzelhető, hogy mit élt át ő és a népes, nagy család.

Sajnos édesapám testvérei mind elmentek már a minden élőknél útján. Az unokatestvérekkel tartjuk a kapcsolatot. Kedves emlék a Császár családdal kapcsolatosan az is, hogy bár tősgyökeres római katolikus családról van szó, megértéssel fogadták döntésemet, és szeretettel fogadták be férjemet.

Bombázás és ökumené

Öcsém keresztszülei egy erdész házaspár voltak Jutaspusztán. Én jó pár hetet ott voltam náluk nyáron. Már akkor háború volt, és Jutaspusztán – Veszprém mellett, az állomástól nem messze – volt egy kisebb repülőtér, ahol zsidó munkaszolgálatosok dolgoztak. Keresztmamáéknak két nagyon szép lányuk volt, akkor 16 és 18 évesek, a repülőtérrel a pilóták jártak oda, udvarolgattak nekik. '44 nyarán bombatámadás érte a repülőtérrel.⁴⁷ Mellette volt ez az erdészház, és még cselédházak is voltak, mert ez egy pusztán volt tulajdonképpen. A bombák nem nagy kárt tettek az épületekben, annál inkább az emberekben. Keresztmama és az egyik leánya meghalt. Nem is tudom, hogyan jutott másnap hozzánk a hír, táviratozott-e a férje vagy hogyan tudtuk meg, de mi édesanyámmal elmentünk hozzájuk. Ott voltak szegények a konyhában, a konyhaasztalon kifektetve. Milyen szép volt ez a Bözsike,

ő volt a fiatalabb. Csak kisebb repeszek érték őket, úgyhogy nem is látszott rajtuk annyira a sérülés. Bözsikének pici kis sebek voltak az arcán, ahogy ott feküdt. De valahogy olyan helyre fúródtak a repeszek, hogy mind a ketten meghaltak.

A nagy temetésen utána még Boda Jóska bácsi is valahogy szerepelt. Először nem akarták együtt temetni az áldozatokat, mert munkaszolgálatosok is haltak meg bőven, katonák is meg hát civilek is. Nem is tudom, hol voltak felravatalozva, talán a repülőtéren. A temetésen mi is ott voltunk édesanyámmal. Mindszentyről, aki ebben az időben veszprémi püspök volt, a reformátusok nem éppen pozitívan nyilatkoztak, mert ő nagyon vaskalapos volt, és ezen a közös temetésen nem akart együtt szolgálni Jóska bácsival. Csepeli József gondnok mesélte, hogy ez botrányos volt, mert kétfélekezeti hívek, sőt, zsidók is voltak a munkaszolgálatosok között. Végül mégis nagy, közös temetés volt, de Mindszenty nem akarta, hogy együtt celebrálják a gyászszertartást a reformátusokkal.⁴⁸

Vajna Lajos: Az ökumené nem mindig működött, úgy, ahogy kellene. Én '48-ban érettségiztem Zalaegerszegen, ahol korábban Pehm József – vagyis Mindszenty – szolgált plébános-korában.⁴⁹ '48-ban még volt olyan lehetőség, és a mi osztályunk élt is vele, hogy ballagáskor végigmentek minden templomban a végzősök. Több mint ötvenen voltunk az osztályban, ebből talán négyen-ötven voltunk protestánsok, de az osztály úgy döntött, hogy végigjárja a református, evangélikus és a katolikus templomot is. Csakhogy a katolikus pap azt mondta, hogy „Ha bementek a református meg az evangélikus templomba is, akkor nem mehettek be a katolikus templomba”. Az osztály ennek ellenére kitartott a döntés mellett. Elmentünk a református templomba, az evangélikus templomba – ahol a lelkészek szeretettel fogadtak és köszöntöttek bennünket –, és mentünk a katolikusba is, de az be volt zárva, nem tudtunk bemenni.

A ballagás főszervezőjét azonnal kicsapták

Vajna Lajosné: Fehérváron jártam a zárda polgári iskolájába, három évig tanítottak az apácák. Amikor negyedikes polgárista lettem volna, behozták az általános iskolát, úgyhogy én már nyolcadikos általános iskolásként végeztem '49-ben. Ahogy már mondtam, utána volt két év szünet, mert nem vettek föl gimnáziumba. '51-ben

kerültem be végül a fehérvári Teleki Blanka Gimnáziumba – ez korábban a Szent Margit Gimnázium⁵⁰ volt –, és '55-ben végeztem.

'54-ben harmadikos gimnazisták voltunk, és mi ballagtattuk a végzősöket. Az osztályban zömmel katolikus lányok voltunk, és úgy terveztük – Zombai Erzsébet és Bratán Mari voltak a szervezők –, hogy a ballagás után a szemináriumi templomban lesz este egy szentmise, és azon részt veszünk a negyedikesekkel együtt. De megtudták a tervet és lefűjték, s akik szervezték ezt a misét, azokat kivágták az iskolából. Mari volt szegénykém a főrendező, egy nagyon jó tanuló leány, és emlékszem, hogy őt is így csapták ki. Valaki besúgta, hogy mit tervezünk, és az igazgatóságról bejöttek az osztályba, szegény Marit kihívták, kifaggatták, és másnap már megtudtuk, hogy azonnal kicsapták az iskolából. Azt hiszem, a másik harmadikos osztályból is kicsaptak valakit, mert két osztály volt, egy reál meg egy humán osztály. Következő évben Mari a volt ciszter – akkor már József Attila – gimnáziumban érettségizett.

Vajna Lajos: Ő ma is hithű katolikus.

Mezőkomárom

Vajna Lajos: Amikor megesküdtünk, én már egy éve mezőkomáromi lelkész voltam. Az volt valamikor a szólás-mondás, hogy „Először a katedra, azután a Katinka”. Boda József, a volt veszprémi lelkész esketett bennünket.

'54 nyarán, mikor odakerültem, még a mezőkomáromi parókián lakott az elődöm, Pánczél Péter is. Tulajdonképpen fiatal ember volt, negyvenes éveiben lehetett, de szklerózis multiplexben⁵¹ szenvedett és rendkívül korlátozott volt a mozgásban, ezért is kellett neki nyugdíjba mennie. Volt egy házvezetőnője, Juliska néni, aki a férjével együtt szintén a parókián lakott. Juliska néni a falu egy idős asszonya volt, akit még mi is megörököltünk, mert Péter később elkerült egy debreceni szeretetotthonba, és Juliska néni a férjével együtt ott maradt velünk; az alatt az idő alatt halt meg a férje, míg velünk voltunk. Nagyon sajátos helyzet volt, mert a parókia egyik felében Juliska néni lakott, és az ajtóhoz, amelyik a két rész között volt, csak neki volt kulcsa,

úgyhogy ő sokszor a legváratlanabb időben látogatott meg bennünket. De azért megvoltunk szépen. Juliska néni aztán fölkerült Pestre egy öregotthonba, és onnantól kezdődött a mi önálló életünk.

Amíg meg nem nősültem, sorkosztón voltam, ami azt jelentette, hogy a gyülekezetből mindennap másvalaki – akire rákerült a sor – hozott nekem ebédet. Aki valami miatt akadályoztatva volt, az befizethetett Juliska néninek, és akkor Juliska néni főzött. Ezek az ebédek úgy zajlottak le, hogy aki jött, hozta az ebédet, tálalt nekem a nagyszobában, ahol laktam, és legtöbbször ott végigülte, hogy na, ízlik, nem ízlik... Általában Péter is bejött, leült az asztalhoz, de nagyon ritkán fordult elő, hogy aki nekem az ebédet hozta, őt is megkínálta. Ugye, Pétert Juliska néni látta el, ők a konyhában ebédeltek. Azért ha csak kipakolták és otthagyták az ételt, akkor azt együtt fogyasztottuk el, de legtöbbször csak én ettem, Péter csak nézte – elég kínos volt ez időnként. Én viszont olyan kiváló kosztot kaptam, hogy egy idő után kezdtem szépen besárgulni.

Vajna Lajosné: Sárgaságot kapott, mert ősz felé került oda, kacsaszezonban. Mindig kacska volt.

Vajna Lajos: Tényleg nagyon sok kacska volt. Juliska néni ennek örült, mert amikor időnként rákerült a sor, akkor ő egyszerűen főtt tésztát vagy olyan ételt készített, amihez nem kellett hús, és így aztán mind a ketten jól jártunk.

Péter tíz-tizenöt esztendeig szolgált Mezőkomáromban, a betegsége is ott jött elő. Egyébként nagyon kedves ember volt, jó volt a viszonyunk, de odáig nem jutottunk el – ami lelkészeknél természetes lenne –, hogy együtt olvassuk az Igét, közösen imádkozzunk, vagy valami szolgálatra felkészüljünk együtt. Egészen fiatalon került ebbe a nagyon nehéz helyzetbe, és arra nem is emlékszem, hogy lett volna testvére, vagy a szülei hol, merre laktak... teljesen egyedül élt a nagyvilágban.

Mezőkomáromi szolgálatunk az első szeretet tűzében fogant. Családunk élete is ott indult be, a legszebb emlékek kötnek oda bennünket. És akkor voltunk a legszegényebbek.

Vajna Lajosné: Tényleg az első szerelem volt, mindig úgy emlékezünk rá, és elfelejtjük azokat a külső nehézségeket, amiben ott éltünk. A parókia fantasztikus volt. Régi épület, az ajtók szét voltak hasadozva, és olyanok voltak a falak, hogy néhol szinte rá lehetett ülni – az elődünk, szegény Péter a nyakkendőjével tömködté be az ajtók melletti réseket a falon. Nagy, gerendás konyha volt, közepén egy hatalmas nagy katlan, sparhert, kemence... de hát szinte kifűthetetlen volt, és a szobák is.

De ez mind nem számított, mert olyan szeretettel fogadtak bennünket. Augusztus 20-án esküdtünk, szeptember 20-án költöztünk Mezőkomáromba. Mint a gyerekeiket, úgy fogadtak, annyi kedves embert, mint ott, nem is láttam még, tényleg szinte dajkáltak bennünket. De mi is úgy éreztünk irántuk.

Az aranyos kis Kerti mama meg a többiek abban a nagy szegénységben! Lali segített aratni Kerti bácsinak, Juliska néninek pedig én mostam, egyszóval összedolgoztunk. Azután születtek a gyerekek: Juditka hamar, egy éven belül megszületett, és utána másfél évre az ikrek, a két ikerfiú, úgyhogy három pelenkásunk volt. De hát mosógép meg gáztűzhely, ilyesmi nem volt, még vizünk sem volt, az volt a legnagyobb gond, hogy messziről kellett hordani a vizet. Minden este vízhordás volt. Télen jó volt, mert a szánkóra fölraktuk a mosófazekakat meg a nagy zsírosbödönt, és azzal haza tudtuk hozni, de nyáron bizony kézben kellett. Aztán úgy oldottam meg a dolgot, hogy volt egy nagy lavór, és akkor le a Sióra: a fejemen vittem le a ruhát, és ott mostam a Sióban. Voltak a parton beton mosópadok, és amikor nem volt nagy a víz, ott mostunk, akkor még mosószappannal, mert mosóporok '55-ben még nem nagyon voltak. És bizony a három gyerekre bőven kellett mosni.

Télen meg akáctüske volt a tüzelő – jó tüskés akácágak –, mert azt hordtak be nagy batárral, de akkora halomban állt, mint egy szalmakazal a parókia udvarán. Azt vagdostuk, aztán akkor a katlan elé hajnalban beültem, raktam a tüzet, hogy fölforrjon a katlanban a víz, hogy a pelenkákat kimossam, kifőzzem hat óráig. Mire szoptatni kellett a gyerekeket – ugye, hatkor volt az etetés –, addig ennek le kellett zajlani. Jó kis hideg konyha volt.

Vajna Lajos: Hazajártunk a szülőkhöz. Reggel apósom bekopogtatott: „Lajoskám, lenne egy pár perces munka. Tudnál segíteni?” – természetesen. Felöltöztem, elkészültünk... és azzal fejeződött be a pár perces munka este, hogy hát valakinek meg kéne a lovakat itatni. De az is igaz, hogy Füle és Mezőkomárom között 20 km az út, és a papa képes volt lovas kocsival elmenni és tőzeget vásárolni nekünk Nádasladányban. Jól megpakolta tőzeggel a kocsit, és akkor eljött hozzánk Mezőkomáromba...

Vajna Lajosné: Kabókapusztán át, szegénykém. Hozta, ez volt a tüzelőnk, nem volt más abban az időben. Mikor a fiúk születtek, és bent voltam a szülőotthonban Enyingen, akkor is hozta szegény a tőzeget, és megállt útközben meglátogatni engem.

Vajna Lajos: Az eljegyzésen apósom ezzel az Igével köszöntött: „Sokasodjatok, gyarapodjatok, töltsétek be a földet...” [1Mózes 1: 28] – csak ennyit idézett belőle félig komolyan, félig tréfásan. És amikor a negyedik gyerek érkezésénél a mama egy kicsit már ideges volt, én mindjárt a papára hárítottam a felelősséget – ugyanolyan komolyan, mint ahogy ő tette –, hogy hát ilyen áldást vettünk induláskor. Mire a papa azt mondta: „Én ezt komolyan is gondoltam, Lajoskám!” Derűs, tréfás kedvű ember volt.

A fizetésem 400, a kongrua⁵² 400-500 forint körül volt. Aztán később jött egy rendezés, lett egy 600 forint körüli magasabb meg egy alacsonyabb fizetési osztály, de mi az alacsonyabban maradtunk. Valószínű, hogy ezt azért találták ki, hátha egy kicsit egymás ellen lehet hangolni a lelkészeket azzal, ha gyanakodnak egymásra. A szolgálatunk elején volt egy-két nagy ünnepi perselypénz, és persze volt a stóla, de nem nagy stólák voltak. Kicsi, 270 fős gyülekezet volt a mezőkomáromi.

Mindig kellett valami pluszt hozzátenni a jövedelemhez, sajnos egészen odáig, amíg Veszprémbe nem kerültünk. Ott teljesült először a nagy álmom, hogy lelkész legyen az ember, és csak lelkész. Mezőkomáromban én napszámba is jártam a cementes Vargához komoly órabérért. Cementlapokat gyártott ez az atyafi, az állomással szemben volt egy nagy üzeme. Ő egyébként egy pünkösdisták csoportnak volt a vezetője Mezőkomáromban. És elég rendes órabért fizetett nekem.

Vajna Lajosné: Talán tíz forintot, az óriási pénz, tényleg komoly órabér volt '57–'58-ban.

Vajna Lajos: Cserépkályhák voltak a parókián, de nagyon rossz állapotban, és nem volt mesterember a környéken. Megbeszéltem az atyafiakkal, hogy van itt ez a rossz kályha, megengedik-e, hogy szétszedjem? Dr. Hős Géza, perőcsényi lelkészbarátunk küldött egy szakkönyvet: *Cserépkályharakás*. A könyv alapján összeraktam a cserépkályhát, működött. Innen kezdődött egy új szakma. Nem én voltam az egyedüli kályhás a papok közül, ott volt a siófoki lelkész, Egri Miklós, de Réti Pista is rakta, a berhidai pap. Ez aztán némi anyagi hasznot is hozott, úgyhogy cserépkályhát legalább hetvenet-nyolcvanat raktam életemben. Mezőkomáromban még a gondnoknak, Lázár Gézának is...

Vajna Lajosné: ... de nem pénzért.

Vajna Lajos: De egy-egy hizott kacsát azért kaptunk. Úgy érzem, hogy ez a lelkészi munkának is része volt, mert olyan gyülekezeti tagoknál, olyan embereknél vagy kollégáknál dolgoztam, akikkel egy gyékényen árultunk. A gyülekezetben nagy tisztelettel fogadták ezt, ők nagyon jól tudták, hogy a lelkészi fizetésből nem lehet megélni. Ők is segítettek minket lehetőségük szerint.

Vajna Lajosné: A téeszben répa földet kellett vállalni, és az után kaptak cukrot a tagok. Ki mekkora területet vállalt, ahhoz képest meg volt szabva, hogy mennyi cukrot kap. Volt, aki egész komoly adagot, ha annyit tudott vállalni. Egyszer abból hoztak nekem hat-nyolc kiló cukrot. Hát az egy vagyon volt!

Vajna Lajos: Jön Baranyai János bácsi: „Tiszteletes úr, nem tudna egy zsákot kölcsönadni?” – „Hogyne!” Fogalmam sem volt akkor még, hogy mire. Másnap telehozta liszttel János bácsi. Így segítettek a maguk részéről, amit tudtak, de a hívek is szegények voltak, bizony nagy nyomorúság volt ott.

Hittanbeíratás

Ebben az időben történt az, hogy látván az életünket, a szolgálatunkat, a szabadhídvégi igazgató Katinkát elkezdte fűzni, hogy jöjjön tanítani, ő mindent elintéz.

Vajna Lajosné: Vállalnám-e, hogy képesítés nélkül tanítok úgy, hogy a magyarszakot közben végezném. Mondtam, hogy igen.

Vajna Lajos: De közben volt egy szerencsétlen hittanbeíratás, amin ott ült a megyéről egy Papp László nevű úriember, a művelődési osztály vezetője. Volt egy bányász hívünk, aki azzal jött hozzám, hogy most jön az iskolából, és őt nagyon megszegyenítették. „Bányász létére nem szégyelli magát, beíratja a gyerekeit hittanra? Hát ki ad magának kenyeret, az egyház vagy az állam?” – ilyen stílusban tárgyaltak vele. Én ifjú ember voltam, gondolkozás nélkül fogtam magam, bementem az iskolába és megkérdeztem az osztályvezetőt, hogy kerül ő oda, és hogy is van ez, hogy ki ad kenyeret a bányásznak. „Aki munkát ad a bányásznak – mondtam –, az azt is megmondja, hogy hogyan gondolkozzon, miként cselekedjen?” Komoly vita támadt köztünk, és pár nap múlva írásban kapta meg a párom, hogy társadalmi helyzeténél fogva alkalmatlan a pedagógus pályára.

Ez az osztályvezető még azt is tudta, hogy én akkor iratkoztam be egy kertészeti technikumba. Ő ebből akkor már fölkészülhetett, mert elővette a noteszét, és ott voltak a ránk vonatkozó adatok – Katinka állásügye, az én technikusai dolgom –, de az én tanulmányaimba már nem tudott beleszólni. A helybeli téesz őszibarackot telepített Kabókapusztán és Mihályfán. Mihályfa hozzánk tartozott, és arról volt szó, hogy én elvégzem a kertészeti technikumot, és majd ebben az őszibarackosban tudom hasznosítani a képzettséget. Végül nem fejeztem be a technikumot, de három évet azért végeztem.

Ipacs András volt a mezőkomáromi iskolaigazgató, akkor még az iskolában voltak a hittanórák. A faluban nem csökkent a hittanra beíratottak száma, szinte száz százalékban jártak a gyerekek hittanra. Ipacs András azt mondta nekem: „Nehogy azt gondold, nem vagyok én hülye, hogy mindenkit bejelentsek! Én minden évben kevesebbet jelentek be, mert engem a szerint minősítenek”. De abba ő soha nem

szólt bele, hogy hány gyerek jár hittanra. A végén már azt sem igen tudtam, hogy ki van beíratva, mert Ipacs módszeresen mindig kevesebbet jelentett.

Történt egyszer, hogy az egyik gyerek – történetesen a tanácsitkár fia, aki persze nem volt beíratva hittanra – akkor ment haza a hittanóráról, amikor éppen valami párttag vendégük volt. És ezzel ment haza énekelve: *„Engem is szeret, téged is szeret, mennyországból érettem a földre érkezett.”* Másnap behívtak a községházára. Mondja a titkár: „Tiszteletes úr, magának kötelessége lett volna kiküldeni a gyerekeket”. Hát aztán mondtam, hogy ezt a kötelességet felülírja az én Uramnak a parancsa, aki viszont azt mondja, hogy engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, és ne tiltsátok el őket éntőlem. Mondtam: „Egyben biztos lehet: aki a hittanórára bejön, bárki legyen az, én soha ki nem küldöm. Maga az apja a gyerekeknek, magának joga van arra, hogy eljöjjön és hazavigye, joga van arra, hogy megtiltsa, de éntőlem ezt el ne várja!” Ott dőlt ki először a liszt. De hát ez is szerencsétlen, biztos vagyok benne, hogy tudta, hogy a fia hittanra jár.

Egy időben a pedagógusok minden évben végigjárták a szülőket agitálni, hogy ne írássák be a gyerekeket hittanra. Nagy részük úgy ment, hogy a családok előtt nyilvánvaló lett, hogy ők kötelességüket teljesítik, de olyasmit, amivel ők sem értenek igazán egyet. Sokan direkt hálásak voltak a pedagógusoknak, hogy jönnek és emlékeztetik őket a hittanbeíratásra, mert ugye falun ez munkaidőben van, sokan elfeledkeztek volna róla. Aztán ez egyszerre, egyik évről a másikra, megszűnt. Mondtam is Ipacs Andrásnak: „Te, Bandikám, micsoda dolog ez? Panaszkodnak a szülők, hogy nem mennek a pedagógusok agitálni, és van köztük olyan, aki emiatt nem íratta be a gyerekét hittanra, mert elfelejtette az időpontot”. Mi nagyon jóban voltunk az igazgatóval, a pedagógusokkal is.

Vajna Lajosné: A pedagógusok összejártak akkor még velünk, sőt később Soponyán is. Ludman Magdi meg szemben Baloghék átjártak... voltak egy páran.

Vajna Lajos: Aztán ezt megsokallták. Soponyán már írásban kapták meg a pedagógusok, hogy a paphoz még születésnapra vagy névnapra sem mehetnek el. Még Mezőkomáromban benne élünk a közösségben, és mi azért annyira a végeken voltunk, hogy bizonyos területen mintha nem is vették volna észre, hogy mi történik.

Még az ötvenes években Felsőnyékről, Szabadhídvégről, a környékből időnként gyerekeket is össze lehetett gyűjteni.

Vajna Lajosné: Németh Géza⁵³ akkor tartotta a nagy ifjúsági konferenciákat...

Vajna Lajos: ... meg a misszióban Csákány Pista. Róka Lajos volt Felsőnyéken, és volt úgy, hogy Felsőnyékre mentünk, sőt én a mezőkomáromi gyerekeket még Perőcsénybe is el tudtam vinni, és Hős Géza, a perőcsényi lelkész is evangelizációs szolgálatot végzett nálunk. Ugyanakkor előfordult, hogy bementem az iskolába hittanra, az udvaron fociztak a gyerekek. „Lajos bácsi!” – odarúgta, passz! Visszarúgom. Másnap a tanácselnök behívat: „Tiszteletes úr, ez nem a maga területe!” – azért, mert belerúgtam a labdába.

„Száz juhocskám, mind együtt legel...”

A gyülekezetben igeolvasó, imádkozó közösség vett körül bennünket. Kerti bácsi volt a gondnok, amikor odaérkeztünk, az ő ideje alatt kezdődött a közös szolgálat. Ő egyébként a faluban is a legtekintélyesebb emberek közül való volt. A fia Pápán érettségizett és katonatisztként szolgált a világháborúban, Budapest ostrománál esett el. Elmondta Kerti bácsi, hogy valamelyik tábornokkal beszélt, amikor a fia elesett Budapesten, s ez a tábornok azt mondta, hogy „Kerti bácsi, ha csak néhány száz olyan katonám lett volna, mint a maga fia, az oroszok soha be nem tették volna a lábukat Budapestre”.

Volt egy lánya is, Juliska néni, aki pedig azzal lepte meg a lelkészi közösséget, hogy egyszer valamilyen konferencián fölszólt, és az 1950-es évek elején arról tett bizonyosságot, hogy Isten Szentlelke és Igéje által hogyan jutott ő élő hitre.

Vajna Lajosné: Juliska néni, a drága, ő volt a másik pótmamánk. Mindig fekete fejkendőben járt, pedig még nem volt öregasszony. Érdekes, itt még elég hamar fölötötték a fekete kendőt ebben az időben. Juliska néninek is egy fia és egy lánya volt.

Vajna Lajos: És Laci, Kerti bácsi unokája most presbiter a mezőkomáromi gyülekezetben. Pedagógus volt, tartottuk a barátságot, de igazán aktív egyháztag akkor lett, amikor a rendszer megváltozott. Kerti bácsi felesége – ugyanúgy, mint a lánya, Juliska néni – rendszeres igeolvasó, az imaközösségnek a tagja is volt. A szomszédasszonya át szokott menni hozzájuk, hogy „Te, Zsófi, olvassad nekem a Bibliát, mert érdekes, hogy én is olvasom, de valahogy akkor nem értem. Ha te olvasod, akkor az egészen másként hangzik, és mélyebben érint engem”. És tényleg olyan példamutató volt, a keresztest, a szenvedést úgy hordozta, hogy igen nagy tiszteletnek örvendezhetett a környezetében is. Hiteles keresztyén ember volt.

Egyszer kötényesen jött át hozzánk, mert tésztát gyúrt otthon, és azt mondja, hogy a múltból ránehezedett egy olyan esemény, amit ő bűnként élt át, és most azért jött, mert ő ezt meg akarja vallani, le akarja tenni. Van ilyen, hogy így tud az ember teljesen föloldódni, hogy leteszi. Dávid is tud valami ilyesmiről számot adni a zsoltárban, hogy amíg elhallgatám, megavultak csontjaim, de amikor megvallottam, Isten levette rólam bűneimnek terhét.⁵⁴ Volt, amikor Kerti mama azt mondta: „Már megint annyira fáj a fejem, annyira rosszul voltam, hogy gondoltam, na, nem jövök el a templomba. De végül is összeszedtem magam, eljöttem – és most semmi bajom!” Ilyen volt ő a nagy dolgokban – gyászban meg a nehézségek között –, de a kis dolgokban is: szinte aprópénzre váltva lett a számára élmény egy-egy ígéret, egy-egy Ige, egy-egy feloldozás, egy-egy közösségi alkalom. És újra és újra számot tudott adni arról, hogy mi az, ami ebből a forrásból beépül az ő életébe.

Vajna Lajosné: Bibliaóra volt egész évben, aratás idején is, de akkor nemritkán este tízkor kezdődött, mert tudtuk, hogy még hazamennek, etetnek, vacsoráznak, mindennel elvégeznek, és akkor jönnek.

Vajna Lajos: Nem ez volt a kitűzött idő, de volt úgy, hogy akkor kezdődött, mert összevártuk egymást. Ki, amikor tudott, jött, s akkor mondtuk, hogy na, most már mind együtt vagyunk, elkezdjük.

Amikor Mezőkomáromba kerültem, hamarosan kiderült, hogy a templomtető keresztgerendái közül egy tartógerenda, egyik oldala letörvén, szépen már a boltozaton fekszik. Szakembert hívtunk, és kiderült, hogy a teljes tetőszerkezetet ki

kell cserélni. '57 tavaszán Nagy Károllyal, a gondnokkal elmentünk és megvettük a szükséges faanyagot. Gyakorlatilag országos gyűjtést kezdeményeztünk. Laci bátyám fényképet készített a templomról, amelyiken rajta volt a tetőszerkezet pillanatnyi állapota, a leszakadt gerenda, amit a boltozat tart. Sok száz példányban elkészítette, és elküldtük gyülekezeteknek ezzel a felirattal: „Segítsetek, hogy újra ép legyen.” És mellette az Ige: „Egymás terhét hordozzátok, és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét” [Galata 6, 2]. Egyik-másik helyről figyelmeztetés jött, hogy ehhez engedélyt kellett volna kérni a hatóságoktól, de aztán rossz szót sehonnan nem kaptunk, segítséget viszont elég sok helyről. Működött Mezőkomáromban egy férfikar, aminek ott már múltja volt, azzal jártuk a gyülekezeteket és gyűjtöttünk a templomtető rendbe hozására. A 105. zsoltárt biztosan emlékszem, hogy énekeltük, és egy népi éneket, ami nemigen szerepelt énekeskönyvben, nem jelent meg sehol, de nagyon szerették és a dallama is nagyon közel állt hozzájuk: *„Szegény magyar, gyász a sorsod, fejed mégis fennen hordod. Mikor borulsz oda végre Jézus Krisztus keresztjére?”*

A tetőcserép leszedése és fölhordása is kézzel kézzel, láncban történt. Álltak a férfiak, nők a lépcsőházban a templomtetőig, és kézzel kézzel így termelték fel a palát. Volt egy pár halom téglá is a templom előtt. Egyik nap eltűnt, és nem győztek csodálkozni az atyafiak, akik másnap arra mentek: „Tiszteletes úr, hová lett a téglá?” – „Hát – mondom – fölhordták az asszonyok”. Voltak annyian, hogy egészen föl a toronyig álltak, úgy adogatták kézből kézbe, nem kellett senkinek elmozdulni. A tornyot is megemelték. Meg kellett emelni, mert a háború után csak ideiglenesen állították helyre. A mezőkomáromi templomnak is olyan gyönyörű, karcsú tornya volt, akárcsak a soponyainak, a gyülekezetben mutogatták is a képét, hogy na, ilyen volt valamikor.

Mikor a padlásról minden romot le kellett takarítani, mert még a toronyból maradt törmelékek egy része is ott volt, az egyik téglát véletlenül kifordították, és alatta találtak egy ónkupát tele ezüstpénzzel. Ehhez egy máig élő legenda fűződik. Tény, hogy a 19. században a templom renoválására összegyűjtött pénzt ellopták, s ez okozta a lelkész tragikus halálát. Lehet, hogy ez a pénz került elő.

Vajna Lajos: A parókia rendelkezésre állt, úgyhogy a gyerek istentiszteletek és a bibliaóra is ott volt eleinte a középső nagy szobában, ahol én laktam, aztán később, mikor már együtt voltunk, a szélső szoba lett gyülekezeti teremmé alakítva.

A gyermek istentiszteleteken éneklés, imádság, igeolvasás folyt, arról beszélgettünk. Mit jelentett az éneklés? Például Zákeus történetét. Akkor álljatok föl, mondtam, felálltunk, és elkezdtek énekelni s mutogatni: *„Zákeus egy csöpp kis emberke volt, egy csöpp kicsi ember ám, de hogy megláthassa az Úr Jézust, ni, ott mászik a fügefán. S a Megváltó arra ment, megállt a fa tövén, és szólt: Zákeus, gyere le, ma a te házában szállok én...”*⁵⁵ Ezeket a kis gyerekénekeket Tahiból hoztam, volt egy kis füzet, amibe össze voltak gyűjtve. Nem prédikáció hangzott a gyerek-istentiszteleten, hanem lehetőleg dramatizálva dolgoztuk fel a bibliai történeteket, hogy mozgalmas legyen. Emlékszem például erre a játékra: *„Száz juhocskám, mind együtt legel – énekeltük. – Na, ki lesz a századik juhocská?”* Akkor az egyik gyerek elbújt valahová, és mikor ezt a részt énekeltük, *„Egy közülük vajon hová lett? Valahová zöld vadonba ment. A jó útról jaj, de messze ment. Megyek, megyek, megkeresem”* – én elindultam. Énekel a társaság, én pedig keresem a gyereket, aztán végre megtalálom, fölveszem a nyakamba, és ahogy hozom, azt énekelik, hogy *„Itt hozza már vállára vetve, összetörve és megsebezve, sebeire balzsamot vetett, nincs több ilyen igaz szeretet.”*

Vajna Lajosné: Ebben az időben kezdődött a flanelográf⁵⁶, és ezeket a flanelképes foglalkozásokat már én csináltam inkább. Nagyon jó dolog volt, Hollandiából kaptunk egész komoly csomagokat. Ki voltak a bibliai történetek alakjai vágva, és volt egy aránylag semleges flanel háttér, a kivágott képek hátulján pedig egy tapadó rész, ami a flanelra rátapadt. Ahogy mondtam a történetet, raktam föl a képeket a flanel falra, és amikor vége volt, megkérdeztem: *hogyan történt? Leszedtem és mondtam: „Na, akkor most gyertek ki! Ki az, aki vállalkozik visszarakni a képeket?”* És neki kellett újra kiválogatni, visszarakni a képeket, és elmesélni, hogyan szólt a történet – nagyon jól megrögzült bennük az ezzel a módszerrel elmondott történet, szerették.

Vajna Lajos: Később, már Soponyán volt, amikor jött a vetítés. Kaptunk diatekerceket a hollandoktól, amiben föl voltak dolgozva bibliai történetek. Két sorozat volt, az Ószövetség és az Újszövetség, és mi vetítettük, háttérmuzsikát

raktunk rá, és ezt a gyülekezetnek is bemutattuk. Tehát ezt nemcsak a gyerekmunkában, hanem a gyülekezetben is csináltuk, a bibliakörben is, ők is szerették.

Vajna Lajosné: Persze le kellett fordítani, mert holland szöveggel voltak ezek. De hát aztán nem kellett ezt szó szerint mondani, mesélhette az ember fejből is. Volt úgy is, hogy három alkalommal képek nélkül ment a történet, és negyedik alkalommal vetítettem le nekik összefüggően azt a részt. Sokféleképpen lehetett csinálni, és mindig valami újat kellett kitalálni, hogy ne unják meg, hogy azért az érdeklődésüket az ember ébren tartsa. De aranyosak voltak nagyon. A gyerekmunkában olyan is volt, amikor a német Bibliából fordítottam le a történetet, és azt meséltem nekik. Ugye, megvolt az Ige, amit vittek haza, az aranymondás, és akkor valami ahhoz passzoló figurát vágtam ki, szépen könyvjelzőt csináltam belőle, arra írtam az Igét, és azt kapták akkor.

Isten kegyelmi eszköze a közösség

Vajna Lajos: Ahogy odakerültünk Mezőkomáromba, a szomszéd gyülekezetek lelkészei atyai szeretettel vettek minket körül. Csuka Lajos, a lajoskomáromi szomszéd – aki lényegesen fiatalabb volt a többieknél, de nálunk azért öregebb – állandóan mondta, hogy „Menjetek csak! Fiatalok vagytok, menjetek, majd én helytálok”. Akkor még többet jártunk Pestre, Fülére, Veszprémbe, a környező gyülekezetekbe. Két év múlva Lajoskomáromból Szabadhídvégre kerültek Csuka Lajosék, így már könnyebben ment a helyettesítés oda-vissza.

Vajna Lajosné: Jó időpontban volt a két istentisztelet, egyik helyen 10-kor, másik helyen 11-kor kezdődött, át tudott sétálni.

Vajna Lajos: Ilyen kapcsolat volt köztünk. Ő vezetett be például a gyümölcsfa gondozás meg a kertészkedés dolgaiba is, mert én városi gyerek voltam, nem volt addig alkalmam, lehetőségem arra, hogy ilyesmivel foglalkozzak.

Mi, környékbeli lelkészek, rendszeresen találkoztunk, egymásra odafigyeltünk, az ébredés hullámai még ott voltak és valahogy éltettek bennünket. Komoly

evangelizációk voltak. Az egyik legkisebb gyülekezet volt a mezőkomáromi, de amikor például Morvay Pista bácsi ott szolgált, megtelt a templom, mert a környékbeli gyülekezetekből, még Középbogárról is jöttek kocsival.

Ha tréfásan fogalmazok, akkor azt kell mondjam, hogy ebben az időben nagyon „elállatiasodott” a környék. Csuka, Róka, Farkas... csupa állatnevű lelkészek voltak ott, de a neveket meghazudtoló módon nagyon jó, testvéri kapcsolat alakult ki közöttünk. A környéken – Mezőszilas, Dég, Lajoskomárom, Felsőnyék, Szabadhídvég... – több nálunk idősebb lelkész volt, Szabadhídvégen például akkor még az öreg Bakó Béla⁵⁷ volt a lelkész, aki így köszöntött a beiktatásom alkalmával: „Az egyházmegye legöregebb lelkipásztora köszönti az egyházmegye legfiatalabb lelkipásztorát”. Ő volt a legidősebb a feleségével együtt, és tényleg mintha a gyerekeik lettünk volna: látogattak bennünket, magukhoz hívtak. A Sió Mezőkomárom és Szabadhídvég között folyik, és mikor mi átmentünk, Béla bácsi mindig elkísért minket a Sió-hídig, s mikor ő jött át hozzánk, mi is visszakísértük a hídig. Nem engedett egy tapodtat sem tovább, ott szépen mindig elbúcsúztunk egymástól. Árnyékot a kapcsolatunkra tényleg semmi sem vetett, legfeljebb Katinka volt néha „egy kicsit ideges”, amikor Béla bácsi a botjával a konyhában az üveges szekrény előtt hadonászott. Mondta, hogy „Igen, mert régen voltak az aranypapok és a fakupák, ma pedig az aranykehely és a fapapok” – nagyon szangvinikus ember volt. '56-ban ő is lángolt, öreg fejjel ő is tüzet kapott. A fia a Veszprémi Egyházmegyében lett esperes, aztán volt egy másik fia is, ő orvos lett.

Felsőnyék és Mezőkomárom más-más egyházkerülethez tartozott, de szomszéd gyülekezet volt. Ha mi átmentünk Felsőnyékre, akkor három megye – Fejér, Veszprém és Tolna - határát jártuk. Azért van ennek különös jelentősége, mert alig kerültünk Mezőkomáromba, amikor megürült a felsőnyéki lelkipásztori állás. Ugye ez olyan idő volt, amikor a presbitériumnak nem volt túl sok szava a lelkészválasztásnál, de bizony a felsőnyékiek ellenálltak az egyházi hatóság szándékának, akaratának, és hozzánk – mi ifjú, friss emberek voltunk – jöttek át a felsőnyéki presbiterek. Az állatorvos is jött velük, aki Kiss Sándor professzornak – aki Pápán minket tanított – a testvére volt, és a lelkészválasztásnál ő is aktív szerepet vállalt. Megkérdezte a testvérét, Kiss Sándort, hogy kit ajánlana felsőnyéki lelkésznek, és Kiss Sándor ajánlotta Róka Lajost, aki Balassagyarmaton kezdett, aztán Szekszárdra került. Kiss

Sándor arra is felhívta a figyelmet, hogy ha segítségre szorulnak, akkor itt van a szomszédban egy másik tanítványa – ez pedig én voltam, így kerültek hozzánk. És akkor én elindultam Szekszárdra, beszélni Róka Lajossal – akivel mi teológustársak voltunk Pápán – meg az esperessel. Nem volt nagyon egyszerű, de sikerült, odakerült lelkésznek Róka Lajos. És ettől kezdve, amíg csak ott voltunk, egyik hétfőn ő jött át hozzánk, másik hétfőn mi Katinkával mentünk át hozzá Felsőnyékre.

Lajosról külön fejezetet kellene nyitni, mert ő latin műveltségű ember, emellett szerzetes típusú személyiség volt, aki azonban a nők iránt semmi érdeklődést nem mutatott. Ő ezt nyilvánosan megvallotta. Nagyon szerették és tisztelték Lajost Felsőnyéken, és volt a presbitériumban egy akció: megnősítjük a papot. Itt megint szerepem volt a dologban, mert hozzám jött egy atyafi, azzal, hogy „Tiszteletes úr, tudjuk, hogy jóban van Róka nagytiszteletű úrral. Beszéljen már vele, megkérjük” – „Hát miről kellene?” – „Hogy legyen egy kicsit bátrabb”. – „Bátrabb? Hát nem tudom, én nem vettem észre, hogy ez neki gond lenne”. – „Hát, amikor a gyerekeknél hittanórát tart”. – „De hát én semmi olyasmit nem hallottam, hogy fegyelmezetlenek...” – „Nem, hát ugye a tanítónő...” Merthogy a tanítónőt, Sárikát megkeresték a presbiterek, hogy hajlandó lenne-e feleségül menni a tiszteletes úrhoz. És Sárika azt mondta, hogy igen. „És a tiszteletes úr ennek ellenére nem mer lépni, nem mer nyilatkozni, nem mer közeledni. Hát beszéljen már vele, hogy legyen egy kicsit bátrabb, mert fog ez menni!”

Vajna Lajosné: Pedig Lajos nagyon jópofa volt, mindenről lehetett vele beszélni, nyitott volt mindenre, nem volt vaskalapos. Ő volt aztán az egyik keresztpapa a fiúknál, az ikreknél, annyira jóban voltunk.

Vajna Lajos: Na, hát mondtam az atyafinak, hogy „Nézze, én beszélek vele, de legjobb ismeretem szerint Róka Lajos nem fog megnősülni. Ez a rész hiányzik az életéből”. Amikor aztán napirendre került köztük, Lajos elmondta a presbitereknek, hogy „Értsék meg atyámfiai, hogy ha ehhez nagyon ragaszkodnak, és Sárika erre hajlandó, én elveszem feleségül, de nem lesz igazán a feleségem. Ezek után nem háborgatták a nősüléssel.

Tehát ő ismerte ezt a fogyatékoságát, és valószínű, hogy tudatosan küzdött ellene, de valamiképpen a hivatása, a szolgálata úgy betöltötte az életét, hogy ezek a dolgok perifériára kerülnek. Úgyhogy se hírét, se jelét annak Lajos életében, – pedig hát évtizedeken keresztül tartott a barátságunk – nem láttam, amire azt kellett volna mondani, hogy ezen a téren valami probléma van vele. Egyébként latinul írta a naplóit – a könyvtárában egy egész sor napló volt latin nyelven –, Kálvin műveit fordította, több meg is jelent, régészettel foglalkozott, szóval annyira betöltötte az életét a szolgálat és a tudomány iránti rajongó szeretet, hogy másnak nem jutott hely. Én például próbáltam is ilyen irányba tapogatózni, mert neki a teológián lett volna a helye, neki tanítani kellett volna. Politikailag viszont nem ütötte meg a mértéket, és nem kerülhetett a maga helyére. Sajnos úgy tűnik, egyházunkban mind a mai napig gond, hogy az emberekkel való gazdálkodás nem igazán jó. Aminek persze az is akadály, hogy a református lelkészek általában családosak.

Lajos ragyogó munkát végzett a gyülekezetben, a templomba járástól kezdve minden nagyon szépen növekedett, gyarapodott az ő lelkési szolgálata alatt. De az történt közben, hogy Balassagyarmaton – ahol ő segédlelkész volt valamikor – megürült a lelkési állás, és Felsőnyékről elvitték őt vissza a balassagyarmatiak lekipásztoruknak. Ott szolgált élete végéig, ott is halt meg a gyülekezetben.

Vajna Lajosné: Látogatgattuk Gyarmaton szegényt, megmaradt akkor is a kapcsolat. Néha célzott is rá, hogy szívesen eljönne hozzánk, hogy öregségére fogadjuk ide. De hát ugye ő egy kicsit különc ember volt, nálunk meg itt volt már a nagy család, szóval nem tudtuk volna vállalni az ő gondozását. Beteges volt, és egy ottani, balassagyarmati presbitercsalád aztán befogadta.

Vajna Lajos: Dr. Muraközy Ferenc – Muraközy Gyula⁵⁸ bácsi unokaöccse – is azok közé tartozott, aki ifjúkora óta Lajossal lelki kapcsolatban, baráti kapcsolatban volt. Feri orvostanhallgató volt, amikor mi Mezőkomáromban voltunk, és frissen szerzett diplomával is megfordult nálunk néha. Muraközy Feri aztán odakerült a balassagyarmati kórházba, és presbiter lett. Úgyhogy ő végigkísérte a Lajos életét. Emlékszem rá, hogy szegény Lajos egyszer leforrázta magát. Kórházi ápolásra szorult, de először nem akart bemenni, mert ott vetkőzni kell. Neki ez mindig gond volt. Teológuskorában soha nem vetkőzött a szobatársak előtt, soha, katonaságnál,

sorozásnál nem vetkőzött le, és a kórházba sem volt hajlandó bemenni, úgyhogy Muraközy Feri biztosítékot adott arra, hogy nem kell ott maradnia, és a kórházi kezelésre majd ő hozza-viszi.

Idővel Farkas Sándor bácsi lett a másik szomszéd Lajoskomáromban. Kőszegi lelkész volt ő korábban, ott volt árvaházunk, egy csecsemőotthon. Az ötvenes évek vége felé egyszer szemet hoznak az árvaháznak, és a munkások valahogy úgy látják, hogy szemét az, amit ők kaptak, de ott van valami prima szén, ami az oroszoké. Valójában az ávosoké volt, de azt hitték, hogy az oroszoké. És nem azt pakolták föl a kőszegi állomáson az árvaháznak, ami a számukra volt kiutalva, hanem abból pakoltak, amiről azt hitték, hogy az oroszoké. A dolog szépséghibája az volt, hogy Sándor bácsi ezt észrevette, de őt elrendezték onnan a munkások. „Ez a mi dolgunk, tiszteletes úr, az árvákról van szó”. És Sándor bácsi itt engedett, mert ő is úgy gondolta, hogy végül is itt csecsemőkről van szó. Csakhogy lebuktak, a munkásokat lefogták, akik azzal védekeztek, hogy azt gondolták, az a szén az oroszoké. És akkor bement Sándor bácsi az ávóra és azt mondta, „Én vagyok a felelős, mert én tudtam róla, de nem voltam határozott”. Az ávos tiszt azt mondta, hogy „Uram, el van intézve”. De valaki – legjobb tudásom szerint egy diakonissza – nem szerette Sándor bácsit, és elérkezettnek látta az időt, hogy feljelentse őt az egyházi hatóságnál. Az egyházi hatóság pedig nem tudott olyan nagyvonalú lenni, mint az ávos, és „egyházi közérdekből azon helyről való eltávozásra” ítélték. Így került Farkas Sándor bácsi Lajoskomáromba.

A fia, Tamás teológusként sokat járt át hozzánk, nagyon ígéretes, komoly gyerek volt. Mikor mi '64-ben eljöttünk Mezőkomáromból, a választásig még Incze Pista volt a helyettes lelkész, aztán Farkas Tamást választották meg, aki a gyülekezetnek egy másik rétegét tudta megszólítani, arra a kis közösségre támaszkodott, amelyik ott kialakult a mi szolgálatunk idején. Szönyegi Bözsike, Juliska, Kertiné...

Vajna Lajosné: ...akik a mi időnkben a komoly, hívő mag volt,

Vajna Lajos: ...akikkel mi ott együtt dolgoztunk és közösségben voltunk, csendes napokat tartottunk... Érdekes, például a nagypénteket még akkor mi is böjttel ünnepeltük.

Vajna Lajosné: Igen, reggel összejöttünk,

Vajna Lajos: ...és egész nap együtt volt ez a kis gyülekezet. Énekeltünk, beszélgettünk, imádkoztunk.

Vajna Lajosné: A gyülekezeti teremben. Talán délben csináltam egy teát.

Vajna Lajos: Tamás ebben a közösségben úgy tudott benne lenni, mintha ő maga is innen indult volna el, és innen tudott tovább építkezni. Úgyhogy tényleg erre az időre mi is nagy hálával gondolunk. Tamás mintapéldája volt a jó utódnak, aki megbecsüli azt, ami van, és abból tovább építkezik.

Egyébként jellemző volt erre a gyerekre – hát Tamás akkor gyerek volt még, másod- vagy harmadéves teológus –, hogy mikor nekem kórházba kellett vonulnom, mert a mandulámat kiszedték, és megvolt már az időpont, Tamás átjött a szomszédból. „Lajos bátyám – kérdezi –, mivel telik neked egy napod?” Hát gondoltam, most majd a lelkész kegyes életéről fogunk beszélgetni, és elmondtam neki, hogy hogyan, mint. De őt minden részlet érdekelte, úgyhogy a végén be kellett számolnom arról, hogy megyek, adok a disznóknak enni, hozom a vizet...

Vajna Lajosné: Ez '58-ban volt, akkor voltak picik az ikrek.'57 karácsonyán születtek, és '58-ban még babakocsiban voltak.

Vajna Lajos: És kiderült, hogy Tamást mindez azért érdekelte, mert ahogy én bevonultam a kórházba, ő mindennap megjelent nálunk, minden munkát elvégzett, sőt eleven szemet gyűjtött a fejemre, mert én ugyan mindig kitakarítottam a disznóólat, de ő föl is mosta!

Vajna Lajosné: Meg hordta nekem a vizet, elment a boltba... Aranyosak voltak vele a gyerekeink is. Mikor később mentünk Mezőkomáromba a keresztmamákhoz – ugye, a fiúk keresztszülei mezőkomáromi nénik voltak –, és elmentünk a parókia elé, ők be az udvarra, mindent végignyargaltak, s ha nyitva volt a lakás, rohantak be

Tamáshoz, pincétől padlásig mindent összejártak. Tamás ezt nem tolakodásnak vette, hanem örült, hogy a gyerekek továbbra is otthon érzik magukat. Aranyos volt.

Vajna Lajos: Tamás tragikus véget ért. Már Sárkeresztesen volt lelkész, amikor egy autóbalesetben meghalt, és vele halt a fogadott kislányuk. Tamáséknak nem volt először gyerekük, örökbe fogadtak egy kislányt, s amikor őt örökbe fogadták, nemsokára megszületett a kisfiuk. A balesetben a kisfiuk életét tulajdonképpen a kislány mentette meg, mert ő fogta fel a gyerek súlyát – ő meghalt, a kisfiú megmaradt. Piroska, Tamás felesége mind a mai napig jár a nyugdíjas bibliakörbe.

Nagy Lajos volt a dégi lelkész. Eszembe jutnak azok a lúdtollal kitömött dunyhák, amik alatt jó néhányszor aludtam, mert olyan volt köztünk a kapcsolat, hogy időnként egy-egy szolgálat után ott kellett aludni Dégen. Lajos hozzánk képest már középkorú embernek számított. Ahogy én láttam, ő is nagyon beletemetkezett a gazdálkodásba – ami nem a hivatástól való eltávolodást jelentette számára, hanem az egzisztenciális szükségek kielégítését –, mert bizony nemcsak Mezőkomáromban, hanem a környező gyülekezetekben is, ahol jöttek a gyerekek egymás után, ahol több gyerek volt, csak úgy lehetett anyagilag győzni, ha más forrásai is voltak a lelkésznek. Lajos, úgy láttam, elég jól bedolgozta magát a kertészetbe, mezőgazdaságba. A felesége tanítónő volt. Igazából különlegeset nem tudok vele kapcsolatban mondani. Korrekt, egyenes ember volt, de egy kicsit visszahúzódo.

Ez nem hivatalos kiskör volt tulajdonképpen, mert ebben az időben már nem szorgalmazta az egyház a lelkészi kisköröket, sőt az volt az igyekezet, hogy ezek elhaljanak. De ennek hagyománya volt, és voltak lelkészek, akik egyszerűen azt mondták, hogy ők kártyapartira jönnek össze, mert arra szabad volt összejönni. Mi nem hivatkoztunk ilyesmire – valami miatt nem is szorítottak rá erre bennünket –, viszont legalább havonként hol Dégen, hol Lajoskomáromban, hol Mezőkomáromban összejöttünk és megbeszéltük a dolgainkat. Igét olvastunk együtt és imádkoztunk, megbeszéltük, mi újság a gyülekezetben, a csereszolgálatokat, a körzeti evangelizációkat is megtárgyaltuk. Ragyogó ellátást biztosítottunk a vendégeknek. Óriási sikerünk volt, amikor a tea mellé kacsaszíros kenyeret tudtunk fölszolgálni a kollégáknak.

Vajna Lajosné: Aztán később egytálételes ebédeket is adtunk.

Vajna Lajos: Ezek a legszebb emlékek: a kacsaszíros kenyér...

Vajna Lajosné: ...meg a tea.

Vajna Lajos: Nostalgiaából ma is előfordul még, hogyha valahonnan kapunk egy kis kacsaszírt, akkor... na, mi legyen a vacsora? – kacsaszíros kenyér teával!

Magai Pista szintén teológustársunk volt, már ott is egy közösségbe tartoztunk vele. Ő Középbogárdra került, és bizony itt vissza kell Felsőnyékre kapcsolni egy pillanatra, mert Kiss Sándor bácsi Magai Pistát ajánlotta elsősorban a felsőnyéki presbitériumnak, és csak utána Róka Lajost. Magai Pista a középbogárd-pusztai parókián volt, nagyon szerény körülmények között. És elment a felsőnyéki küldöttség az állatorvos vezetésével Középbogárdra, Magai Pistát meghívták. Sokáig emlegette az állatorvos: „Ezt nem hittem volna el, hogy Középbogárról Felsőnyékre a lelkész nem hajlandó eljönni!” Mert Magai Pista azt mondta neki: „Engem most választottak meg, nemrégén vagyok itt. Én ideszegődtem, nem tehetem meg a gyülekezettel, hogy elmegyek”. Nemhogy duplája, hanem sokszorosa lett volna a jövedelme Felsőnyéken! Nem akarta elhinni az orvos, hogy ilyen van.

Magai Pista valamivel idősebb volt nálam, ő tanári pályára készült, esze ágában sem volt a lelkészi pálya. Hadifogságban volt, egyetemistaként került ki a Szovjetunióba, és ott az ismert körülmények között egészségileg leromlott, kórházba került. A mellette lévő ágyon fekvő beteg dohányzott, ő nem. Ekkor már a hadifoglyok némi cigarettát is kaptak, és Pista a cigarettáját kenyérért eladta a szomszéd ágyon fekvő betegnek – ő túlélte a kórházat meg a fogságot, a szomszédja meghalt. S akkor döbbsent rá: ki vagyok én, milyen ember vagyok én? És hitre jutott, és akkor indult el a lelkészi szolgálatra. Évfolyamtársam lett aztán, de legalább öt-hat évvel idősebb volt nálam.

Vajna Lajosné: Nagyon jó barát volt, haláláig szintén.

Vajna Lajos: A lánya, Margitka, most a Bethesda Kórházban van valamilyen vezető beosztásban, a fia pedig Biatorbágyon presbiter, nyugdíjasként ott húzódtak meg Pistáék is nála. Az egész család nagyon szépen, nemcsak beépült a református egyházba, hanem példamutatóan a szolgálatban is elől járt.

Érdekes, hogy nem volt telefon, talán egyikünkénél sem, de többet találkoztunk és többet tudtunk egymásról, mint sokan manapság. Emlékszem, milyen aranyos volt Pista. Még egyedül voltam Mezőkomáromban – hajnalban, 5 óra 15-kor indult a vonat Fehérvárra –, és egyszer zörögnek az ablakon. Kinyitom. „Szervusz Pistám, mi újság van?” – „Lajoskám, csak azért zörgettem, hogy megkérdezzem, tudsz-e jól aludni, mert megyünk a vonathoz. Szervusz!” – azzal ment tovább.

Akkoriban 35 forint volt a napidíj, abból fedeztük a költségeket, ha lelkészértekezletre mentünk. Hajnalban indult a vonatom Mezőkomáromból, és egy jó óra múlva Fehérváron, Bódás János bácsi irodájában landoltam legtöbbször. Ott volt egy kis heverő is, úgyhogy, ha nem volt társaság, nem volt kolléga, akkor még én oda le is heveredtem, amíg megkezdődött a lelkészértekezlet. Utána rendszerint ott ebédeltünk valamelyik vendéglőben, és erre elég volt ez a 35 forint, ebből kitelt az útiköltség és az ebéd is. Ez azért volt különösen érdekes, mert ilyenkor azért együtt voltunk, beszélgettünk, tehát a lelkészértekezleti napokat nagyjából együtt töltöttük, és este volt, mire én onnan hazaértem. Ott főleg a fiatalabbakkal maradtunk még beszélgetni, közéjük tartozott Labancz László is. Hamar kiderült, hogy egy nyelvet beszélünk, és barátság szövődött köztünk. Ő csőzsi lelkész volt. Nagy volt az öröm, amikor szomszédok lettünk. S ha már szóba került, itt szeretnék róla megemlékezni.

Mikor '64-ben Soponyára kerültünk, őbenne már akkor ott volt a betegség, aminek következtében talán fél éven belül kórházba került, és igazából onnan nem tért vissza. Mindene rákos volt, a csontja szétesett, kettős látása volt... szóval tényleg csupa seb, ahogy Ézsaiás mondja, és csupa dagadás, olyan volt az a test. Rendszeresen látogattuk, de nemcsak mi, hanem a kollégák is, a gyülekezeti tagok is. Döbrössy Lajos⁵⁹, az első magyar mohamedán misszionárius meglátogatta egyszer, s erről a látogatásról úgy beszélt, hogy amikor kijöttek a kórteremből, azt kellett mondania a kollégáknak, akikkel együtt meglátogatta őt, hogy ez az ember, így ahogy van, ebben az állapotában, azokkal a bizonyságokkal, amelyek körülveszik

őt, egész Budapestnek prédikálhatna. Emlékszem, öten-hatan voltak egy teremben, és ha valaki onnan hazament, vagy az örök hazába távozott, és az történetesen a Laci mellett lévő ágyon volt, akkor a szobatársak azt mondták, hogy ők jogot formálnak ahhoz, hogy erre az ágyra közülük kerüljön oda valamelyik, mert fontos volt, hogy közel legyenek hozzá.

Amikor meghalt 1965-ben, Jutka, a felesége három kiskorú gyerekkel maradt egyedül, de a család megmaradt a környezetünkben, és az egyházmegye is szeretettel és figyelemmel vette őket körül. Egy ún. Labancz Alap jött létre, ebbe az alapba lelkipásztorok, gyülekezetek – de főleg lelkipásztorok – adakoztak rendszeresen, amiből taníttatás, otthon és jövő született a család számára. A gyerekek ma már nyugdíjas korú, felnőtt emberek, de a sorsukban hordozzák annak a bizonyosságát, hogy ott, ahol Krisztusban valóságos közösség, valóságos kapcsolat formálódik, még ilyen körülmények között is van védelem, biztonság és olyan jövő, amelyben tényleg nem kell segítséget látni a gyerekeknek sem.

Olyan evangelizációkat szervezett ez a kiskör, hogy megtelt a templom, még Középbogárról, sőt Dégről is jöttek, pedig az már messzebb van. De ugyanúgy, ha Középbogárdon volt éppen evangelizáció, akkor mi mentünk. Akkor még ilyen tömegeket mozgatott az evangelizáció. Volt egymás közötti szószékcseré is. A gyerekeknek csoportos foglalkozás is volt úgy, hogy az ottaniak átjöttek Felsőnyékről mondjuk Mezőkomáromba, vagy mi mentünk a környező gyülekezetek egyikébe. Ilyen alkalmakon szolgált például Németh Géza vagy Csákány Pista, őket hívtuk vendégszolgálóként. De Hargita Pali is végzett evangelizációs szolgálatot.

Morvay Pista bácsi⁶⁰ szolgálata volt a legemlékezetesebb. Ő *Az Út* szerkesztője volt valamikor, és rendkívül szuggesztív személyiség, ragyogó igehirdető volt. Budapesten egy szegény gyülekezetben, a Mária Valéria telepen volt lelkész. Nála is megfordultunk annak idején egy párszor; emeletes vaságyon feküdtek a gyerekei. A presbiterei olyasmire ragadtatták magukat, ami szinte hihetetlen: a front után Pista bácsi megbetegedett, és az orvos azt mondta a presbitereknek: „Idefigyeljenek, atyafiak, ha nem akarnak új papot választani, akkor valamit tenni kell, valami gyümölcs kell, vitamin kell, mert hiába a gyógyszer”. Attól fogva mindig ott volt a gyümölcs, és csak hosszú idő után derült ki, hogy a presbiterek beosztották egymás

között, hogy mikor ki megy a vásárcsarnokba almát lopni, mert hát nekik sem volt. Ezt Pista bácsi mesélte el.

Vajna Lajosné: Nagyon sokat volt nálunk, szeretett csak úgy lejönni hozzánk. Lali ment a dolgára közben, és ő beült a konyhába. Én ott a gyerekek közt tettem-vettem, ő meg mesélt. Nagyon szerettem.

Vajna Lajos: Morvay Istvánnal én még teológuskoromban Alcsúton, nyári konferencián találkoztam. Ő ismertette azt a *Testvéri Izenetet*⁶¹, amely a Zsinaton született, és a célja az volt, hogy a különféle szellemi vagy lelki irányzatokat közelebb hozza egymáshoz, illetve oldja kicsit az egyházkormányzat és az ébredési mozgalmak közötti feszültséget, mert ez kétségtelenül megvolt. Amikor én ott vele találkoztam, még a Bethánia is élt és működött, és egészen nyilvánvaló volt, hogy egyeztetés folyik a sorsáról. Emlékszem, hogy Szikszai Béni korábban Ravasz Lászlóval, később Bereczky Alberttel is többször tárgyalt, de a vége mégis az lett ugye, hogy ezeket az egyesületeket fölszámolták.

Pista bácsi mint *Az Út* című református hetilap főszerkesztője abban az időben még nem szakadt le a vezetésről. Kezdetben ő – mint sokan mások a háború utáni nagy útkeresésben – a Bereczky Albert által meghirdetett és fölvázolt utat maga is vállalta. És az vállalható is volt, mert arról volt szó, hogy nekünk mindabban, ami történt, látni kell az Isten kegyelmes ítéletét a miatt, ami a múltban nem az Ő Igéje és Szentlelke vezetése alatt történt, és a kegyelmet abban, hogy itt vagyunk, hogy hirdethetjük az ígét, hogy újat kezdhetünk. Pista bácsi szépen beilleszkedett abba a rendbe. Ez a negyvenes évek vége, ötvenes évek eleje, én akkor pápai teológus voltam, s mint ilyen, ott mindenféle munkát – például két konferencia között takarításokat – végeztünk, aztán részt vettünk a közös alkalmakon. Ott ismerkedtem meg vele. Az az igazság, hogy ott nemcsak én, hanem valamennyien fenntartással fogadtuk a *Testvéri Izenetet* mint egy olyan kísérletét az egyházi vezetésnek, amellyel szinte elébe megy annak, amit a kormányzat tervez – és amit aztán végre is hajtott az államosításokkal és a missziói társaságok, egyesületek betiltásával, leépítésével. Pista bácsi előadásában nem volt az ellenkezés olyan szembetűnő, néha mégis az volt a sejtése az embernek, hogy – bár az a feladata, hogy a *Testvéri Izenetet* neki ismertetnie kell – esetleg ő sem tenné minden pontjára le a nagy esküt.

Pista bácsiról mi tudtuk, hogy jár evangelizációs szolgálatokra. Mezőkomáromi éveinkben ő már nem volt aktív lelkész, mert nyugdíjazták. Egy lelkészválasztás alkalmával dőlt ki a liszt, akkor vesztette el ő az egyházkormányzat bizalmát. Úgy erőltettek be egy lelkészt a gyülekezeti állásba, hogy a választás körül törvénytelenések történtek, és Pista bácsi ezt szóvá tette. Ezzel ő kegyvesztett lett. Viszont ott a végeken eléggé el voltunk mi rejtve. Ha az ember átment a szomszédba, már másik megyében volt, ha a harmadik szomszédba, Felsőnyékre ment, ami három-négy kilométerre volt tőlünk, akkor három megye határát járta meg. Úgy gondolom, ennek is szerepe volt abban, hogy Mezőkomáromban mi még sok mindent megtehattünk, amit már máshol leépítettek vagy szigorúbban vettek.

Na, az evangelizációra visszatérve, tele van a templom, és utána a hívek azt mondják, hogy „Félünk tőle, olyan szúrós szemű ez a Pista bácsi, de nem tudunk otthon maradni”.

Vajna Lajosné: Szénfekete, csillogó haja volt neki, fekete szakála és fekete, kicsit bandzsító szeme. Olyan érdekes volt.

Vajna Lajos: Nem a szószékről prédikált, hanem az úrasztala elől, aztán elindult, járkált a padok között. Egyszer szódavizet ivott volna vacsora közben, mert nem volt jó víz nálunk, de nem volt otthon szódavíz. Elmentem a kocsmába szódavízért. Ott támaszkodnak az atyámfiak. „Hát maguk is – mondom –, jobb lenne, ha ahelyett, hogy itt a pultot támogatják, jönnének az evangelizációra”. – „Na, tisztelendő úr, azért, mert mi nem megyünk oda, nehogy azt higgye, hogy nem tudjuk, miről van ott szó. Mondjam?” – „Mondja!” – „Tegnap a három prédikációs halotról beszélt a tiszteletes úr. És akkor elmondták a történetet, hogy árváknak gyűjtenek, és a jó módú gazdához bemegy a lelkész meg a kísérete, hogy az árváknak gyűjtünk, és az atyafi azt mondja: én is árva vagyok, nekem ki ad? Szó szót követ, azt mondja a lelkész, hogy na, atyámfia, maga így fogad bennünket, jó. Én teszek azért magának egy szívességet, elmondom azt a beszédet, amit majd a maga koporsója előtt el fognak mondani. Tréfára vette a gazda a dolgot: Na, tessék mondani, tisztelendő úr! Íme: atyámfiak, itt van egy halott, aki életében háromszor hallott igehirdetést, először a keresztelekor, abból még semmit nem értett, másodszor az esküvőkor, részeg

volt, nem értett belőle semmit, harmadszor most, vigyétek!” Ezt prédikálta Morvay Pista bácsi előző este, és másnap már a kocsmában is tudtak róla.

Draskóczy Pista bácsi⁶² is többször szolgált közöttünk. Ő budapesti lelkész, illetve hitoktató volt, Joó Sándor⁶³ testi-lelki jó barátja. Az egyházban Joó Sándor nem kimondottan a pietista⁶⁴ vonalat képviselte – bár sokan szerették így nevezni –, de az egyházi megújulásban, az ébredésben komoly szerepet játszó lelkipásztorok csoportjához tartozott. Pista bácsi könyvet írt róla⁶⁵, és ahogy a könyvben másokról beszél, ahogy bemutatja Joó Sándor szolgálatát, abból kiderül az is, hogy ő kicsoda. Nagyon művelt, nagyon korrekt, tisztességes ember volt Draskóczy István. Tábori lelkész volt a háború alatt, talán főhadnagyi rangban, és az a hír – vagy talán legenda – járta róla, hogy köcsögkalapja volt, és ha jött valami magas rangú tiszt, ő szórakozottan megemelte a kalapját: Alázatos szolgája!

Pestről őt is kiebrudalták háború után, és akkor került Mezőszilasra; már ott volt, mikor mi odakerültünk Mezőkomáromba. Pista bácsi is beletartozott ebbe a lelkészi körbe. Nem olyan nagy gyakorisággal, de időnként ő is ott volt velünk együtt, még szolgálatára, igehirdetésére is visszaemlékszem Mezőkomáromban. Jó prédikátor volt. Mezőszilas egy nagyobb, de társadalmilag megosztott gyülekezet volt, ahol a módosabbak azt mondták: „Nekünk ne a csutavágók válasszanak papot!” A csutavágók és a kulákok között volt egy ilyenfajta szembenállás.

Vajna Lajosné: Ott elég sok kismemes volt és jól szituált, nagy parasztcsaládok. A gyülekezet másik része meg szegény napszámos volt, csutavágók valóban, kis földből, napszámból élő emberek. És ez a két csoport szembekerült a választáskor, de nemcsak Draskóczy Pista bácsi választásakor, hanem előtte is mindig szemben álltak.

Vajna Lajos: És Pista bácsit ezek a tradícióval rendelkező, jómódú kismemesek – akiket akkor már kulákoknak tituláltak – választották meg. Nem tudom, mennyire sikerült neki aztán áthidalni ezeket az ellentéteket, de a mezőszilasi szolgálati ideje alatt én nem emlékszem rá, hogy a gyülekezetből rossz hírek jöttek volna.

Azután Draskóczy Pista bácsi átkerült Lajoskomáromba. Ennek hosszú története van. Mikor mi Mezőkomáromba kerültünk, Csuka Lajos volt a lajoskomáromi lelkész, Bakó Béla bácsi a szabadhídvégi. Béla bácsi két évre rá nyugdíjba ment, s akkor én voltam ott beszolgáló lelkész, amíg Csuka Lajost meg nem választotta a gyülekezet Szabadhídvégre. Én bonyolítottam a választási eljárást, ezért is mondták Szabadhídvégen, hogy „Róka fogta Csuka, Csuka fogta Róka, Vajna fogta mind a kettőt”. Így aztán Csuka Lajos közvetlen szomszéd volt, szinte napi kapcsolat volt közöttünk. Lajos azután elkerült Enyingre, mert 1960 körül nyugdíjba ment az enyingi lelkész, Monory-Kovács Ferenc. Mikor mi '64-ben Soponyára kerültünk, először Farkas Sándor bácsi fiát választották meg lelkésznek utánunk, azután Tamást megválasztották Sárkeresztesre. Sándor bácsit, az édesapját Mezőkomáromba választották meg, Draskóczy Pista bácsi meg átkerült Farkas Sándor helyére Lajoskomáromba, ahogy mi eljöttünk, mindjárt ősszel.

Monory Feri bácsi sem akárki, mert ő Prohászka Ottokár⁶⁶ személyi titkára volt valamikor. Eredetileg katolikus pap, jezsuita volt Feri bácsi, és egy hatalmas egyéniség, minden vonatkozásban. Volt Füreden egy lelkésztovábbképző, amelyiknek a szenzációja az volt, hogy megmázsáltuk Feri bácsit, és 140 kilót nyomott.

Vajna Lajosné: Egy színésznőbe szeretett bele Fehérváron, mert ott volt ő Prohászka titkáráként...

Vajna Lajos: ...és lelkiismereti konfliktusba keveredett. A püspökével is megbeszélte a dolgait, és akkor ő civil pályára ment, de rájött, hogy nem tud igehirdetés nélkül élni. Beiratkozott a református teológiára – Tildy Zoltánékkal⁶⁷ egyidős, velük kapcsolatban lévő ember volt ő –, és így került aztán Enyingre lelképásztornak. Érdekes ember volt, róla is legendák szólnak. A Rákosi-időkben állítólag ilyeneket mondott a szószékről, hogy „amikor ez a kopasz zsidó a sakterkését belemártotta a magyar nép testébe...”⁶⁸ – nem biztos, hogy ez így volt, de ilyen legenda vette őt körül. Szintén a hívektől hallottam – amikor én ott egy évig helyettesítettem –, hogy Monory Ferenc azt mondta, mire a cseresznye megéri, a kommunistáknak leáldozik a csillaga, mire a helyi párttitkár küldött neki egy tál cseresznyét. Így intéződött el

akkor és ott ez a probléma. Azért börtön nélkül ő sem úszta meg. Koholt vádak alapján bevitték, de néhány nap után kiengedték.

Személyiségének titka akkor tárult fel előttem, amikor Feri bácsi halála után a kezembe került egy csomó irat, amit a feleségétől kaptam meg, és amibe betekintésem volt. Ezek főleg prédikációk voltak, de volt köztük egy kis füzet, ami a pályaválasztásáról szólt. Abban voltak olyan feljegyzések is, amik az ő hitbéli harcáról szólnak, ahogy szinte Luther Márton módjára tusakodik a kegyelmes Istenért, mint római katolikus pap.

A tudományokban ő is komoly eredményekre tett szert, de rossz korban élt. Például egy ilyen című igehirdetés-sorozata került a kezembe: „Beszélnek a kövek”. Én ezt eljuttattam aztán betekintésre Debrecenbe, ahol az egyik tanár kiadott egy könyvet a bibliai kövekről. Hozzá eljuttattam ezt a prédikáció-sorozatot, amiben például leírja Feri bácsi, hogy *„ólomporba helyezem a te köveidet” [Ézsaiás 54,11]* – hangzik Izrael felé a prófétai üzenet. Ugye a kövek egy-egy törzsnek a jelképei a főpap öltözetében. *„Ólomporba helyezem a te köveidet”*. Monory-Kovács Ferenc úgy bontja ki ezt a képet, arról prédikál az atombomba ledobása utáni években, hogy az ólom áll ellen egyedül azoknak a sugárzásoknak, amelyek halált és pusztulást okoznak, és a prófétai üzenet arról szól, olyan üzenetet fogalmaz meg, amit mi csak ma értünk igazán, hogy Isten miért ólomporba helyezi Izrael törzsének a köveit – mert azoknak még az atombomba sem árt.

Harminc-negyven évig legalább Enyingen szolgált Monory Feri bácsi. Csuka Lajos lett az utódja, de a hatvanas évek elején ő még ott volt, és nagyon jó kapcsolatban voltunk.

Vajna Lajosné: Te voltál a hitoktatója, te jártál ki a pusztába, Kabókára.

Vajna Lajos: Nehezen mozgó, idős ember volt már, engem kért meg, és én segítettem, kijártam Kabókára hittanórát tartani.

A felesége ma is Fehérváron lakik. Sokkal fiatalabb volt Feri bácsinál, de most már ő is 90 fölött lehet. Mikor megtudtuk, hogy Fehérváron él, elkezdjük látogatni, Feri

bácsi iránti tiszteletből is részben. Egyszer csak eljutottunk odáig, hogy van nekünk itt egy nyugdíjas bibliaóránk, ahol özvegy papnék is vannak, tessék eljönni velünk. Elvittük egy ilyen bibliaórára, de utána bejelentette, hogy jó, neki akkor ebből elég volt.

Vajna Lajosné: Jó, hát nagyasszony volt. Pedig pedagógus volt valójában, de olyan méltóságteljes az egész megjelenése, a lakás... szóval ő nem egy szokványos papné. Csukánéval hoztuk össze, de nem kommunikáltak egymással. Aztán Csukáné is elmaradt.

Vajna Lajos: Voltak különleges időszakok vagy elfoglaltságok, de az én legjobb emlékezetem szerint hét biztos nem telt el – de sokszor még egy nap sem –, hogy valamelyik kollégával ne találkoztunk volna. Mezőkomáromban mi ott laktunk a vasútállomásnál, és ha valaki utazott, ha jött-ment, akkor biztosan megfordult nálunk. Tényleg élt bennünk egy olyan meggondolás is – előző nemzedéktől átörökítve –, hogy ha két lelkész ugyanabban a faluban van, akár átmenetileg is, és nem találkoznak egymással, nem kerül rá alkalom, akkor valamelyikkel vagy mind a kettővel kell, hogy valami probléma legyen.

A családi dolgainkat, gyülekezeti dolgokat, egyházmegyei dolgokat, politikai dolgokat... mindent megbeszéltünk egymással, és ha együtt voltunk, nem kellett vigyázni arra, hogy ki mit mond, ez annyira természetes volt. Sokszor emlegetem fiatal kollégáknak, hogy óriási szerepe volt a közösségnek abban, hogy semmilyen szélsőség felé nem csúszunk el, hogy azok maradtunk, akik. Ahogy Pál mondja: *„Isten kegyelméből vagyok, aki vagyok”*. De az Istennek kegyelmi eszközei is vannak, és az Isten kegyelmi eszköze a közösség. Megadatott nekünk, hogy teológuskorunktól kezdve közösségben éltünk, és ez nagyon sokat jelentett nekünk mindvégig, mert a közösség nemcsak erősít, hanem meg is tart, hogy szélsőségektől mentesek maradjunk.

Bányai Lacival szoktuk emlegetni, hogy Pápán is ilyen közösség volt a teológusok között. Időnként leültünk, amikor a feszültségek fölhalmozódtak közöttünk – mert persze volt ilyen –, és mindenkinek el kellett mondania, hogy mi baja van a másikkal, mi az, ami rosszul esett, mi az, ami bántja, ami túske benne. Ezek a beszélgetések

sokszor elmérgesedtek, vagy legalábbis nagyon magas fokon izzottak, de az a sajátságos, hogy úgy elintéződtek a gondok egymás között, hogy egyetlen dolgot sem tudnék fölhozni, hogy mi az, ami akkor bennünket lázba hozott, mert te ezt mondtad, te így csináltad... tehát úgy elintéződtek a problémák, az egymás elleni kisebb-nagyobb vétkek, hogy egyszerűen ma nem tudom visszaidézni őket az emlékezetembe. Mint a családban: ha valami bajunk van egymással, előbb-utóbb megbeszéljük, és akkor rendbe kerül. A lelkeszi körben is így volt.

Vajna Lajosné: Kritizálni is lehetett egymást, és nem volt úgy, hogy most valaki azért megsértődik. Mert ez a lényege a barátságnak, hogy féltőn szeretem, tehát ha valami nem jó irányba megy, figyelmeztetem. Ez nagyon fontos volt, nagyon.

Vajna Lajos: Emlékszem, Farkas Sándor bácsi komoly, nagy kritikus volt. Még az is eszembe jut, hogy egyszer – pedig nagyon szeretett minket – azt mondta valamivel kapcsolatban, hogy „Te, Lajos, te egy rongy ember vagy, tudod?” S akkor elmondta a panaszait, de már nem tudom megmondani, hogy miért nevezett akkor rongy embernek...

Vajna Lajosné: Az udvart kellett volna fölseperni. Sándor bácsinak mindene volt az udvar, még a tollat is fölszedte.

Vajna Lajos: De azt kell mondanom, hogy atyai szeretettel meg barátsággal – egyébként érdemem felett – dicsért, és volt idő, mikor azt mondta, hogy Vajna Lajos a legjobb igehirdető. Hogy komolyan gondolta-e, nem tudom.

Egymás prédikációit is megkritizáltuk – pont Draskóczy Pista bácsinak volt ez az ötlete –, és ilyenkor, amikor együtt voltunk, be is mutattunk prédikációkat. Draskóczy Pista bácsinak az volt a kérése, hogy akire sor kerül, az írja le írógéppel több példányban az igehirdetését, ossza ki, tehát ne csak meghallgassuk, hanem egymás kezébe is adjuk a prédikációinkat. Néha ez nem kidolgozott prédikáció volt, hanem csak vázlat, hogy na, ez az Ige... Ha kegyesen akarok fogalmazni, azt kell mondanom, ez „zsoltárban, dicséretben, egymást lelki énekekben tanítván és intvén”, olyan közösség volt, ahol helye volt az egymás tanításának is meg az intésnek is.

Mezőkomárom, 1956

Jutka lányunk, a legidősebb karon ülő leányka volt '56-ban. A helyi forradalmi események a házunk előtti téren zajlottak főként, ahol van egy kis világháborús emlékmű, úgyhogy nagyon egyszerű volt: a kis Jutka a karomon ült, és így vettem részt én is az eseményekben.

Soha azóta vagy azelőtt nem tapasztalt és át nem élt, nagyon nehezen leírható élményt jelentett, ami ott és akkor történt, és ami aztán országos vonatkozásban is egy időre diadalra jutott. A faluban senkinek a haja szála sem görbült, de szinte egy emberként foglaltak állást. Megtelt a kis tér, amikor a forradalom üzenetét a helyiek ott meghirdették. Egyvalakiről tudunk, aki pártember volt – kis üzlete, trafikja volt –, aki jobban félt a kelleténél, és napokig ágy alatt rejtőzött, de őt sem érte semmi bántódás. Én összetalálkoztam egy lajoskomáromi atyafival, aki mondta, hogy megy és megkeresi azt az embert, aki elintézte a szülei kitelepítését, mert minden szenvedésnek, ami a családot érte, ő az oka és a forrása. Ez szinte az egyetlen ilyen eset volt. Olyan atyafi volt, aki időnként templomba is járt, és bár a szomszéd faluból való volt, egyházi körökből ismertem. Arról kérdeztem, hogy milyennek képzele az új világot, és elképzelhető-e, hogy ott folytatjuk, ahol ők abbahagyták, hogy olyan módszerekkel, ahogy ők dolgoztak, kezdjük el mi is rendezni dolgainkat. Szépen visszafordult, és a maga társaságában tényleg szószólója lett annak a gondolatnak, hogy a forradalmat tisztán kell megőrizni.

Teherautó-számra szállították Budapestre az élelmet a mezőkomáromiak; disznót vágtak, krumplit, lisztet, mindenféle élelmiszert gyűjtöttek és vitték föl Budapestre. Persze rögtön megalakult a Nemzeti Tanács, bevásárolták a lelkészeket is, engem is, de alighogy elmondtuk a székfoglalót, kihúzták a széket alólunk, mert hát megfordult a világ.

Teltek-múltak a napok, jött november 4-e. Már az eseményeket korábban is figyelemmel kísértük, és én már pontosan nem is tudom, hogy többször bekapcsoltuk-e a rádiót éjjel, de arra egész biztosan emlékszem, hogy hajnalban hallottuk Nagy Imre szózatát és segítségkérését. Megyek be a faluba, látom, hogy a tűzoltószertár körül fiatalok vannak. Megyek oda: „Mi van fiúk? – töltik az üvegeket

benzinnel – Hát ez mire lesz jó?” Akkor már híre volt a budapesti páncélosok elleni harcnak, és az a hír járta, hogy Tamási felől páncélos alakulat tart ebbe az irányba, és várhatóan itt fognak átkelni a Sió-csatornán. Na, hát ez egy nehéz beszélgetés volt, de sikerült „megmentenem” a szovjet tankokat, mert megállapodtunk abban, hogy ha ez valóban így van, és az események úgy következnek be, ahogy elképzeljük, nem biztos, hogy a benzines palackokkal az ügynek többet használunk, mint amennyit ártunk. De úgy látszik – ezt idézőjelben mondom –, az oroszok ezt meg is sejtették, mert nem mertek arra jönni.

Amikor jött a Megújulási Mozgalom⁶⁹, a mezőkomáromi presbitérium is állást foglalt mellette. Nem tudom, országosan ez milyen széles körű volt és mennyire egyöntetű, de azt kell mondanom, hogy itt a presbitérium is teljes együttérzéssel és reménységgel állt az ügy mellé. A Megújulási Mozgalom a gyűléseit a Rádayban tartotta. Nagyon érdekes, de fogalmam sincs róla, hogy kaptam-e levelet vagy hogyan értesültem róla, de meghívtak, és én elmentem. November 4. előtt nem, de utána már ott voltam a gyűléseken, annyira, hogy még az esperes választáson sem voltam, miután Szabó Sándor lemondott. Egyházmegyei gyűlés volt, de miután a Megújulási Mozgalomnak is éppen akkor volt a gyűlése, én ott voltam, és nem ezen. Pedig nagyon ott kellett volna lennem, mert szegény kis Bakó Zoltán bácsit, a bodajki lelkészt – pont Csuka Lajos barátunk javaslatára – választották meg azzal, hogy válasszunk egy olyan esperest, aki semleges, se ide, se oda nem húz, aztán majd meglátjuk, hogyan alakul a helyzet. Egyébként aranyos, kedves bácsi volt, mint esperes is atyai szeretettel intézte a dolgokat.

Bakó Zoltán bácsi idős ember volt, hamar lejárt az ideje, s akkor az egyházmegye újraválasztotta Szabó Sándort. Nehéz jól szólni erről, de azt kell mondanom, hogy Szabó Sándor egyértelműen az evangéliumot, a küldetést képviselte. Az ő esperessége alatt senkinek nem törték ki a nyakát, senkinek komolyabb bántódása nem történt. Ő Székesfehérvárra került be ugyan lelkésznek, de nem úgy került be a városba, ahogy egyebek. Amikor Bódás János bácsi meghalt, a fehérvári gyülekezet nem felső parancsra hívta meg, hanem saját jószántából és az ő addigi esperesi szolgálatát is figyelembe véve. Ugye én segédlelkésze voltam egy évig Fülén, és tudom, hogy róla is különféle vélemények élnek, de én úgy látom, hogy abban

mindenki egyetért, hogy a szolgálata egyházi körökben a mi számunkra egyértelmű volt: ő az esperesi karban a legkiválóbbakat képviselte.

A Megújulási Mozgalom három-négy gyűlésén is részt vettem '56 novemberében-decemberében, talán még '57 legelején is. Nagybőrára a lelkészi gárdának az a része volt jelen, akik az ébredésnek gyermekei is, munkálói is voltak, és nem vettek részt az egyházi vezetésben az ötvenes években. Ravasz László személye osztatlan bizalommal vétetett körül, és amit ő mondott, az szentírásnak számított. Az egyik novemberi alkalom különösen emlékezetes maradt. A Teológia nagytermében volt a gyűlés, tele volt a nagyterem. Akkor már egyre nehezedtek a dolgok, és Ravasz László próbálta felkészíteni a társaságot a jövőre. Az egyik felszólaló azt mondta: „Püspök úr, ez a nép nem felejt el, ennek a népnek a történetéből kitörölhetetlen a forradalom!” Ravasz László erre azt mondta: „Hát, halljátok, azért én úgy vagyok vele, mint az egyszeri ember a kutyával. Be akar menni a villába, megugatja a kutya. A házigazda egy szót sem szól. Erre a vendég azt mondja: hát uram, nem látja, hogy mit csinál ez a kutya? – De látom, mondja a gazda, de maga meg nem tudja, hogy amelyik kutya ugat, az nem harap? – Azt én tudom, válaszol az atyafi, csak azt nem tudom, hogy vajon a kutya tudja-e”. Ravasz László már sejtette, hogy be kell csukni a kaput, hogy ez nem sokáig megy. Elhangzott ugyan, hogy nem lehet kitörölni a történelemből a forradalmi eseményeket, tehát nem jöhet vissza a régi világ, nem történhet a jövőben is úgy minden, ahogy eddig, de erre mondta Ravasz László, hogy jó, jó, tudom, igaz, de hát az a kérdés, a kutya tudja-e. És a kutya nem tudta, a kutya harapott.

Németh Géza

Németh Gézával nekünk még a pápai Teológiáról származik a kapcsolatunk. Ő fehérvári diák volt. A fehérvári ébredés gyümölcseként ott egy ifjúsági közösség alakult ki, amiből egy év alatt hárman kerültek a pápai Teológiára: Bányai László, Escher József és Balla Tibor, aki később a Presbiteri Szövetség elnöke lett, és aki szintén nem fejezte be a teológiát. Ebbe a társaságba tartozott a nálunk fiatalabb Németh Géza is, akit én már Pápán ismertem; ő egy-két évfolyammal alattunk járt. Aztán, amikor Pestre fölkerültünk, ő mindig az ébredési körökben forgott.

Csákány Pistát⁷⁰ is a pesti teológusévek alatt ismertem meg. Ő a Szabadság téri gyülekezethez tartozott, ahová be voltunk osztva gyakorlatra. Pista halbiológusnak készült, és mint hívő egyetemista kapcsolódott be a Szabadság téri közösségbe. Amikor én már elkerültem onnan, ő akkor iratkozott be a teológiára. Ebből az ismeretségi körből hívtuk meg mezőkömáromi szolgálatra később azt, akit ismertünk, és akiről jó bizonyágunk volt. Csákány Pista ragyogó ember volt, és mint Bányai Lacival, úgy összemelegedtünk vele is a teológusévek alatt, testvéri jó viszony alakult ki köztünk. Pista később még Soponyán is járt nálunk; mikor hazajött a kenyai misszióból, a gyülekezetben vetített képes előadást tartott, szóval ez egy barátság volt tulajdonképpen. Gézával is, nyugodtan lehet azt mondani, hogy egyfajta barátság már a teológusévek alatt kialakult. Ő egy kicsit nehezebb ember volt, mint Csákány Pista, de az ügyért buzgólkodott mindig a maga módján és a maga sajátos eszközeivel.

'57 februárja körül egy este Németh Géza egyszerűen bekopogtatott hozzánk: „Üldöznek, keres a rendőrség. Be tudtok-e fogadni?” Befogadtuk minden gondolkodás nélkül. Később részleteket is mesélt: Rákosi Mátyás lakásában is jártak, azt is fölforgatták, de senkiben kárt nem tettek, jöllehet ő fegyveresen közlekedett '56-ban, pisztolya, géppisztolya volt. Én nem láttam egyiket sem, csak azt tudom, hogy amikor ment a Teológia portájára, Kiss Rolandnak a testvére volt a portán, Dezső bácsi. Géza letette az asztalra a géppisztolyt, városi vonalat kért, és Dezső bácsi gondolkodás nélkül adott.

Vajna Lajosné: Volt egy szobánk, ahol Géza lakott, amíg ott bujkált nálunk. Legalább két-három hétig ott lakott.

Vajna Lajos: De ha zörrent a kapu,

Vajna Lajosné: ...akkor Géza ugrott.

Vajna Lajos: Nem jöhettek hozzánk, hogy ne vettük volna észre, és ha valaki jött, akkor ő szépen behúzódott és eltűnt.

Vajna Lajosné: Juditka akkor volt hét-nyolchónapos, és egyszer istentisztelet előtt Géza mondta, majd ő vigyáz Juditkára, majd ő szórakoztatja. Mikor visszaérek, óriási papírhalom fogad széttépve, összegyűrve, Juditka Géza nyakában bömböl, ő meg rohangál vele le-föl a szobában. Mondom: „Mit csináltál?” – „Hát – azt mondja – ez az istentisztelet meddig tartott? Életem leghosszabb istentisztelete!” Amit találtak, írógéppapírt, újságot, mindent odaadott Jutkának, az meg mérgében, hogy nem mi voltunk vele – Gézával nem volt valami nagy a barátságuk – mindent tépett, Géza meg csak adta neki az újabb adagot. Hát ez nagyon komikus volt!

Vajna Lajos: Nehezen viselte el azért a bezártságot, úgyhogy egyszer előfordult, hogy na, este van, átmegyünk Felsőnyékre Róka Lajoshoz, jöjjön ő is. Róka Lajoséknál nem volt előszoba, hanem mindjárt a konyhába lehetett belépni. Ott beszélgetünk, egyszer csak kopogtatnak és már be is nyit egy odavaló presbiter. Épp csak üdvözlöttük egymást, mikor ránéz Gézára: „Jé, a nagytiszteletű úr itt van? Most mondta be a Szabad Európa Rádió, hogy disszidált!” Nyéken ismerték Gézát, ő Róka Lajoshoz is bejáratos volt, úgyhogy egyből megismerte az atyafi, és látszott, hogy földbe gyökerezett a lába... hát most mondták be a Szabad Európa Rádióban! Mihályfán esténként volt az istentisztelet. Na, mondom Gézának pár nap múlva, kijöhetsz velem Mihályfára. Ballagunk, azt mondja: „Te, most elképzelem, hogy ha én tényleg disszidáltam volna, most nyugati gépkocsikon száguldoznék!” – a következő pillanatban belelépett egy akkora tócsába, hogy a víz belefolyt a cipőjébe. „A fene egye meg, hát ez a valóság!”

Fehérváron laktak a szülei, az édesapjával én vettem fel a kapcsolatot. Időnként bementem Fehérvárra, elmondtam neki, mi van Gézával, ő pedig Győry Elemérrel⁷¹ vette fel a kapcsolatot és kérte a segítségét. Egyszer azzal jön az édesapja, hogy Géza előjöhet, mert Győry Elemér azt mondta, hogy semmi gond, megkapta a kinevezését Győrbe beosztott lelkészként. Menjen Győrbe. Az édesapja által kapott információ alapján Géza búcsút vesz tőlünk, elmegy Győrbe – ott letartóztatják és egy évig börtönbe zárják Kistarcsán. Az a gyalázatos dolog, hogy ezzel két legyet ütöttek egyszerre. Valószínűleg megígérték Győry Elemérnek, hogy Gézának nem esik bántódása, mert Győry Elemérről nem feltételezem, hogy szerepet vállalt volna Géza befogásában. Így hozzájutottak Gézához is meg lejáratták a dunántúli püspököt is, nekem ez az érzésem.

Vajna Lajosné: Géza egy év múlva szabadult s akkor került Érdre.

Vajna Lajos: A Népszabadságban is jelentek meg cikkei, és bizony lelkesítő körben voltak olyanok, akik egyszerűen úgy gondolták, hogy ő beépített ember. Kétségtelen, hogy az irodalmi élet jeles képviselőivel abban az időben, tehát a mi időnkben is már komoly kapcsolatai voltak, és a bírósági tárgyalásán is voltak ott az Írószövetség részéről, akik írásban is mellé álltak és kérték a Zsinatot, hogy ne ítéljék el.

Géza kiváló teológus volt, és ha nem ilyen világ van, én azt gondolom, hogy ő katedrán végezte volna. Rendkívül jó adottságú, rendkívül világos, rendszerező elme volt, jó teológus, csak abban az időben és abban a környezetben mindennek nem volt tere.

Vajna Lajosné: Aztán már a veszprémi évek alatt tényleg ritkábban jelent meg nálunk. Talán a püspökség is egy kicsit riasztotta – ugye már akkor Veszprémben volt a püspöki székhely –, és ott nem forgolódott annyit. De nem idegenedtünk el egymástól. Ő maga is tudta, hogy szolgálata rendhagyó. Emlékkönyvünkben így írta alá bejegyzését: *„Németh Géza, alias názáreti Rózsa Sándor”*.

Vajna Lajos: Amikor azt olvassuk, hogy *„egymás terhét hordozzátok”* [Galata 6,2], akkor itt azért valóságos dolgokról van szó. Szoktam emelgetni, hogy én akkor fedeztem fel, hogy a Bibliában benne van, hogy *„ti férfiak, ne legyetek keserű kedvűek a ti feleségetek iránt”* [Kolossé 3:19], amikor ennek az aktualitása elérkezett. Rácsodálkoztam, hogy jé, ez benne van a Bibliában! – és szíven talált, amikor érintett. És ez is olyan gyönyörű, hogy *„egymás terhét hordozzátok”*. Nincs olyan barátság, nincs olyan kapcsolat, ahol valamilyen módon ez a teher ne lenne a másik számára feladat: hogy ezzel együtt a barátom, ezzel együtt a testvérem, ezzel együtt a társam, ezzel együtt a gyerekeim. Amikor ilyen dolgok szóba kerülnek, akkor esetleg az, aki ezzel szembenéz, hajlamos lehet rá, hogy azt gondolja, ha negatív dolgok kerülnek elő, az megkérdőjelezi a barátságot, és néha ezt is látjuk, ez is jelen való. És nem biztos, hogy minden vonatkozásban igaz a mondás, hogy nagy fának nagy árnyéka van, de kétségtelen, hogy közelről a nagy emberek emberi nyomorúságai is előjönnek. Én még nem találkoztam olyannal, ahol ez ne lett volna

tetten érhető. Gézával kapcsolatban annyiféle élmény, sokszor egymásnak ellentmondó dolgok is megjelennek, hogy némelyeknek bizony nagyon könnyű őt elítélni, mert ilyen vélemény is van az egyházban. De ott van például az Erdélyi Gyülekezet és benne a menekültekért végzett munkája... Tűz volt benne, és én azt igazából sosem vontam kétségbe, hogy ez a Szentléleknek a tüze. Akkor is, ha az ember magáról is tudja, hogy bizony, miután emberi közegben munkálkodik, ott megjelennek az emberi vonások is.

Mezőkomáromi találkozó 2012-ben

Vajna Lajosné: Tavaly voltunk Mezőkomáromban. A hídvégi lelkész – egy nagyon ügyes fiatalember, jó szervező – rendezett egy találkozót a Hídvégről elszármazottaknak meg a Mezőkomáromból elszármazottaknak. Gyülekezeti találkozó volt a református templomban, és ott volt a parókián a nagy szeretetvendégség – még több is volt, mint szeretetvendégség, mert tényleg annyira kitétek magukért. Bekapcsolódott a falu énekkara is, háromórás műsor volt: két és fél óra a templomban, és félóra még a templom előtt.

Ez is egy kedves gyülekezeti alkalom volt. A gyerekeink is ott voltak, mind a négyen, meg hát a vők is, menyek is, unokák, mindenki. És ott a gyülekezet előtt beszélt Lali. Visszajöttek Mezőkomáromba sokan erre az alkalomra, még Pestről is meg innen-onnan... Helybeliek már nem olyan sokan voltak, de hát a találkozás a régiekkel, az kedves volt. Az eltelt ötven évben nagymamák lettek már, akik nekünk ott kis hittanosaink meg konfirmandusaink voltak. Ők persze tudták, hogy kik vagyunk, és odajöttek, mondták a nevet... hát örvendeztünk.

Vajna Lajos: Amikor mi Mezőkomáromba kerültünk, a szomszédban lakott egy tanító házaspár, Karsai Béla bácsi és a felesége.

Vajna Lajosné: Egymás mellett volt a parókia, az iskola meg a tanítólakás.

Vajna Lajos: Sajnos ez olyan világ volt akkor, hogy köztünk ugyan nagyon jó kapcsolat alakult ki, de Béla bácsi már templomba nem járt. Kiváló pedagógus volt. Egyszer Pestről jöttek le hozzánk fiatal kollégák, és a hajnali vonattal vissza kellett

menniük, viszont éjjel 12 óra tájékában döbrentünk rá, hogy nincs ébresztőóránk. Hogy fogunk reggel felébredni? Át kéne menni Béla bácsihoz, elkérni a vekkerórájukat. Olyan viszony volt köztünk, hogy vehettem a bátorságot magamnak ahhoz, hogy átmenjek. Tudtam, hogy melyik az ő szobája, kopogtatok, és a legnagyobb meglepetésemre nyílik a spaletta, s öltözetesen ott van Béla bácsi. Mondom: „Béla bácsi, te mit csinálsz?” – „Hát dolgozom, kérek szépen, készülök az órákra”. Akkor már jó néhány évtizedes szolgálat volt mögötte...

Vajna Lajosné: Már hatvanon fölül volt jóval.

Vajna Lajos: Természetesen megkaptuk az órát, de ilyen lelkiismeretes, komoly pedagógus volt Béla bácsi, hogy még öreg fejjel is éjszakákba menően dolgozott és készült. Ugyan egy kis keserőséggel mesélte el, hogy mikor valamelyik tanítványa megkérdezte tőle, a tanító úrnak mennyi a fizetése, és ő őszintén megmondta, a gyerek, aki segédmunkás volt valahol, azt mondta: „Tanító úr, én bolond lennék annyiért dolgozni”.

A felesége vezette a háztartást, és egyetlen lányuk volt, Éva. Amikor odakerültünk, még ő is leány volt, és egy tragikus emlékekkel volt megterhelve a leánysága. A vőlegényét, aki kuláckyereket volt, elvitték – ugye ez a kulákyűldözés ideje – és a börtönben úgy megverték, hogy meghalt. Éva később férjhez ment, de már meghalt a férje. Ő szegénykém most már nagyon rossz állapotban van, de szellemileg teljesen ép.

Vajna Lajosné: Csilla lányának mi vagyunk a keresztszülei. Ahogy Éva nyugdíjba ment, ő lett a kántor Mezőkomáromban, meg Hídvégre is átjárt kántorizálni. Jól játszik ő még. Velünk nagyjából egykorú Éva, '30-as, azt hiszem. A gyerekei itt élnek Iszkaszentgyörgyön; a lánya óvónő, a fia meg mérnök.

Vajna Lajos: Mindig örömmel fogadja a látogatókat, mert nagyon maga van. Tavaly voltunk nála legutóbb, és amikor megláttuk, hogy milyen körülmények között él, rögtön fölvevük a kapcsolatot a sárbogárdiakkal, ott van egy ragyogó egyházi öregotthon. A volt helyi lelkész felesége is ott van, és nagyon jól érzi magát. Lenne is hely, és szívesen fogadnák Évát, de aztán nem sikerült rábeszélni. Mondta, hogy

Lajoskomáromban is mehetne öregotthonba, de ő ragaszkodik a saját otthonához. Egy öreg kutya van még ott mellette.

Vajna Lajosné: A mezőkomáromi találkozóra elhozták Évát is a templomba. Tolókocsiban volt, és beszámolt az iskola dolgairól. Ő írta meg a mezőkomáromi református iskola történetét – egészen a háború előtti időktől kezdve –, és nagyon sok tartalmas, jó dolgot szedett össze. De mire rákerült a sor, már elmúlt két óra, és olyan türelmetlen volt mindenki, hogy látszott, nem nagyon figyelnek már arra, amit ő mond. Tolókocsiban ült az úrasztala előtt és mondta szegény, illetve olvasta. Kár, hogy nem kellőképpen értékelték, de akkor már mindenki feszengett, mindenki ment volna.

Soponya

Vajna Lajos: Békefi Benő⁷² püspöksége alatt volt egy elgondolás, a promoteálás: mindenki kezdje kis gyülekezetben, aztán tíz év után – főleg a nagycsaládos lelkészeket – olyan gyülekezetbe kell segíteni, amelyik a növekvő család gondját is föl tudja venni. Így kerültünk mi Soponyára 1964-ben. Előtte még szóba került Enying, ahol én helyettesítettem egy-másfél évig, s megszerettek, kértek, hogy menjünk oda. Viszont Csuka Lajos, a hídvégi szomszéd, ott volt valamikor segédlelkész, és nagyon szeretett volna odamenni. Kérdezték, hogy el akarok-e menni Enyingre, és azt mondtam, nem. Tudtam, hogy Lajos álma Enying.

Vajna Lajosné: Enying nagyon nagy előrelépés lett volna minden téren; nekem is lett volna ott munkám, és jó lett volna a gyerekek szempontjából is. De hát az Úristen így rendelte. Soponya tizenöt év volt, ez volt a legnehezebb időszak az életünkben.

Vajna Lajos: Szabályszerű választás volt ez, mert Soponyán megürült a lelkészi állás. Akkor lelkészjelölő bizottság működött az egyházkerületben, és a bizottság döntése alapján minket megkérdeztek, hogy hajlandók lennénk-e Soponyára elmenni bemutatkozni. A szolgálatunk első tíz éve után persze én mindent tudtam – hogy hány gyülekezet van, hol vannak, merre –, de nemcsak Soponyán nem jártam addig

soha, hanem egy sereg más gyülekezetben sem. Életemben akkor jártam ott először, amikor meghívtak bemutatkozó szolgálatra. Azután megválasztottak.

Legalább ne a pocsolyába lépjen bele az ember

Megválasztásom után az ottani gondnok eljött hozzánk körülnézni Molnár Jóska bácsi kíséretében, aki ismert engem, mert a pápai Teológián működött egy kántorképző, és ott személyes ismeretségre tettünk szert. Molnár József a soponyai presbitériumban is bent volt, és eljött Simon István gondnokkal háztűznézőbe.

Vajna Lajosné: A gondnok mindent megnézett a lakásban, mindenhova benézett, még azt is megjegyezte, hogy a palló hogy van fölvikszolva, meg milyen tisztaság van...

Vajna Lajos: Így is hívták, ő volt „Precíz Simon István” – és tényleg ilyen volt. Aranyos volt ez a Simon Pista bácsi minden vonatkozásban, de a tradíció, az szent volt neki. Egyszer konfirmációra készültünk. Úgy volt mindig, hogy egyik vasárnap konfirmáció, másik vasárnap úrvacsoraosztás, de – mert a rokonok messziről jöttek, és mindig rengeteg keresztmama volt – ez folyton gondot jelentett, viszont egyben a konfirmáció meg az úrvacsoraosztás olyan hosszú, hogy azt nem tudja a gyülekezet elviselni. Egyszer aztán jött az ötlet, a szülőkkel szülőértekezleten meg is beszéltük, és mindenkinek tetszett a megoldás, hogy délelőtt legyen a konfirmáció, este úrvacsoraosztás, úgyis együtt van az egész rokonság ilyenkor. Így is volt, családonként jöttek: jött a gyerek, és akkor apa, anya... szépen be voltak osztva, így vették az úrvacsorát. Egyetértés volt, megbeszéltük, mindenki nagyon örült. Pista bácsi, a gondnok, mikor meghallotta, hogy mit határoztunk, szépen öltözetesen, csizmásan bejelentkezett, eljött hozzám. „Tiszteletes úr, hát ezt hogy lehet megcsinálni? Öregapám se hallott ilyet, hogy este úrvacsoráznunk!” Mondtam, neki: „Pista bácsi, hát a szülőkkel megbeszéltük!” Fölsorakoztattam az érveket, amit a szülőktől is hallottam – egy se használt. Egyszer megvilágosodtam. „Pista bácsi, az Úr Jézus mikor osztotta ki az úrvacsorát?” – „Hát az Úr Jézus is kioszthatta volna délelőtt!” – ez volt a válasz. Mese nincs, az Úr Jézusnak is tudni kellett volna, hogy mi a rend.

Vajna Lajosné: Nagyon jópofa volt a gondnok úr, amikor megkérdezte tőlem: „Hát milyen készletük van?” Én, naiv azt hittem, arra gondol, hogy szoktak beiktatásra valami kis ajándékot adni, s mondtam is, hogy van étkészletünk. Nem arra gondol ő, hanem pénzben mekkora készletünk van, mert ők úgy akarják, hogy mindig évvégén fizessenek. Mondom, nekünk egy fillérünk nincs, gondnok úr, mindig amit kaptunk, abból élünk.

Mondta nekem a gondnok úr, hogy nézzem meg a lakást, mert kellett egy kis belső átalakítás, meg hát kimeszelik a szobákat... mégis, én asszony vagyok, nézzek körül. Mikor megjött a bemutatkozás után, Lali elmondta nagyjából, milyen a parókia: egy nagy ház, az eleje olyan újonnan épült forma, hátrafele meg sok mindenféle helyiség van. Mikor odamentem, én majdnem elsírtam magam. Mezőkomárom egy kis oázis volt a sok fával, virággal, ez meg egy kopasz, nagy udvar volt, egyetlen diófa állt rajta. Mindent fát kivágtak, még az akácsort is a parókia mögül, a törzsén elosztottak, és a sok akáctüskét fölhalmozva otthagyták a papnak, jó lesz tüzelőnek. Ez volt az udvari dekoráció.

A parókia előlről még mutatott valahogy, de hátrafelé, mint egy régi alföldi betyárcsárda, olyan volt. Legalább hat vagy nyolc rozoga ajtó volt sorban: ilyen kamra, olyan sufni, istálló... mind rozoga állapotban. Valami konyhafélét építettek éppen, meg padlózták föl az egyik szobát, de feketefenyővel, ami sötétkék lett, amikor meggyalulták, szóval nem szép sárga, gyalult fenyődeszka lett belőle, hanem sötétkék foltos – ugye, később én azt pasztáztam, kentem-fentem. Pista bácsi egyszer megjelenik: „Hát tiszteletes asszony, ez a palló nem olyan, mint ami Mezőkomáromban volt”. Mondom: „Pista bácsi, ez nem is lesz olyan soha, mert ez feketefenyő”.

Ahogy kiléptünk a parókia előszobájának ajtaján, bele a sár kellős közepébe. Nem volt se csatorna, semmi, de még csak lépcső se, hogy legalább ne a pocsolyába lépjen bele az ember.

Vajna Lajos: Össze volt rakva valami bontási téglá. Leraktuk ezt a téglát, hogy ne a sárba kelljen lelépni. Jön Simon Pista bácsi a gondnokunk, boldogan mutatom neki, hogy na, tessék megnézni, hogy mit csináltunk!

Vajna Lajosné: Hú, hogy kikaptunk!

Vajna Lajos: Azt a drága téglát belerakni a sárba...!

Vajna Lajosné: Egy rossz disznóólnak a téglája volt.

Vajna Lajos: Úgyhogy nem volt sikerünk.

Vajna Lajosné: Tulajdonképpen ez egy vályogház, nem sok téglá van benne, azt mondták az atyafiak. Belülről a két szélső szoba rendben volt, a középső viszont kisebb, keskenyebb volt azoknál. A három utcai szoba előtt egy aránylag nagy előszoba volt, és a végében valami kis sufniszzerű, amiből aztán mi fürdőszobát csináltunk. Hátul volt még egy szoba, ez volt akkor a gyülekezeti terem. Nem volt felpadlózva, téglákon kellett ide belépni, földes szoba volt még. Egy pici ablaka volt az udvar felé, különben teljesen sötét nagyszoba volt. Kértem, hogy nyissanak még egy ablakot, mert olyan sötét volt, mint a tömlőben. Na, ezt nagyon nehezen emésztették meg, hogy oda is egy ablakot rakjanak, végül nagy keservesen ideraktak egy hármás ablakot redőnnyel. Kívül tornác ment végig, arra nyíltak a hátsó kamrák, istálló, stb.

A konyhaajtóval szemben voltak az ólak, szabályosan a konyhaajtóval szemben! Az asszonyok akkor takarították: mély trágya, benne a tyúkoknak a csontváza... az soha nem volt kitakarítva. A disznóól ugyanilyen állapotban volt, de azt szerencsére elbontották, mert mondtam, hogy mi ezt nem kérjük. A lelkesz előd Gáspár János bácsi volt, de együtt lakott az állatorvos vejével – a paplány, Magdi volt a feleség, és volt két gyerekük –, ők használták a parókiát. Cseléd lányuk is volt, aki mondta is, hogy ő csak úgy szokta beleönteni a disznóknak az enivalót, hogy ha eltalálta a vályút, jó volt, ha nem, hát az is. Vastag trágya volt az ólban, én nem is tudom, hogy azok az állatok hogyan bírták. Az asszonyok rendesek voltak, eltakarították a konyhaajtóból ezt a szörnyűséges két-három ólat. De én nagyon-nagyon megkeseredve mentem haza. Úristen, most itt fogunk élni?

Vajna Lajos: Egyébként az állatorvos vővel meg a feleségével is nagyon jóban voltunk. Tanítónő volt Magdi, János, a férje katolikus volt, de nem gyakorolta a vallását. El-eljöttek hozzánk, és egyszer azt mondja János: „Engem örökké be akarnak kényszeríteni a pártba – ugye a téesznek is ő volt az állatorvosa –, de tudjátok, mit csináltam legutóbb is?” Ugye, holland-járás volt akkor már nálunk, és szivart hagytak ott a hollandok, adtunk egy dobozzal Jánosnak. Azt mondja: „Rágyújtok a szivarra, mire mindenki: honnan van? Hát, a papéknál voltam – mondom –, tőlük kaptam. Akkor egy darabig megint csend volt, nem erőltették a pártba belépést”. De hát szegény, ő is alkoholista lett, úgy rakták rá a motorra sokszor. Ha rajta ült, a motorral elboldogult már. Oltásoknál mindenhol inni kellett...

Vajna Lajosné: Ott szokott rá, itatták mindenhol.

Vajna Lajos: Szegény korán meg is halt. Magdi itt lakik a szomszéd faluban a lányánál. Ő is már 90 körül jár.

Először ide sem akartak fölvenni

Vajna Lajosné: Tényleg nagyon nehezen éltünk. Volt egy kis javadalmi föld – egy hold kukorica – és egy rendes gondnokunk, aki előre, még lábon megvette a kukoricát és megelőlegezte az összeget, hogy azzal ki tudjuk pótolni a lelkeszi fizetést, ki tudjuk húzni az esztendő. Nagyon keserves dolog volt.

Aztán volt egy másik nagy vállalkozásunk. Az egyik szomszédunk, Szabó Dezső bácsi drága, ő találta ki ezt az egészet, hogy hozassunk tyúkokat, csirkéket, és akkor tojótyúkjaink legyenek, tojástermelésből próbáljunk megélni. De hát nem volt tőkénk egy fillér sem, pedig ehhez át kellett egy kicsit az istállót alakítani, megvenni a csirkeállományt, tápot... szóval ehhez tényleg elég komoly tőke kellett. Végül megelőlegezte a sárbogárdi vállalat, és elhoztunk két-háromszáz napos csirkét, egészen kicsiket.

Vajna Lajos: A sárbogárdiaktól megkaptuk a technológiát, azt be kellett tartani, a szerint kellett nevelni őket. Azt mondták, felejtjük el, hogy láttunk tyúkokat...

Vajna Lajosné:... pedig mi tartottunk mindig baromfit azelőtt is. Végül jól beindultak, de hát rabság volt, mondanom sem kell, mert mindegy volt, hogy karácsony vagy húsvét, ezeket etetni kellett, gondozni kellett. Vége az istentiszteletnek, futás haza, mert 12-kor van a tojásszedés. Nem úgy volt, hogy a szomszédasszonyt megkérem, ha véletlenül elmentünk, hogy csak menjen be a tyúkokhoz, mert nem lehetett egy másik ruhában bemenni, azt a köpenyt, azt a fejkendőt kellett neki is fölvenni, amiben én jártam be.

Vajna Lajos: A tojást autóval elhordták a sárbogárdiak, a tápot pedig odahozták. Végül elértünk egész odáig, hogy 99%-os volt a termelés, ami azt jelentette, hogy naponta a tyúkok 99%-a tojt, ez volt a csúcs. Minden ragyogóan, előírás szerint sikerült, és már ott tartottunk, hogy letojt az állomány, elviszik, kifizetik az árát, minden adósságot kifizetünk, és lehet kezdeni újra, vagy lehet folytatni. Csakhogy az utolsó napokban én mentem látogatni, és amikor hazaérkeztem, bementem a tojóházba, hogy az órát beállítom, ugyanis ébresztő is kellett, mert nekik a lámpát – télen például három vagy négy órakor – fel kellett kapcsolni. Az ébresztőóra felhúzójára egy kart hegesztettünk, az alá egy kapcsolót, és amikor háromkor az óra elkezdett csengeni, az a kar bekapcsolta a villanyt. De a lényeg az, hogy megyek be és látom, hogy itt valami óriási probléma van. Be volt építve egy kályha – tél volt, fűtési idő –, és egy téglá beleesett a kéménybe. Szénmonoxid mérgezésben a teljes állomány elpusztult, közel háromszáz tyúk! Talán két-három tyúk maradt meg a sarokban.

Vajna Lajosné: Gyönyörű, tiszta, hófehér tyúkok voltak, ezek a nagy, féloldalas, vörös tarajosak; mély almon voltak, mindig hozták nekik Sárbogárdról a faforgácsot. Mintha aludtak volna...

Vajna Lajos: Na, hát akkor az atyafiak szinte nemzeti gyászt tartottak. Ki se engedtek bennünket a lakásból, míg elásták az egészet. A társunk, akivel együtt dolgoztunk – nekik is volt állományuk – azt mondta, hogy hamar vágjuk el a nyakukat, kopasszuk meg őket, de hát nem foglalkoztunk ilyesmivel. Aztán jöttek a cigányok, mind elhordták az árokból a tyúkokat. Először nem akartam, megkérdeztem az állatorvost, hogy nem tesz-e rosszat vele, hogyha hagyom, hogy

elvigyék. Azt felelte, hogy hát, ha mi nem esszük meg... Akkor azt mondtam, hogy odaadom, egyék meg. Egy szemig kifogyott a gödörből.

De az igazi nagy nyereség – és biztos vagyok benne, hogy ez nemcsak nekünk, hanem a gyülekezetnek is hasznára volt – ezután következett. Ma is csak „gyanúsítottaink” vannak, hogy ezt kik indították el, de elkezdtek jönni a pénzesutalványok: 100 forint, 200 forint, 500 forint... Nagykanizsától kezdve...

Vajna Lajosné: ...még valahonnan Nyíregyháza környékéről is jött pénz. A lelkészek között is híre ment, de hogy ki terjesztette el, azt nem tudom.

Vajna Lajos: Szabó Dezső bácsi is, de ő nem vállalta el, de Bányai Laci, a fehérvári kolléga, ő is lehet, hogy ludas benne. Abban az időben több mint tízezer forint volt az adósságunk, és körülbelül az a kár is, ami ért bennünket. És jöttek a piros csekkek – meg is vannak, őrizzük őket –, jöttek naponta, és elérkeztünk odáig, hogy jó, itt az egész, megtérült a kárunk! És akkor azon kezdtünk el gondolkodni, hogy na, de hogy fogjuk ezt leállítani. És leállt. Mintegy vezényszóra elindult, és amikor együtt volt a pénz, a kárunk megtérült, akkor ugyanígy, mintegy vezényszóra leállt az egész.

Vajna Lajosné: Leállította az Úristen.

Vajna Lajos: A sokféle nehézség meg küzdelem közepette ez volt az Igénk, ami aztán végigkísért: *„Keressétek először az Isten országát és az Ő igazságát, és mindezek majd megadatnak néktek.” [Máté 6, 33].* Mostanában nem merjük mindenhol mondani, mert nem biztos, hogy jól értik, de bizony sokszor eszünkben volt ez az Ige, és komolyan is vettük, akkor is, ha néha nehéz volt. De hogy ilyen bőségesen adatik meg minden, azt nem gondoltuk.

Vajna Lajosné: Azután változott megint a nehézség, mert ha ezt nem lehetett tovább csinálni, akkor nekem el kellett menni valahová állásba. Ott volt Soponyán a Gyerekváros, és az egyik tanárnőnek az édesanyja – oda járt templomba hozzánk – azt mondta, hogy a raktárosi állás megüresedik, tessék megpályázni, tessék elmenni az igazgatóhoz, hátha sikerül. Hát én elmentem, de az igazgató szóba sem állt

velem. Jól van, belenyugodtam, mint máskor is, hogy nem vagyok rá alkalmas. Megint állást kerestem.

Akkor indult a lengubózó Soponyán; kint a határban építettek egy nagy, magtárszerű épületet, és lehetett hallani, hogy ide keresnek munkásokat. Lent termeltek már korábban is, de kint a határban álltak a hatalmas lenkazlak évekig összeporosodva, dohosodva, mire eszükbe jutott, hogy építenek egy lengubózót. Ez azt jelentette, hogy cséplőgépszerű – de annál is nagyobb – gépek voltak az épületben, és az egyik oldalon bejött a nagy kocsis, tele ezzel a szörnyűséges, poros lennel, ezt leszórták a gépekhez, a másik oldalon kiment a kocsis, és az átláthatatlan porban ott cséplték a lent. A magot zsákokba fogták, aztán a kévét újra össze kellett szedni, lemázsálni, egy vastargoncára rátenni és kitolni a nagykapun – de időnként olyan nagy sárban, hogy a gumicsizmába bement a sár –, kitolni messze, mit mondjak, messzebb, mint a kertünk vége, ahol újra kazalba rakták a lenszalmát. Ezt vitték aztán Komáromba feldolgozni, mert ott volt egy lenfeldolgozó üzem.

Na, először ide sem akartak fölvenni sehogy se, aztán mégis megkönyörültek rajtam, és idekerültem targoncásnak. Be volt kötve a fejem, mint az orosz bábuskáknak, gumicsizma volt rajtunk, aztán húztam a targoncát. Volt egy aranyos asszony, a párom, szegény Rozika, nálam sokkal testesebb. Nehéz járású volt szegénykém, ugye természeténél fogva is, és úgy álltunk párban, hogy én húztam ezt a nagy kocsit – másfél mázsa len lehetett rajta körülbelül –, Rozikának meg tolni kellett volna. De arany szívem inkább kapaszkodott bele a nagy sárban, mind hogy toltam volna. Ki kellett a kazalhoz tolni és ott a kazalosok – mint a cséplésnél – dobálták föl a kévét a teherautóra. És szemtelenek voltak, kiabáltak: „Az a lipicai megszakad – én voltam a lipicai, ugye, mert vékony voltam, 50 kiló –, az a muraközi meg nemhogy tolná, de húzatja magát!” Szegény Rozikára mondták, hát komikus volt.

A „nokedli Varga” volt a brigádvezetőnk, aki a vasútnál a krampácsolóknak volt brigádvezetője, de annyira durván bánt a munkásokkal, hogy a vasúttól is kidobták.

Vajna Lajos: Németh Géza szintén ebben az időben járt nálunk, és kimentünk meglátogatni, merthogy Katinkával is akart találkozni. Azt mondja Katinak: „Ki volt az az örült, aki magának azt mondta, hogy munkával lehet pénzt keresni?”

Vajna Lajosné: Már vége volt a műszaknak, csak össze kellett seperni a körletet, és amikor Géza jött, egy pillanatra megálltam beszélgetni. Nem munkaidő volt már, de a brigádvezető rám szólt, hogy ne trafikáljak.

Tízórás volt a napi műszak, reggel hattól délután négyig minden nap. Öt nap volt egy héten, az volt a jó, hogy a szombat szabad volt. Akkor kellett mosni, takarítani, főzni a családnak, a szombat arra volt jó. Sosem volt nekem segítségem. A gyerekek addigra megnőttek, Juditka már a Debreceni Kollégiumban volt, ritkán jött haza, a fiúk pedig akkor kerültek Fehérvárra a technikumba. Kata volt már csak otthon. Aztán az lett a nóta vége, hogy a sok portól nagyon csúnya tüdőgyulladást kaptam – nem is egyet, hármat –, és lett egy kis beszűródés a tüdőm. Drága páromat lelkileg ez nagyon megviselte. Engem érdekes módon nem. Addig a téeszelnők még az ember köszönését sem fogadta, de mikor az orvos megmondta, hogy ezt nem lehet csinálni – hát egymás után három tüdőgyulladás! –, utána kezét csókolom-ot köszönt nekem a nagy kommunista téeszelnők. Nem olyan sokáig tartott ez a targoncázás, talán egy félévig volt csak, de nagyon nehéz volt.

Karácsony a gyermekvárosban⁷³

Egyszer aztán jön a takarítónő a gyermekvárosból, hogy azonnal menjek be, mert hívat az igazgató úr. Bementem, az igazgató azt mondja, hogy elment a raktáros, itt maradt a raktár, már holnap be kellene állni a munkába. Hát, mondom, ki fogja ezt átadni? Mert ez egy hatalmas, több teremből álló raktár volt. Volt itt a cipőtől a ruháig, a vasárutól a papíráruig, az edénytől a vegyi áruig, mindenféle gépekig minden, még búvárszivattyú is, mert ők mindent megvettek előre, és a raktárba jöttek le a tanárok, akik összeírták, hogy kinek mi kellene. Százhetven gyerek volt és majdnem százfős személyzet, mert a pedagógusok is itt laktak.

Én kis naiv, elmentem másnap, beálltam, de senki nekem ezt a raktárt át nem adta. Volt egy öreg gondnok, Imre bácsi, aki egy duli-fuli öregúr volt, és azt mondta, hogy ha elvállaltam így, akkor csináljam meg a leltárt is. Mondtam, legalább valakit adjanak mellém, hogy át tudjam számolni a készletet, és akkor az egyik mosodás

asszonyt odarendelték, azzal számolgattuk hetekig a dolgokat. Nagyon nagy munka volt.

Október körül kezdtem, és márciusban egyszer csak jön az igazgató, hogy jönnek ezek az ifjúsági napok – ugye a forradalom ünnepe, április 4. –, és ilyenkor összetrombitálják a környező gyerekvárosokból is a tanárokat, s napokig, szinte hetekig tartó eszem-iszom kezdődik. Csakhogy nem volt élelmezésvezető, mert az is elment. Az öreg Imre bácsi, a gondnok végezte a munkát helyette, de úgy ám, hogy minden szabadjára volt engedve. Vállaljam el, mondta az igazgató, legalább ezekre a hetekre a konyhának a vezetését, az élelmezésvezetést. Mondom, még igazán a raktárosi munkával sem jöttem egyenesbe, hát én most hogy vállaljam el úgy, hogy ezt sem adják át. Ígérték nekem ott fűt-fát, hogy csak arra a pár hétre, aztán visszamehetek. Én szerencsétlen elvállaltam, aztán persze nem engedtek vissza, úgyhogy hónapokig vittem a konyhavezetést is meg a raktárt is. Valami kis prémiumot azért kaptam a végén.

Az élelmezésvezetés tehát a nyakamon maradt. Nagyon nehéz volt ezzel a gondnok bácsival, mert mindjárt az elején össze kellett vele rúgni a port. Arany szívem szeretett reggelizni, és mikor egy reggel bemegyek a konyhába, látom, hogy hatalmas nagy serpenyőkben sütik a hat-hét szelet rántott húst. Mondom: honnan vették a húst? – hát a hűtőből, Imre bácsi ezt szokott reggelizni. Na, aztán mondtam, hogy ez nem lesz, mindenki azt kapja reggelire, ami elő van írva. Az öreg halálosan megsértődött.

Végül hét évig csináltam az élelmezésvezetést, de nem bántam meg, mert bizony addig úgy volt, hogy a szegény gyerekek meg is kapták, meg nem is kapták meg, ami járt nekik, és én próbáltam azért úgy összeállítani a menüt, hogy legalább annak a kis kosztnak örüljenek. Aranyosak is voltak, meg hát pimaszok is, de hát ki nem lenne az, hogyha olyan körülmények közül jött volna? Azután kezdtek kijárni hozzánk. „Édesanyám” – így hívott egyik-másik, és amikor nem volt iskola, ott ült az ablak alatt szegényem.

Vajna Lajos: Mikor érett a dinnye, egy-egy dinnyét fölbontottam, akkor bejöttek, beszélgettünk. Egész kis csapat volt, akik rendszeresen jártak ki. Aztán egyiknek

eszébe jutott egyszer, hogy „Lajos bácsi, tessék bejönni úttörő foglalkozásra hozzánk!” Hát egy darabig ódzkodtam, de a végén kénytelen voltam azt mondani: „Nézzétek, beszéljétek meg az igazgató úrral, és ha azt mondja, hogy igen, akkor én szívesen bemegyek”. Többet nem jöhettek ki.

Vajna Lajosné: Egyszer följelentettek a megyénél. A karácsony úgy történt a gyermekvárosban, hogy december 21-én felállították a nagy karácsonyfát, a gyerekek ott megünnepelték a karácsonyt, ajándékot kaptak, és azután volt, akit hazavittek, de volt egy csomó gyerek, aki ott maradt. A tanárok is hazamentek a kis lakásukba, és ezek a szegény gyerekek a karácsonyestét úgy töltötték, hogy kiosztották nekik a májkonzervet, az almát, és azután úgy elváltak a szobájukban.

Annyi szerencsétlen sorsú gyerek volt, de annyi, hogy megsajnáltam őket és egyszer megbeszéltem a szakácsnővel – nagyon jó szakácsnő volt Ica néni – és az asszonyokkal is, vállalnák-e azt, hogy csináljunk egy szép karácsonyestét a gyerekeknek. Legyen nekik tényleg szépen megterített asztal, és én megpróbálom megagítani a nevelőket, hogy jöjjenek ők is, és legyenek együtt a gyerekekkel karácsonyeste. Akkor már egy másik igazgató volt, Orbán Kálmán bácsi Fehérvárról; ő egy úriember volt, tényleg egészen más, mint Fehérvári Gyula, az elődje. És igazán nagyon szép ünnepi vacsorát állítottunk össze – egy kicsit össze is spórolgattam hozzá az édességet, narancsot, hidegtálat –, és szép díszekkel nagyon szép asztalt terítettünk. Mint egy családnál, nagyon szépen megcsináltunk mindent, a tanárok is jöttek... és ennek az lett a vége, hogy már várták ezt következő karácsonykor, mert olyan gyönyörűségecs szép terítés-merítés asztal lett. Igaz, hogy már harangoztak nálunk, akkor bicikliztem haza, hogy beérjek az istentiszteletre, mert még kellett segíteni az asszonyoknak, és egy kis műsor is volt.

Azért jelentettek engem föl a megyénél, mert „a jézuskás ünnepen” terítés-merítés asztal volt, de április 4-én csak pörkölt nokedlivel. Kiszállt a bizottság kivizsgálni, hogyan mennek itt a dolgok, de aztán a szakácsnők is meg a tanárok is kiálltak mellettem és mondták, hogy azért nem egészen így van, mert lehet, hogy április 4-én pörkölt volt, de volt sütemény is. Úgyhogy aztán ez is elrendeződött, és az én időmben minden évben így ünnepeltük a karácsonyestét. Ehhez a bentlakó tanárok is ragaszkodtak, mert máskülönben ők is csak a konzervet meg az almát kapták

volna vacsorára, ahogy régen. Úgyhogy várták nagyon, mert ilyenkor gyönyörű töltött hús volt meg mindenféle finom hidegtálak, sütemények, bejgli...

Egy idő után amolyan lelki szemetesláda lettem a kollégák között. Még akiről nem is gondoltam, az is jött oda beszélgetni. Bizony sokszor későn tudtam csak hazamenni, mert munka után is: „Nem maradsz egy picikét?” – és akkor elmondták gondjukat-bajukat. Zárt világ volt ez, a tanárok bent éltek, nem nagyon jártak ki a faluba, és ez egészségtelen dolog volt. Volt olyan, aki nyíltan kijárt hozzánk, persze nem mindenki.

Érdekes volt, mert egy időben kapott Lali is ebédet a gyermekvárosban. Már akkor nem voltak otthon a gyerekek, Kata is Debrecenben volt már, és annyi volt a pluszmunka, hogy örökké vittem haza a könyvelnivalót. Éktelen adminisztráció volt, és amit nappal nem tudtam elvégezni – mert a konyhára kellett menni, raktárba kellett menni, befizetést kellett intézni... –, azt hazavittem. Mondtam, hogy én ezt nem tudom vállalni, mert otthon még a háztartást is vezetni kell. Erre megengedték, hogy Lajos is bent ebédeljen. És olyan érdekes volt, ahogy mindig szóltak: „Jön már a párod, jön már a párod!” – és már főzték a kávé, addigra a fél iroda tele volt a tanárokkal egy kicsit beszélgetni... szóval ebben is volt valami szolgálat.

Vajna Lajos: A gyerekek körül mindig volt valami galiba, egyszer például megsokallták a hittanosok létszámát. Azt meg kell mondanom, hogy egész lelkészi pályafutásom idején a legnagyobb áldás az volt, hogy a gyerekeket sikerült együtttartani. Még Soponyán is szinte teljes létszámban jártak hitoktatásra, illetve konfirmációi előkészítőre. Konfliktus is támadt az iskola és az egyház között, mert a helyi vezetők nagyon nehezen tudták elviselni, hogy Soponyán nem tudták letörni a hittanra járók létszámát. Eredményes, jó úttörőtáborokat rendeztek, ahová a gyerekek szívesen mentek, és egyik évben, amikor Kata lányunk még oda járt iskolába, kihirdették, hogy a következő évtől kezdve, aki hittanra jár, vagy akit beíratnak hittanra, az nem mehet táborba. Kata nagyon buzgó volt az úttörőben is, sakkozásban még országos versenyen is részt vett, és egyébként is mindig nagyon közösségi ember volt. És az úttörőcsapat-tanácsban megszavaztatta a tanárnő, hogy nem mehetnek táborba, akik hittanosok. Ez a Csáktornyainé – talán ő a legkevésbé szimpatikus a párttitkáron kívül – Katával külön beszélt, és azt mondta neki, hogy „Mi tiszteljük az édesapádat, de hát ugye jó hazafi nem lehet az, aki hittanra jár”.

A határozatot kihirdették az osztályokban, és ahogy ez megtörtént, a plébánossal együtt bementünk az igazgatóhoz, aki valamikor a bátyám osztálytársa volt Pápán. Hollósi Laci nagyon rendes ember volt, de ott volt mellette egy másik tanár, aki a párttitkár is volt, és akit egyedül ugatott meg a kutyánk, amikor bement a templomkertbe, a volt tanítói földre, mert azt ő használta. Megmondtuk, hogy ez diszkrimináció, és ezt rendbe kell valamiképpen tenni. Nem vagyunk hajlandók bemenni az iskolába addig – mert az iskolában folyt a hitoktatás –, amíg ezt a határozatot vissza nem vonják. És bejelentettük, hogy ha nem intézkednek, akkor szabályszerűen, hivatalos úton feljelentést teszünk. Hát nem intézkedtek.

Laci, az igazgató nem tudom, mit csinált ezután, arról nem szólt a krónika, de a plébánost sem tudom, ő azt hiszem, hogy itt meg is állt. Én Szabó Sándor esperesen keresztül jelentettem, hogy mi történt, és kértem az orvoslást. Szegény Sándorunk először arról számolt be, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal⁷⁴ vezetője (ugye nekik is bejelentettük a történeteket) azt mondta, most majd meglátja, hogy – pardon! – ebből a szarból hogy fog kimászni az iskola. Viszont a következő találkozásnál Szabó Sándor már ezzel jött: „Baj van, Lajos, belekötöttek. Az, hogy te szóvá tetted, rendben van, de hogy pont a plébánossal együtt mentél oda, ez az egésze rossz fényt vet, mert akkor itt valami összeesküvés van”.

Na, kijött a Művelődési Osztályról egy Molnár nevű vezető atyafi kivizsgálni az ügyet. Ő nagyon rendes volt, nagyon korrekt volt. „Tiszteletes úr, nagyon kellemetlen ügy, elnézést kérünk, ilyen nem szabad csinálni, ez tényleg diszkrimináció, de fátyol rá”. Azt mondtam neki: „Nézze, ha ősszel – ugyanúgy, ahogy kihirdették, hogy nem mehetnek táborba a hittanosok – helyére teszik a dolgot és akármilyen módon, de tudomására hozzák a gyerekeknek, hogy ez a határozat tévedés volt és nincs érvényben, akkor rendben van, el van intézve. Ha nem, én oda nem teszem be többé a lábamat”. Ő mindent megígért, de nem tudta véghezvinni. Viszont ez a mi szempontunkból utólag nézve is előnyös volt, mert attól fogva a parókián voltak a hittanórák. A helyiségünk megvolt, mert ahol a tyúkház volt valamikor, azt rendbetettük, be is rendeztük, még egy pingpongasztal is került be... és jöttek a gyerekek. Ez történt '72-ben, és míg el nem jöttünk, hitoktatás, konfirmációi előkészítő, gyerek-istentisztelet, minden a parókián történt. Ez egyébként tilos volt,

de becsületükre legyen mondva, soha nem tették szóvá. Nekem gyerekek miatt gondom többet nem volt, és megmaradt a hittanos társaság. Az a helyzet, hogy a folytatással voltak aztán gondok, mert konfirmáció után már nehezen tudtuk együtt tartani őket.

Szabó Dezső⁷⁵ és a holland kapcsolatok

Vajna Lajosné: Nagyon szerettük Dezső bácsit, a kálozi lelkészt, ő nekünk szinte a papánk volt. Télen-nyáron olyan nap nem volt, hogy ő ne tért volna be hozzánk. Ő is egy olyan nyüzsgő ember volt; nyáron motorral járt, aztán később, amikor már megvolt a „luxuskocsija”, akkor azzal.

Vajna Lajos: Szabó Dezső egyházmegyei főjegyző volt abban az időben, amikor Soponyára megválasztottak; ő képviselte az egyházi hatóságot, ő végezte a beiktatási szolgálatot. Dezső bácsival kapcsolatban jelzőt is nehéz találni, mert nemcsak közös hitben, közös reménységben, elkötelezettségben, nemcsak úgy tekintek rá, mint atyai barátomra, hanem úgy, mint a családuk tagjára.

Ő valamikor ezen a parókián nőtt fel, itt gyerekeskedett Soponyán, és a parókián is, a családban is otthonosan mozgott. Dezső bácsi édesapja lelkész volt Soponyán a háború előtt, és Dezső bácsi valamikor kint tanult Hollandiában. Ha valakivel, akkor vele kapcsolatban el lehet mondani, hogy semmiféle árnyék nem vetődött a közös útra, szolgálatra, együttlétre, de nagyon meggazdagította az életünket a vele való kapcsolat és közös szolgálat. Legendákat lehetne róla mondani. Abban a könyvben, amit Kohlbrugge kisasszony, a holland ellenállás egyik képviselője írt⁷⁶, elhangzik róla, hogy gimnazista korában komoly matematikai adottságai őt természettudományos pályára látszottak predestinálni, viszont az Úristen másként gondolkozott felőle. Őneki a kommunista rendszer idején a holland–magyar kapcsolatok ápolásában, a hazai történések külföldi megismerhetésében komoly szerepe volt, és abban is – ahogy ezt Kohlbrugge kisasszony részletesen leírja –, hogy holland teológusok Debrecenbe jöhettek tanulni. Én úgy tudom, hogy ezek a holland teológusok kivétel nélkül Szabó Dezső bácsin keresztül foglalták el a helyüket, töltötték be szerepüket és küldetésüket, tőle kaptak intenciót és tájékoztatást. És azt kell mondani, hogy kimagasló szerepe és szolgálata volt abban,

hogy e kapcsolatok által a hazai közösség is épüljön, s mi magunk családként is benne voltunk ebben, ennek gyümölcseit is élveztük.

Bennünk valamiképpen kezdettől nagy tisztelet és bizalom élt iránta, sőt engem még édesapámra is emlékeztetett Dezső bácsi. Ő is készítgette az utunkat és építgette a kapcsolatot a soponyai gyülekezettel. Nemcsak biztosított bennünket a segítségéről, a barátságáról, az együttműködésről, hanem teljes életében úgy kezelt bennünket, s mi úgy tekintettünk rá, mint családtagra. Dezső bácsi igazán része volt az életünknek, benne és általa sok áldást nyertünk. A gyerekeivel is – Jolival meg az öccsével, Dezsővel – jó volt a kapcsolat. Dezső is hűséges egyháztag volt a maga helyén Fehérváron, de Joli aktívabb volt, ő egyházi körökben mozgott, és Németh Gézától elkezdve sokféle egyházi kapcsolata volt. És mindvégig hitvalló módon vállalta az ő hitét és a közösségét.

A mi holland kapcsolataink főleg Soponyához kötődnek, de még Mezőkomáromban kezdődtek. Mikor a negyedik gyerek, Kata megszületett, akkor kezdtek jönni a holland ruhacsomagok, úgyhogy teljes életünkben szinte, ahogy mondani szokták, úgy öltöztünk, ahogy mások vetkőztek.

Vajna Lajosné: Kaptunk mi holland csomagot, csak odaadtuk a harangozóéknak, és a hollandoknak megírtuk, hogy ott tíz gyerek van, oda küldjenek.

Vajna Lajos: Illetve kérték a megyén a névsort – Hargita Pali gyűjtötte össze –, de magunkat nem írtuk fel, a harangozóékat viszont igen, mert ott volt a sok gyerek. Volt valami félreértés is, mert bennem nem tudatosult, hogy magunkat is be kell írni a névsorba. De aztán később kezdtek csomagokat kapni a lelkesek, és valahogy kiderült, hogy mi nem kapunk.

Vajna Lajosné: Akkor kikerült a címünk, és két drága idős hölgy, Johanna és a barátnője, Annie lett aztán a gyámolítónk. Tanárnő volt Annie, Johanna meg titkárnő, az édesapja bíró volt valamikor, és kilencen voltak testvérek.

Nagyon érdekes volt, mert mikor a fiúk megszületettek, mi azt hittük, ez a három gyerek marad. Kicsit úgy is voltunk, hogy négy már sok lenne, mert így is nehéz

ellátni őket, de egyszer csak jelentkezett Kata, és akkor azt mondtuk, hát jó, jön a baba. És még nem született meg Kata, mikor jön egy levél Johannától, hogy föladott egy csomagot, amiben csupa babaholmi van. Ha nekünk van erre szükségünk, mi használjuk, ha nem, adjuk át másnak. És megjött a csomag csupa gyönyörűséges kislány holmival, és – na, itt a Gondviselés! – lett babaruha, pedig én elajándékoztam mindent a fiúk után, mikor azt gondoltuk, hogy befejeztük a babázást. Na, mondom, mi lesz, ha fiú lesz? Azt mondja erre Lali: „Az Úristen, aki tudta, hogy kell ez a babaholmi, azt is tudja, hogy lány lesz”. És tényleg Kata volt az első elegáns baba nálunk – a többiek bizony kis szedett-vedett dolgokban nőttek fel –, mert tényleg nagyon aranyos holmikat küldött Johanna. Ez még Mezőkomáromban volt. Nemsokára jött egy levél tőlük, hogy szeretnének bennünket megismerni, jönnének Magyarországra.

Vajna Lajos: Akkor már Soponyán voltunk, '65-ben volt ez.

Vajna Lajosné: Igen, mert még abban a rozoga konyhában voltunk ott hátul, amikor jöttek a barátnőjével. Addig csak levelezés volt, meg csomagot küldtek néha. Azután jött még egy fiatal holland pár, André és Nelli. Toronyiránt jöttek Soponyára szegények Siófokról, mert ott sátoroztak. Az asszony pedagógus volt, tanítónő, André pedig eredetileg belsőépítész, de fantasztikus, hogy mi mindent csinált, egy ezermester volt.

Megérkeztek tiszta porosan, mint akik az úrból jönnek, mert Kislángon át, a dűlőutakon jöttek. Üzenetet hoztak Annie-től, egy kis csomagot adtak át, és közben elmesélték, hogy Nelinek a szülei egy pesti kislányt nyaraltattak a háború után. És a szülők most, hogy megindult a holland–magyar kapcsolat és lehetőség van rá, megkérték őket, hogy Kispesten, vagy Újpesten – valahol ott lakott a házaspár – látogassák meg őket. Nagyon aranyos volt ez a házaspár, de hát nagyon egyszerű körülmények között éltek; egy szem szoba volt, egy kicsit konyha, és úgy osztoztak, hogy egyik ágyon a házaspár aludt, a másikon Nelliéknek ágyaztak. De hát szívük minden szeretetével fogadták, agyonetették őket... ugye, ehhez nem kellett nagy lakás. Nelliék nem tudtak már hogy menekülni ettől a nagy szeretettől, aztán lemenekültek Siófokra a sátorba. Nálunk is félték, hogy ha most bennünket meglátogatnak, folytatódik ez a roham. De mikor mi felajánlottuk, hogy legyenek nálunk, látták, hogy azért a parókián vannak szobák, s ha nem is éppen

luxuskörülmények között, de szeretettel látjuk őket. Akkor visszamentek Siófokra, hozták a holmijukat, és övelük így kezdődött a kapcsolat.

Nelliéknek nem volt gyerekük, a mi gyerekeinket szeretgették, és amivel csak tudták, mindennel ellátták. Andrénak az volt az első dolga, hogy bement Fehérvárra és a buszon hozta a két kerékpárt a fiúknak. Nagyon aranyosak voltak, évente kétszer-háromszor jöttek hozzánk. Nyáron is megjöttek, ősszel is – az őszi szünet még nálunk nem volt divatos, de ott már divat volt – és elég gyakran a karácsonyt is itt töltötték. Még az unokánk, a kis Judit születése után is eljöttek.

André akkor már nagyon súlyos cukorbeteg volt, a lábát amputálták, nem látott, de még mindig vágyott arra, hogy a gyerekekkel, az unokákkal is találkozhassanak. Ez is egy nagyon-nagyon szép kapcsolat volt, nagyon szerettük őket. André bohém fiú volt, Nelli meg pedagógus, fegyelmezettebb. Őnáluk is voltunk egy párszor. André a hajóépítéstől elkezdve mindent csinált, mindenbe belevágott. Végül megvettek egy hatalmas, három- vagy négyhektáros területet, és azt Nelli – ő a virágoknak a szerelmese volt – szinte teljes egészében bevetette virágmaggal, az egy csoda volt. André meg állatokat tenyésztett: vízimadarakat, fekete hattyút, de volt kisborjú, lovai voltak, minden volt. Akkor ő már tolókocsiban volt, mert amputálták a lábát, de volt neki egy segítsége, aki az állatokat ellátta. Gyönyörűség volt a tanyán lenni, még a holland turisztikai katalógusban is benne volt az ő tanyájuk, hogy milyen szép. Egy paradicsom volt, és mindenkit szívesen láttak. A háztól háromszáz méterre Nelli kialakított egy kis beszélgető sarkot, hogy ha valakinek kedve van, oda lehessen kimenni kávézni vagy teázni. Szóval csupa szív emberek voltak, nagyon szerettük őket halálukig, mert sajnos egy súlyos autóbalesetben mind a ketten meghaltak. Borzasztó volt, amikor jött a telefon, hogy mi érte őket. Azon a nyáron mentünk volna hozzájuk látogatóba. Kimentünk repülővel, mikor temették őket.

Vajna Lajos: Akár nálunk voltak holland vendégek, akár Dezső bácsiéknál voltak, közös kirándulásokat szerveztünk. Mi abban az időben még szerényebben bírtuk társalgási színvonalon a holland nyelvet, úgyhogy Dezső bácsi volt a tolmács, és vele együtt jártuk az országot a holland atyfiakkal. Egyszer épp kint vagyok a kapu előtt vasárnap délután, és látom, hogy két holland kisbusz megy föl Nagylángra. Jövök be, tréfásan mondom, hogy jönnek a hollandok – és alig számolok be erről, befordul az egyik autó, és kiderül, hogy mind a két kisbusz hozzánk érkezett.

Tizenhatan jöttek, és három-négy nap múlva jött a levél Andre-tól, hogy ezek érkezni fognak. Vasárnap este volt, de a szomszédoktól kenyér, a kertből dinnye került elő meg őszibarack.

Vajna Lajosné: Fiatal társaság volt, voltak köztük kimondott hippik is. Jópofák voltak a virággal a hajukban meg a rojtos ruhájukban. Nem volt fürdőszobánk még, és a diófa alatt mosakodtak lavórban. Na, de hová fektessük őket? Mondták, van hálósásjuk, a gyülekezeti teremben szétrakták a székeket és ott aludtak.

A soponyai gyülekezet

Vajna Lajos: Mikor idekerültünk, kiderült, hogy a gyülekezetben áldatlan állapotok vannak az egyházfenntartói járulék begyűjtésével kapcsolatban. A soponyai gyülekezetben az egyházi adót ebben az időben még a szerint vetették ki, ahogy korábban a vagyon után megállapították, és a hátralékokat számon tartották. Ez valószínűleg háború előtt igazságos is volt, hiszen ez volt a nagygazda-negyed, a soponyai rész, Nagylángon cselédek voltak meg nagyon szegény, egyszerű körülmények között élő földműves családok. A nehéz időkben viszont, amikor lesöpörték a padlásokat, amikor még a régi nagygazdáknak – akik addig valóban a vagyonuk mértékében vettek részt az egyházfenntartásban – sem volt miből megfizetni a járulékot, a hátralékokat nyilvántartották, és a presbitérium olyan határozatot hozott, hogy amíg valaki ki nem fizeti a hátralékokat, nincs egyházi temetés. Ezt senki nem vette komolyan. Hihetetlennek tűnt.

A parókiával szemben lakó egykori kurátor haldoklott, reménykedve az utolsó pillanatig abban, hogy a családja valahogy mégis összekotorja az adósságot, azt az összeget, amivel hátralékban voltak. Meghalt a kurátor, és az akkori lelkipásztor, Gáspár János bácsi azt mondta, hogy amíg az adósságot nem rendezik, nem lesz egyházi szertartás. János bácsi Erdélyből származó lelkész volt, és amikor a presbitérium kötötte magát ahhoz, hogy nincs temetés, ő olyan alázatos volt szegény, hogy nem mert ellentmondani a presbitériumnak. Nem is akart talán. És ez volt az első eset, a precedens, hogy a lelkész és a család egymásra vártak. A lelkész palástban volt már, de hát a család nem tudott fizetni, nem tudta elővenni ezt az összeget, viszont az utolsó pillanatig reménykedett, hogy szólnak a harangok, és a lelkész menni fog, mindennek ellenére. A lelkész pedig abban reménykedett, hogy –

miután a presbitérium megkötötte a kezét – az utolsó pillanatban vagy a család tud majd fizetni, vagy a presbitérium gondolja meg magát, és szabad kezet kap a szolgálat elvégzésére. És a végén nem ment a lelkész, a volt gondnokot Hamar János, az egyik presbiter temette, ő mondott egy imát, meg énekeltek...

Ez az érkezésem előtt évekkel történt. Addigra meg is halt Gáspár János bácsi, de ez a történet közismert volt az egyházmegyében, erről én is tudtam, amikor odamentem. És azt mondtam az atyafiaknak, azzal számoljanak, hogy ahová engem igehirdetésre hívnak, bármi van, én oda elmegyek, mert ez a küldetésem. Abban egyeztünk meg, hogy én nem akarok állást foglalni abban, hogy harangoznak, nem harangoznak, vagy milyen feltételekhez kötik a harangozást, de a lelkészi szolgálatot senkitől meg nem tagadom. Nem is volt hála Istennek ilyen gond. Tiszta lappal kezdtünk, ezek a régi hátralékok, amikor odamentünk, szépen leírásra kerültek, a múltat lezártuk.

Templomtorony vagy gyülekezeti terem?

A soponyai templom tornya ledőlt a háborúban, a romok sokáig ott heverték a templom előtt. Az atyafiak elbeszélése szerint a torony alá robbanóanyagot halmoztak fel a németek és felrobbantották, hogy a toronyból ne lehessen tájékozódni a nagy sík vidéken olyan messze.⁷⁷

Vajna Lajosné: Mikor mi odakerültünk, a törmelék nagyja már el volt takarítva, és sok téglát volt fölhalmozva a templom körül, amit az új toronynak szántak.

Vajna Lajos: Fájdalmas veszteség volt a torony elvesztése a gyülekezet számára. Tulajdonképpen még a mi szolgálati időnk is kicsit beárnyékolta a toronyügy, mert már gyűjtögettek, téglát vásároltak az újjáépítéséhez, viszont elég erő nem volt ahhoz anyagilag, hogy a tornyot megépítsék. A parokiális épületek, illetve a parókia hátsó része, a kidőlt falú melléképület fölvetett azonban egy újabb lehetőséget: vagy tovább várunk és gyűjtögetünk a toronyra, vagy pedig – felhasználva a meglévő téglát – építünk egy olyan gyülekezeti otthont, ahol gyermekmunka, gyülekezeti alkalmak folyhatnak, ahol a gyülekezeti életnek a kerete biztosítva lehet. Bizony meg kell mondani, hogy ha a presbitérium a gyülekezet gondolkodásmódját tükrözte,

akkor az atyafiak nagyon nehezen hajlottak arra, hogy torony helyett gyülekezeti terem épüljön. Ha ez a gyülekezet óhaja, mondtam, akkor költségvetést és a gyülekezetben felajánlásokat kérünk, hogy ha a feltételei teljesülnek a toronyépítésnek, akkor nekivágjunk. Az eredmény viszont az lett, hogy abból nem lehet nekivágni a toronyépítésnek.

Addigra annyira megérett azért a helyzet, hogy a presbitérium elfogadta és elhatározta, hogy a templom elejét valamilyen módon rendbe tesszük – egyszer körbe is pucolták, akkor kapta az új orcáját – és gyülekezeti termet építünk. A lehetőségek felmérése persze nem azt jelentette, hogy most már megvan a fedezet a gyülekezeti ház építésére, hanem arról volt szó, hogy holland segítséget kérünk. Én elmondtam, hogy toronyra nem tudunk segítséget kérni, illetve kérhetünk, de a hollandokat nem érdekli a torony, mert azt kérdezik, hogy minek. Ami nem élettér, ami nem a gyülekezet életét szolgálja, abban ők nem segítenek, én tudom, hiába is kérnénk. A gyülekezeti teremhez viszont várhatunk segítséget. Így dőlt el végül, hogy megkezdjük építeni a gyülekezeti termet. Elkezdődött és szépen haladt a munka – igen ám, de még nem volt meg a fedezet, és volt egy nap, mikor Kozics István, a vállalkozónk szépen levonult, mert elfogyott a pénzünk, nem tudtunk fizetni. Mondtam a mesternek, hogy holland segítséget várunk, ígéretet is kaptunk, de ő nem folytatta a munkát.

Vajna Lajosné: És akkor egy özvegyasszony, aki anyagilag jól állt, Pintér néni adott egy bizonyos összeget.

Vajna Lajos: És ahogy elvonult Pista bácsi, egy-két napra rá jött a telefon Tüski Istvántól, hogy találkozzunk Pesten, mert segílyt hozott Hollandiából. Az Országos Diakóniai Tanácsban határoztak a segítségről, és mivel ő kint lelkészkedett Hollandiában, vele küldték el a pénzt. Százezer forint körüli összegre emlékszem, azzal aztán tovább tudtunk lépni.

Vajna Lajosné: André is hozott egy nagyobb összeget, sőt egyszer a hollandok hoztak pénzt konzerves dobozban is.

Vajna Lajos: Úgy volt kiképezve, hogy a súlya meglegyen, és ugyanúgy nézzen ki, mint a többi konzervdoboz. Úgy emlékszem, Tüski adományával indulhatott tovább az építkezés, és amíg be nem fejeztük, folyamatosan érkeztek kisebb-nagyobb összegek.

Vajna Lajosné: André hóviharban jött. Mi éppen elmentünk házi istentiszteletre párommal a falu túlsó végére, és közben tényleg nagy havazás lett. A gyerekek otthon voltak: hurrá, sötét bújócska! – tudták, hogy ebben a hóviharban úgysem sietünk haza, hát nagy cirkusz volt. Egyszer csak zörgetnek. Hát ki lehet az? – és André áll ott. Repülővel jött Pestre, Pestről Fehérvárra vonattal, de akkor már nagy volt a hóvihar, és a busz csak Tácig hozta. Onnan már nem tudta, mivel jöjjön, végül stoppal valahogy elvergődött hozzánk. A gyerekek nagyon megörültek, hogy megjött André bácsi, mert ő mindig olyan volt, mint a Mikulás, ugye hozta nekik az ajándékot. Hát anyáék hol vannak? Ők nincsenek itthon. Na, elég későn értünk haza, és olyan titokzatosan fogadtak bennünket: „Na, ki van itt?” – elbújtatták Andréét. Ő hozott egy összeget, és emlékszem rá, hogy azt adtuk vissza Pintér néninek.

Vajna Lajos: A gyülekezeti terem egy év alatt elkészült, és végül annyira megszerették, hogy aztán megoszlott a gyülekezet, és sokan még nyáron sem akartak visszamenni a templomba, mert a gyülekezeti ház otthonos volt, családias volt.

Vajna Lajosné: Szép volt az a kis gyülekezeti terem, barátságos. Rendes székek voltak benne, szép sárközi függönyök, virágok... Építettek hozzá egy szögletes kis teraszrészt, mert addig az eső a nyakunkba folyt. Akkor kihozták a tetőt, úgyhogy oda tudtunk kiülni. Fehér oszlopok voltak körülötte, és rózsát ültettünk a terasz elé, kedves volt ez.

Mély seb volt a gyülekezet életében

Az egykézés nagyon rányomta a falura, a gyülekezetre a bélyegét. Ez szörnyű volt. Nálunk ugye, ott volt a négy gyerek, a soponyai családoknál viszont csak egy gyerek születhetett meg, a másodiknak annyi volt szegényeknek. Szinte részvétet

nyilvánítottak a négy gyermekünk miatt. Ez ellen természetesen tiltakoztunk arra hivatkozva, hogy a gyermek Isten áldása. Az anyaméh gyümölcse jutalom.

Vajna Lajos: Hét-nyolcszáz lelkes gyülekezet volt a soponyai, Fehérvár után a második legnagyobb. Voltak lelkészek, akik szívesen mentek volna oda, és talán kívülről nem is látszott mindaz, amit az ember ott, együtt élve látott, tapasztalt, megélt. Voltak nagyon kedves atyafiak, igazából a gyülekezettel nem volt nekünk komolyabb gondunk. Soponyáról több gyerek ment Debrecenbe, a Református Kollégiumba, a gyerekmunka is nagyon kedves volt és a bibliaórással is, tényleg azt kell mondani, hogy testvéri közösség alakult ki. Még templomba is jártak az atyafiak, de ennek ellenére néha már azt mondtuk, hogy legalább sértődne meg valaki, annyira nem volt visszhangja az igehirdetésnek. Bizony nagyon nem láttuk az előrelépést, nem láttuk a növekedést.

Vajna Lajosné: A párom úgy érezte, biztos, hogy benne van a hiba, és akkor elkezdtek az egész egyházmegyéből meg a környékről az összes lelkészt meghívni szolgálatra.

Vajna Lajos: A lelkészeket meg a gondnokokat sorban.

Vajna Lajosné: Ez éveken át mindig ment, de ez sem segített. Akkor régi teológustársakat hívtunk... És úgy éreztük, a gyülekezeetről minden leperreg valahogy, hogy nincs gyümölcs, nincs gyümölcs.

Vajna Lajos: Próbáltuk megérteni, miért. Nemcsak az egyke, a föld, a vagyon, amelyért annyi áldozatot hoztak, nehezedett súlyos teherként a lelkekre, hanem a lelkészcsalád tragikus sorsa is. A háború végén a falu hétszer cserélt gazdát.⁷⁸

Vajna Lajosné: A front....

Vajna Lajos: A templom romjai...

Vajna Lajosné: A torony romjai, amit felrobbantottak a németek, az ajtóban, a templom bejáratánál voltak.

Vajna Lajos: Aztán a mi időnkben a templomot sikerült szépen rendbe tenni, a képét kialakítani. Közben a háborús élmények előkerültek. Az egyik legfájdalmasabb emlék a lelkészcsalád tragédiája volt.

Vajna Lajosné: Volt hátul egy romos, féltetős fészer, amiben mindenféle kacat volt. Azt takarítottuk, és akkor mondták, hogy bizony a tiszteletes úr itt lőtte magát agyon. És előjöttek ezek az emlékek, még aki náluk szolgált, annak a testvére, Simonné Lidika is beszélt róla. Ez nem volt titok, de megdöbbentő volt, tényleg megdöbbentő – és tabutéma.

Vajna Lajos: Abban az időben ezek is csak bizalmas beszélgetések voltak, mert az oroszoknak döntő szerepük volt abban, hogy a tragédia idáig fajult.

Vajna Lajosné: Bejöttek az oroszok, és a család szeme láttára a lelkész feleségét megbecstelenítették. Ott volt az édesapja a papnénak meg a férje, meg a két kisgyerek, egy kislány meg egy kisfiú. A kislány talán öt-hatéves volt, nem több. És akkor történt, hogy az asszony a gyerekekkel együtt beleugrott a megduzzadt kanálisba, ami a parókia kertjének a végében folyt. Még akkor nem volt szabályozva. Tél volt. A lelkész pedig ebben a sufnyiban főbe lőtte magát.

Később észrevették, hogy valami úszik a vízben. A kislánynak, Irmuskának az irhabundája volt, akit kihúztak a vízből, és ő aztán Tóth Kálmán bácsiéknál nevelkedett, aki a testvére volt az asszonynak. Kimentették a kislányt, de a kisfiú és az édesanya megfulladtak. Ott vannak eltemetve a soponyai temetőben.

Vajna Lajos: Én teológusként Zánkán voltam legátus⁷⁹ '49/'50-ben, és ott Tóth Kálmán⁸⁰ bácsiéknál volt egy kislány. Kálmán bácsi elmesélte, hogy nem az ő gyerekük, de ők nevelik. A történetet én még akkor nem ismertem, csak azt tudtam, hogy Irmuska nem saját gyerek. Amikor Soponyára kerültünk, akkor derült ki, hogy ez az a kislány, akinek az édesapja itt volt lelkész, és aki ennek a tragédiának a túlélője.

Vajna Lajosné: A mi időnkben ez a leány már felnőtt volt. A szülei sírjához a temetőbe néha eljött, de mi soha nem találkoztunk vele. A parókiára nem jött be, csak a falubeliek mondták, hogy itt volt a lány, Irmuska.

Vajna Lajos: Ez nagyon mély seb volt a gyülekezet életében. És én innen is próbáltam megérteni, hogy miért peregnek le róluk a szavak. Nem panaszkodhattunk, mert jártak rendesen, a megye lélekszámához képest, illetve a megyei statisztikákhoz képest a soponyai templomlátogatás kimondottan jónak minősült. Csak ez volt a fájdalmunk, hogy nem volt visszhang...

Vajna Lajosné: ...nem reagáltak semmire.

Vajna Lajos: Nem történt semmi, amellet, hogy nagyon korrekt, nagyon jó viszonyban voltunk az atyafiakkal.

Vajna Lajosné: Emberileg semmi gond nem volt, a presbiterekkel sem, csak az Ige, úgy éreztük, elmegy a fülük mellett, nem reagálnak, semmi visszhangja nincs.

Vajna Lajos: Tudták, hogy mi történt, de hogy miért, hogy egy lelkész hogyan tehette ezt, azt nem tudták megérteni. Ez volt mögötte, ez az értetlenség.

Veszprém

Azt kell mondanom, hogy Veszprém volt a koronája a szolgálatunknak, mindenképpen így emlékezünk rá vissza.

Soponyán korrekt, jó viszony volt a gyülekezet és közöttünk. A gondunk, amit újra és újra magunknak – és a hetvenes évek vége felé becsületesen az atyafiaknak is – megfogalmaztunk, az volt, hogy nem mennek előbbre a dolgok. Mondtuk is, hogy adandó alkalommal, ha az Úristen kaput nyit valamerre, akkor mi elkészülünk a gyülekezetből. Egyébként azt kell mondani, hogy a segédlelkészi állástól kezdve mi sehova soha nem pályáztunk, mindig megszólítottak bennünket. Amikor segédlelkészt keresett Szabó Sándor és megkérdezte, hogy elmennék-e, akkor ott voltam segédlelkész Fülén. Mikor Mezőkomárom megürült, Szabó Sándor azt

mondta: „Kis gyülekezet, nehéz körülmények, de indulásnak jó, menj el!” Békefi püspök a promoteálással kapcsolatban szólított meg, hogy hajlandók lennénk-e Soponyára menni – elmentünk bemutatkozni, megválasztottak. És ez a veszprémi lelkészi állás megüresedésekor is így történt. Mikor Nagy Tibort Kecskemétre megválasztották lelkésznek, az éppen olyan lelkiállapotban talált bennünket, hogy mozdulásra készek voltunk.

Akkor ugyan édesapám már nem, csak édesanyám élt, de a testvéreim egy kivételével családotól Veszprémbe éltek. Mi gyakran jártunk Veszprémbe, olyankor talákoztunk Tiborékkal is. Vele már teológuskorunk óta megvolt a kapcsolat, mert ő cserediák volt Pápán, és az ottani kis közösségünkben nagyon otthonosan érezte magát. Később egy ideig nem tartottuk a kapcsolatot, de amikor Nagy Tibor Veszprémbe került lelkésznek, megint talákoztunk. Békefi Benő hozta őt magával a veszprémi püspöki székhely kialakítása után valahonnan a Tiszántúlról.

Határozottan emlékszem rá, hogy Tibor, amikor már tudta, hogy ő menni akar, legelőször tőlünk kérdezte meg, nem akarunk-e Veszprémbe menni szolgálatra. A legjobb meggyőződéssel és őszintén azt mondtam akkor, hogy nem. Miért? A lelkészválasztás egy-egy nagyobb helyre akkoriban nem ment egyszerűen, annak rendszerint – legalábbis ezt látta az ember – valamilyen ára volt. Azután mi falusi gyülekezetben szolgáltunk mindaddig, onnan bekerülni a városba – Veszprém ráadásul püspöki székhely –, ott együtt dolgozni, együttműködni egyáltalán nem könnyű dolog. Nem is gondoltam én át ezt a lehetőséget akkor igazán komolyan.

Azonban megjelentek Soponyán a veszprémi presbitérium tagjai: dr. Gáty István – aki már szóba került a pápai kapcsolatok között – és Hodossy Lajos, aki Szabó Gábor révén került egészen közeli barátságba velünk, és megpróbáltak rábeszélni. Szabó Gábor⁸¹, aki most nyugdíjas kecskeméti esperes, a hatvanas évek elején veszprémi segédlelkész volt, az ő szolgálati ideje alatt virágzott föl az ifjúsági munka. Egyetemistáktól elkezdve szinte mindenféle rétegből voltak ifjak ebben a társaságban, többek között Hodossy Lajos, aki akkor már tanársegéd volt a veszprémi egyetemen. Nem tudom, Gábor honnan vette a mintát, lehet, hogy saját elgondolás volt, de nekem a sárospataki példa⁸² jutott eszembe, ahol kis falukutató csoportok alakultak, akik kimentek gyülekezetekbe, tanulmányozták az ottani

helyzetet, de ugyanakkor vittek magukkal programot, igehirdetést, éneket, verset, bizonyágtételt. Ugyanezt csinálták ők is Zalában: Becsvölgyére és a környékére mentek. Bizony komoly botrány lett, amikor ennek itthon híre lett, bár emlékeim szerint a püspök, Bakos Lajos is tudott arról, hogy ők mennek Zalába. Rendőrségi ügy lett, behívtak és kihallgattak embereket, Hodossy Lajost pedig a vegyipari egyetemen állították döntés elé: vagy az egyház, vagy a katedra. „Te arra esküdtél – mondták neki –, hogy szocialista mérnököket nevelsz, és ez ezzel összeegyeztethetetlen”. Akkor Lajos azt mondta: „Itt nektek kell döntenem, ti vagytok döntési helyzetben, mert én, ha megszakítom az egyházzal a kapcsolatomat, tehát feladom az én hitemet, meggyőződésemet, akkor én magamról tartom azt, hogy alkalmatlan vagyok rá, hogy az ifjúság között szolgáljak. Én nem vagyok döntési helyzetben, mert én nem tagadhatom meg magamat meg a hitemet”. És akkor őt fölfelé buktatták, mert végül a péti Nitrokémiának lett a főtechnológusa.

Mi Soponyán voltunk már abban az időben, mikor megürült a csőzsi lelkészi állás, ahol a nagyon kedves barátunk, Labancz László volt, és megkértek a csőzsiak – én szolgáltam be náluk másfél évig –, hogy segítsék a lelkészválasztásban. Én azt ajánlottam, hogy hívják meg Szabó Gábort, hallgassák meg. Meghívták, meghallgatták, megválasztották, és így lettünk mi szomszédok. Csőszről hívták el őt először Kiskunhalasra lelképásztornak, aztán Kecskemétre, és ott megválasztották esperesnek. És úgy látszik, hogy ő olyan esperes volt, akinek nem kötöttek útilaput a talpára, amikor megváltozott a rendszer, hanem a rendszerváltozás után is egészen nyugdíjazásig újraválasztották és bizalommal voltak iránta.

Hodossy Lajos mellett Gáty Pista, Máthé Attila meg a húgom is tagja volt ennek a veszprémi ifjúsági közösségnek.

Vajna Lajosné: Kovács Attila is idetartozott, aki Dudaron volt lelkész aztán. Ő kazánkovács volt, és úgy ment a Teológiára.

Vajna Lajos: Lelkész és kazánkovács. Nagyon tetszett. Hodossy Lajos pedig a veszprémi gyülekezetben presbiter lett, és amikor '79-ben mi is szóba kerültünk, akkor nekik – Hodossy Lajosnak, Gáty Pistának és Máthé Attilának is, aki később

gondnok lett – nagy részük volt abban, hogy vállaljuk a veszprémi szolgálatot, illetve egyelőre csak a bemutatkozást azon a bizonyos virágvasárnapon.

Ezzel együtt komoly belső tusakodás előzte meg a döntést, hogy egyáltalán elfogadjuk-e a meghívást a bemutakozó szolgálatra. És amikor az atyafiak biztatására végül is elvállaltuk, akkor az az Ige tett szabaddá bennünket, hogy az Ő Lelke is segítségére van a mi erőtlenségünknek. Mert az kétségtelen, hogy a feladathoz önmagamban nem láttam elegendő erőt, lehetőséget. De ezt teljes életemben így tapasztaltam a családban is: ha a legkülönbet hívta volna el szolgálatra az Úristen, akkor biztos, hogy nem én lettem volna lelkipásztor a családban, mondjuk Pistát jobban el tudtam volna képzelni. Csendes napok Debrecenben, a Kollégiumban. Mi együtt jártunk Pistával, egy osztályba, és a szokásos gyerek dolog történt: valamin összevesztünk, én pedig nekimentem. Kétszer olyan erős volt legalább, mint én, akkor tett volna zsebre, amikor akar, de akkor nekimentem és elkezdtem ütni. Föl sem emelte a kezét, azt mondta: „Üssél nyugodtan, úgysem ütök vissza”. Később én a gyerekeknek nem tudtam úgy a Hegyi beszédről tanítást adni, hogy ezt föl ne emlegettem volna, mert én akkor értettem meg, hogy milyen győzelmes erő van abban, ha valaki Krisztusnak engedelmessé, annak, aki egyik orcán üt, odatartja a másik arcát. Ezt én Pista bátyám példáján tanultam meg, és ez volt az utolsó eset, hogy én nekimentem.

De a lényeg az, hogy nemcsak szorongás, hanem nagy hálaadás is volt a szívemben, hiszen a veszprémi gyülekezet addigi életünkben is – és nemcsak a személyes életünkben, hanem a család életében is – komoly, nagy szerepet töltött be. Isten úgy készítette a családban újat, hogy a zalai menekülésből a gyülekezet lelkipásztorának, presbitériumának a rendet felbontó, együtt érző szeretete juttatta otthonhoz a bizony nagyon meghurcolt, sok nehézséget átélt családot.

A botrány miatt kiürült a templom

A hetvenes évek végén már Bakos Lajos volt a dunántúli püspök, aki az én időmben Pápán dogmatikát tanított. Engem ugyan személy szerint nem tanított, de ismertük egymást, mert teológuskoromban ő engem a gimnazista fia tanítására felkért, még

valami szerény tiszteletdíjat is kaptam tőle. És '79 elején engem Bakos Lajos behívatott és mutatott nekem egy listát, amin tizenegynéhányan voltak. Én a negyedik voltam. Azt mondja nekem Lajos bácsi: „Nézd, ezt a listát én odatettem a presbitérium elé. Erőszakkal ide lelkészt nem hozunk, az lesz a veszprémi lelkész, akit a veszprémi presbitérium, illetve gyülekezet megválaszt”. Láttam őt, hogy milyen sérüléssel sebek és milyen nehéz helyzet alakult ki ott a püspöki székhely kialakításával kapcsolatban. Óriási trauma érte ezt a gyülekezetet. A mélypont 1962 karácsonyán mutatkozott meg, amikor összesen 15 fő jelent meg a templomban.

Amikor 1962-ben Békefi Benő püspök odakerült Veszprémbe, bizony nagyon lecsökkent a templomlátogatás, pedig Békefi nagyon jó igehirdető volt, sokan szerették hallgatni, és sokakat az igehirdetésével meg is nyert. De a botrány miatt akkor kiürült a templom, mert ami Boda Jóska bácsival történt, azt nem tudta megemészteni a gyülekezet, és Békefi ezért teljes mértékben felelős volt.⁸³

Mind a mai napig nem derült ki pontosan, hogy miért kellett a pápai püspökséget Veszprémbe áthozni. Talán állami akarat és szándék volt, amit tűzön-vízen át keresztülvittek, hogy a veszprémi katolikus püspökség ellensúlyaként ott legyen a református – és majd ezeket esetleg egymással szemben ki lehet használni, de legalábbis mindkettő szem előtt lesz –, ez az egyik variáció, ami mindmáig él. A másik lehetőség szerint Békefi Benő püspök számára – aki akkor Pesten tanított a Teológián – Pápa nehezebben volt megközelíthető, Veszprém közelebb volt. Ezt alátámasztja az is, hogy Békefi, úgy tudom, Székesfehérváron is próbálta Bódás János bácsit megfűzni ebben az ügyben. Többféle próbálkozásról is hallottam, de a végén Veszprém maradt a cél, és Boda Jóska bácsival, illetve a veszprémi presbitériummal elkezdődött a tárgyalás. Én végigolvastam a jegyzőkönyveket ezekről a bizony nem egyszer megszakadt tárgyalásokról. A veszprémi gyülekezet hajlandó volt arra, hogy a püspöki székhely Veszprémbe legyen, de ahhoz ragaszkodott, hogy Boda Jóska bácsi státusza érintetlen maradjon.

Boda József több évtizeden keresztül volt veszprémi lelkész, a háború előtt és a háború alatt is ott szolgált. Az ő szolgálata idejéhez köthető az új parókia, az iskola, népfőiskola... Minden, amit abban az időben tenni lehetett, az Veszprémbe a templom körül élt és működött. Hátról az udvarban van a templom, és az utcafronton két egyemeletes épület; az egyikben volt a parókia, gyülekezeti terem és egyebek, a

másikban a református iskola, tanítólakás, vallásoktató lakás, harangozó lakás, lent pedig a kiszolgáló helyiségek, népfőiskola... Jóska bácsi az elsők között alakította meg a népfőiskolát a harmincas években.

Amikor a püspökség és a presbitérium között folyt a tárgyalás, ez az épület már államosított volt, de még benne laktak például a szüleim Jóska bátyám révén, és ott lakott még Pethe Kálmán is, a volt hitoktató. És igazából ott dőlt ki a liszt, amikor kiderült, hogy lakást kell venni ahhoz, hogy a püspököt elhelyezzék, mert az volt az egyik konfliktusforrás, hogy a püspök megy ki abba a lakásba, vagy Boda Jóska bácsinak kell oda kimennie. Békefi püspök – legalábbis ideiglenesen – a parókián akart berendezkedni. Az Egyházügyi Hivatal megígérte, hogy minden segítséget megad, de a lakásvásárlás vagy rendelkezésre bocsátás ügyében nem mentek előbbre a dolgok, és ez csak mérgecsépe a helyzetet, különösen azért, mert Békefi a püspökséget is be akarta költöztetni a parókia épületébe. Újabb és újabb tárgyalásokra került sor – ezt nyomon lehet követni a presbitéri jegyzőkönyvekben –, mindenféle követ igyekezett megmozgatni Békefi is és a veszprémiek is. Jóska bácsi valami zsidót rejtegetett annak idején, a háború alatt, még őt is megkeresték a veszprémi presbiterek, hogy segítsen. Időnként úgy tűnt, hogy van hatékony segítség, de végül nem tudtak megegyezni, kenyértörésre került a sor, és Jóska bácsinak el kellett mennie.

Békefi végül nem költözött be a parókiára, nem ment oda lakni – talán egy hivatali szobája volt –, hanem berendezte a püspökség számára, vagyis neki hivatalnak kellett a parókia. Ő Pestről járt le Veszprémbe, Pesten vett neki lakást az egyházkerület. Végül megállapodás jött létre az állam és az egyház között, hogy a püspöki épületet átadják az államnak, az államosított iskolát pedig megkapja az egyházkerület. Így költöztették ki aztán Jóska bátyámékat is, akik máshol kaptak lakást. Azt az épületet, amiben valamikor iskola és tanító- meg hitoktatói lakás volt, megkapta a kerület, és Nagy Tiborék beköltöztek abba a lakásba, ahol korábban a szüleim laktak a bátyám révén. És amint benépesítették hivatalokkal, átköltözött a parókiáról a püspöki hivatal az iskola épületébe, és kiürült a parókia.

A kerület meg a gyülekezet végül olyan megállapodást kötött, hogy az egyházközség a mindenkori püspököt megválasztja lelkipásztorának. Az első lelkész tehát Békefi lett, és Nagy Tibor – Békefi püspöki titkára – lett később a veszprémi gyülekezet

második lelkésze. A püspök-lelkész is kapott díjlevelet, de ezt a kerület fizette, vagyis a gyülekezetre anyagi teher nem helyeződött ezáltal.

1964-ben, amikor Békefi hirtelen halála miatt új püspökre volt szükség, Bakos Lajos már a parókiára költözött be. Nagy Tibort megválasztották másodlelkésznek, és Petrócz László lett a püspöki titkár Bakos Lajos mellett, ő költözött be a hitoktatói lakásba. A veszprémi lelkész, Nagy Tibor a kerület épületében lakott, a volt iskolaépületben. Ez azért érdekes a későbbiekre nézve, mert amikor minket Veszprémbe megválasztottak, először a kerület épületébe kerültünk, Nagy Tiborék helyére. Bakos Lajos viszont még életében úgy döntött, hogy ha engem megválasztanak Veszprémbe, a veszprémi lelkész visszakerül a parókiára, és a püspök megy majd a kerület épületébe, ahogy ez később történt is.

Békefi Benő és a diakonisszák

Érdekes, ellentmondásos személyiség volt Békefi Benő. Emlékszem olyan továbbképző tanfolyamra, ahol könnyek között hirdette az Igét, és neki ezt el lehetett hinni. A diakonisszái életüket és vérüket adták volna érte – őket hozta magával Békefi, mert akkor már a diakonisszaház megszűnt, a diakonisszákat szétszórták. Két diakonissza dolgozott is itt a püspöki hivatalban, egyikük a zeneszerző Szokolaynak⁸⁴ a sógornője volt. Velük többször találkoztunk, és őket a gyülekezet is szerette. Ezek a nők nem politizáltak, csak szolgáltak.

Vajna Lajosné: Mi ismertük és szerettük is ezeket a diakonisszákat. Dunaalmásra⁸⁵ került később az egyikük, Sátori Gabi, Füredre a másik. Gabival még most is nagyon jóban vagyunk. Ő is már nyolcvanon fölül, van Pesten egy saját lakása. Szesztai Marival voltak ők Veszprémbe, ő volt Szokolay sógornője, és Borza Erzsébet volt, aki lekerült Füredre otthonvezetőnek. Érdekes lenne megkeresni őket, mert Gabriella és a társai a Békefi-hagyatéknak nemcsak gondozói, hanem fel is dolgozták. Amikor Gabival utoljára találkoztunk és kérdeztük, mit csinál, akkor mondta, hogy ők ezzel foglalkoznak.

Vittük a gyerekeket is Dunaalmásra minden évben, és nem csak a sajátjainkat, hanem a konfirmandusokat is Veszprémből, de már Soponyáról is. Gabival nekünk akkor már megvolt az ismeretségünk. Nyár eleje volt, és a kislányok a befőzéshez,

eltevéshez, fagyasztáshoz tisztították a spenótot, meggyet magoztak meg mindenfélét, és én vasaltam, egész héten lent a mosodában voltam. Párom, amikor olyan munka volt, cserépkályhákat pucolt ki a fiúkkal, de volt úgy, hogy a belső vakolatot kellett leverni... szóval, ami fiúmunka volt, vagy az udvaron, amit kellett, azt megcsinálták.

Békefi a mi soponyai választásunk közben halt meg. Pontosan így volt később Bakossal is: zajlott a választásunk, meghalt. Mondták is a papok: „Lajos, ahányszor téged választanak, mindig egy püspök odalesz”. És amikor meghalt Békefi Benő, akkor a diakonisszái keresni kezdték a helyüket. Nagyon rendesen és nagyon komoly munkát végeztek, tényleg azt kell mondani, le a kalappal.

Vajna Lajos: Érdekes lenne őket megkeresni, már csak azért is, mert ők egy másik nézőpontból látták ugyanazt az embert. Én magam mindmáig nehezen értem az ő töretlen, szinte kritikátlan elfogadásukat és tiszteletüket Békefi Benő iránt. Egyrészt értem, mert jó igehirdető volt, hiszen a Dunántúlon nem a „fegyházmegyeről” volt ő híres – az egyházmegyéjét így emlegették –, hanem az evangelizációs szolgálatairól, amit az ébredési időkben, a negyvenes években a Dunántúlon is végzett. Tehát mint evangelizátor lett ő először közismert a Dunántúlon, és nem a későbbi viselt dolgairól.

A sógora, Borbély Béla bácsi, is sokat szenvedett Békefi Benő esperessége idején, ő maga is bizonyos szempontból áldozatnak tekinthető. Emlékszem, Békefi temetésén a ravatalozóból ballagtunk a sír felé, és én Borbély Béla bácsi mellett mentem. Mi akkor már sokat hallottunk a „fegyházmegyeről” és az ő viselt dolgairól, és én megkérdeztem tőle: „Béla bácsi, ki az, akit most temetünk? Ki ő igazán?” S azt mondta: „Tudod, Lajos, alig van olyan ember, akivel olyan mélyen és őszintén tudunk együtt imádkozni”. Ez az egy mondat hangzott el annak az ajkáról, akit ő köztudottan sokszor megbántott és keresztbe tett neki. És pont az ébredési szolgálatainak okán...

A kalapos nagyságák mind drága testvérekké váltak

Kétségtelen, hogy mire Veszprémbe kerültünk, nagyon sokat szelődött a helyzet, sokat javultak az állapotok, és Bakos Lajos bácsi is nagyon akart vigyázni arra, hogy

újabb sérelem ne terhelje a gyülekezetet. Mi szinte biztosítékot kaptunk arra nézve, hogy az lesz a veszprémi lelkész, akit a presbitérium és a gyülekezet akar. Azt mondta a püspök, hogy – akármeddig tart – addig jön ide bemutatkozni lelkipásztor, amíg a presbitérium azt nem mondja, hogy elég.

Ilyen körülmények között mentem el bemutatkozni Veszprémbe. Elöttem mutatkozott be a hajmáskéri lelkész, Kovács Gyula – aki egykor hitoktató is volt, és azt kell mondani, hogy kiváló lelkipásztor – és Kiss Gyula, az ácsi lelkész, akivel szintén teológustársak voltunk, ő egy évvel fejebb járt. Azt már nem is tudom, ki volt a harmadik, de tényleg komoly emberek fordultak meg előttem. Én negyedikként egy virágvasárnap délelőtti istentiszteleten szolgáltam, és ez után a szolgálat után a presbitérium azt mondta, hogy jó, elég. A presbitérium döntése már megvolt, amikor meghalt Lajos bácsi, a gyülekezeti választás ezután történt. Ez azért érdekes, mert kétségtelen, hogy nem mindenki fogadta örömmel és lelkesedéssel, hogy kívülről jön lelkipásztor az egyházmegyébe; korábban egy olyan határozatot akartak keresztülvinni, hogy csak akkor jöhet más egyházmegyéből lelkipásztor egy-egy megüresedő helyre, ha a kebelbeliek közül senki sem vállalja abban a gyülekezetben a szolgálatot. Volt egy ilyen, külsővel szembeni vélemény. Én az esperestől tudom, aki akkor Bakó Kálmán volt, a balatonfőkajári lelkész, egykori mezőkomáromi szomszédunk fia, hogy megjelent nála XY – nevet nem mondott – azzal, hogy most le lehetne állítani a veszprémi lelkészválasztást, mert meghalt Bakos Lajos. Tehát azért ilyen hang is volt. Azt mondta erre Kálmán, hogy de hát minden törvényesen történt, és a gyülekezeti választás még hátravan. És akkor végigvitték a választást, és mi veszprémi lelkészek lettünk.

A veszprémi presbitériumban egyetlen ember volt, aki nem szavazta meg az én Veszprémbe meneteletemet. Úgy hívták, hogy Segesdy Kálmán, és a választás után – még a beiktatás előtt – tagja volt annak a kis csoportnak, akik eljöttek Soponyára, és megnézték bennünket maguknak. Segesdy Kálmán rendkívül egyenes ember volt, és megmondta, hogy „én nem rád szavaztam, én Kovács Gyulára szavaztam, és azt szerettem volna, ha Kovács Gyula lesz a lelkész”. – ő a hajmáskéri lelkész volt, aki előttem szintén volt ott bemutatkozni. Én akkor azt mondtam Kálmán bátyámnak: „Kérlek szépen, semmi gond, mert az, hogy te Kovács Gyulát, akit ismertél, s akit én nagyra becsülök, szeretted volna veszprémi lelkészként látni, ez nekem rólad egy bizonyítvány, tehát nekünk nem lesz egymással különösebb gondunk. Te engem

nem ismertél, őt ismerted, hát nyilvánvaló...” Azt kell mondani, hogy élete végéig testvéri, talán legjobb kapcsolatban voltunk vele.

Vajna Lajosné: Ők voltak azok, akik Boda Jóska bácsinak mindvégig hívei maradtak, akik mindig látogatták. A legközelebbi kapcsolata, azt hiszem, Segesdyékkel volt Jóska bácsinak, mikor már elkerült Veszprémből.

Vajna Lajos: Itt egyfajta folyamatosság is kialakult, mert a presbitérium egy része olyanokból állt, akik Jóska bácsi idejében ott voltak, az ő munkáját becsülték, ismerték, segítették...

Vajna Lajosné: És azt is tudták, hogy Jóska bácsi téged annak idején patronált.

Vajna Lajos: Én teológuskoromban Veszprémbe jártam haza, de Jóska bácsi engem a pápai teológián is meglátogatott, és emlékszem, amikor jött, egy-egy százast mindig beletett a mellényzsebembe. Később ő esketett bennünket, és Jutka lányunk is Jóska bácsinak a keresztlánya.

Azt kell mondanom, hogy a veszprémi presbitériummal szinte az első alkalomról kezdve olyan kapcsolatban voltunk, mintha már a pályánk kezdetén ott kezdtük volna a szolgálatot. Igazi családi légkör vett körül bennünket, ami engem egy kicsit mindig Mezőkomáromra emlékeztetett.

Vajna Lajosné: Amikor elmentünk bemutatkozni, Bakos Lajos bácsi ragaszkodott hozzá, hogy én is menjek. A gyülekezeti teremben volt az istentisztelet – tele volt a terem –, és én bizony körülnéztem. Csupa kalapos, elegáns hölgyek ültek ott – hát városi gyülekezet volt –, én meg fejkendőben... mert fújt nagyon a szél. Ó, mondom, Úristen, Kati, mi lesz itt veled! – szóval egy kicsit összeszorult a szívem. Ez virágvasárnap volt, és Lajos bácsinak húsvét után volt a temetése. Törvény szerint nem is lehettünk volna ott (valaki meg is kérdezte, hogy kerül oda Lali), mert volt egy olyan szabály, hogy a választás előtt nem lehet ott tartózkodni a lelkésznek. Mi viszont elmentünk szépen a temetésre, hát hogyan mentünk volna! És emlékszem, ahogy ment a nagy menet, rendőrök biztosították az utat a temetőhöz. Rengetegen voltak, és én idecsapódtam, odacsapódtam, nem nagyon ismertem senkit sem. De aztán, mikor odakerültünk, akkor ezek a kalapos nagyságák mind drága testvérekké váltak. Idősebbek voltak jóval, mint én, ők akkor már 65-70 évesek voltak, a régi nőszövetséges úriasszonyok. De nagyon aranyosak voltak, és aztán látták, hogy én

is igyekszem egy kicsit a körletet rendben tartani körülöttünk, és jöttek, segítettek, a templom környékét már közösen tettük rendbe.

Vajna Lajos: A soponyai búcsúzás, az istentisztelet nagyon az emlékezetemben van. Szép gyülekezet volt együtt, és majdnem mindenkitől öleléssel búcsúztunk. Becsületére legyen mondva a gyülekezetnek, hogy legalább is tudomásomra nem jutott, hogy valaki is ne értette volna meg, hogy mi megyünk. Tehát ez nem okozott a gyülekezetben botránkozást, pedig azt nehezen tudták régen elviselni a gyülekezetek, ha a lelkipásztor más gyülekezetbe megy. Úgyhogy ez a kapcsolat azért csak szeretetben és békességben fejeződött be ott. Eljöttek a veszprémi beiktatásra is.

Bakó Kálmán bácsi volt a beiktató esperes. Szokás arra gondolni, hogy aki tisztséget vállalt abban az időben, esperességet vagy feljebb, annak komoly kompromisszumokat kellett kötni. Ő azonban úgy szolgálta végig esperességének az idejét, hogy én azt gondolom, a történelem előtt sem kell szégyenkeznie azért. Az egykori teológustársak köszöntését Merétey Sanyi hozta, a Mezőföldi Egyházmegyéből eljött Szabó Sándor esperes, és ott voltak a lelkész kollégák, atyafiak, barátok: Bányai László, Török Zoli, Szabó Gábor... egyszerűen olyan testvéri kör és közösség volt jelen és képviseltette magát, ami nagyon sokat jelentett számomra.

A beiktatáson jelen volt a katolikus kanonok is, aki a köszöntés folyamán becsületesen megvallotta, hogy ő életében most jár először református templomban, most vesz részt először református istentiszteleten. Se azelőtt, se azután nem alakult ki köztünk közös, kölcsönös kapcsolat, de nekem ez nagyon jól esett, és ez talán arról is árulkodik, hogy valamilyen belső, tetten nem ért vagy ki nem elemzett, meg nem fogalmazott kapcsolat a római egyházzal is ott volt a szívemben. Édesapám katolikus volt, és előfordult, hogy kézen fogott... érdekes, hogy engem, és hogy ilyen emlékem van csak, hogy én egyedül mentem vele a katolikus templomba, még talán óvodás vagy első osztályos lehettem. Gyönyörű szép kis templom volt – kápolnának nevezték inkább, mint templomnak –, ahová elvitt, a szemet volt hol legeltetni. Igazából nemigen tudtam, mi történik ott, csak valamilyen másodlagos hatás ért el, ahogy az édesapám arcára néztem, de rajta keresztül mégis volt valamilyen belső érintés.

A parókia

Vajna Lajosné: A parókián olyan áldatlan állapotok voltak, hogy az ember nem is látott a kertben semmit, mert gaz verte fel az egészet. A templomkert sem volt rózsás állapotban, de azt az asszonyokkal rendbe tudtuk tenni, mert kapáltunk, gyomláltunk, és azért a férfiak is segítettek. De a parókiakert szörnyű volt! Hordták ki onnan a sok lomot, a rossz vécét, a cserépkályha maradványokat, a rossz fürdőkádat... amit csak el lehet képzelni. Füléről jött két napszámos, aki ott lakott nálunk, és akiket mi megfizettünk, hogy ők is segítsenek. Volt egy nagy kazal valami a kert közepén. Hát, mondom, mi lehet ez, ki kaszálhatta, hogy az iszalag meg minden ennyire benőtte? Nem mertem meggyújtani, mert ahhoz nagy volt, és nem is tudtam, mi van benne. Kezdtük kibontani, hát egy csodálatosan szép bazsarózsabokor volt! Utána éven egyszer megszámloltuk, és kétszáznál is több hatalmas, gyönyörű szép virág volt rajta. Ezt a bokrot még Jóska bácsi ültette szegénykém, csak mire mi odakerültünk, már benőtte az iszalag meg a gaz, és csak annyi látszott belőle, hogy egy szalmakazal vagy boglya van ott. De a bokor nem pusztult el, és gyönyörű volt, amikor már rendbe rakosgattuk. Ahogy lenéztünk az erkélyről – a vár felé nézett egy két szoba hosszúságú erkély – és az egész várost láttuk, az gyönyörű szép volt, és alattunk ott volt már akkor a rendbe szedett kert.

Vajna Lajos: Az ember belép a templomkert kapuján, és mire elér a templomig, ráhangolódik az istentiszteletre, olyan a környezet. Az iskola épülete és a parókia egy stílusban épült, mind a kettő Jóska bácsi szolgálata alatt.

Vajna Lajosné: Ő építtette, igen. Egy szép vaskerítés, vaskapu és egy nagyon szép, elegáns ötszobás parókia. Volt két 50 m²-es szoba, köztük üvegajtó, úgyhogy ezeket egybe lehetett nyitni. Az egyik az ebédlőnk volt, a másik vendégszoba.

Vajna Lajos: Békefi Benő idejében ezek irodák voltak; a püspök irodája a belső szoba, a külső pedig a titkáré.

Vajna Lajosné: Ahol a püspökség kapott helyet, az nagyobb épület volt, mint a parókia. Alul volt az iskola, és az emeleten nagyon szép, modern lakások voltak, ahogy még azt az öregúr eltervezte. Én nem is tudom, annak a pici gyülekezetnek a háború előtt honnan volt pénze minderre. Alig hatszáz tagja volt akkor a református

egyháznak a választók névjegyzékében, nagyon kicsi volt. Nem is tudom, Jóska bácsi honnan vette ezt a sok pénzt.

Vajna Lajos: Nem tudom. De ő Amerikából jött haza, ott tanult, valamilyen tudományos fokozatot is elért, és marasztották is, de hazajött, és itthon nagy lendülettel kezdett. Nagyobb lehetett azért a lélekszám a választók névjegyzékébe felvetteknél, és Jóska bácsinak volt külön hitoktatója, külön segédlelkésze, diakonissza, az iskolában a tanítók, a kántor...

Vajna Lajosné: Főállású kántor, főállású harangozó, az épület alatt egy kétszobás szép kis lakása volt még annak is. A parókia alja egy nagy terem volt, de olyan, hogy azt is el lehetett még választani egy szétnyitható ajtóval, és a kisebbik részében rendeztünk bibliaórát vagy kisebb alkalmakat.

Vajna Lajos: Abban a kis teremben volt valamikor a színpad. Akkor ez egyetlen hatalmas terem volt, és aztán, mikor a színpadot elbontották, abból egy külön kis termet alakítottak ki. Mikor én teológusként visszajártam Veszprémbe, a színpad még ott állt – egészen, amíg Jóska bácsi ott volt, addig állt –, és színelőadásokat rendeztek rajta.

Vajna Lajosné: Nagy Tibort még én ott hallottam prédikálni, ezen a színpadon. De színelőadások talán már nem voltak a hatvanas években.

Vajna Lajos: A hatvanas években már biztos nem, de én még emlékszem rá, hogy Jóska bátyám ott Komjáthy Aladárékkal⁸⁶ a gályarabokról⁸⁷ állóképes előadásokat tartott.

Vajna Lajosné: Nagy élet volt ott. Három iroda volt lent, de az egyik, ami később a cserkészotthon lett, eredetileg két iroda volt, csak összenyitottuk a cserkészeknek. A másik oldalon pedig volt egy hivatali helység és a lelkésznek külön egy irodája. Ez volt alul, és fönt volt a nagyon szép lakás. Azt ki kellett szépen festeni, meg az ajtókat lefesteni, de maga a lakás tényleg nagyon szép volt. Még a másik is, amiben mamáék laktak meg Nagy Tiborék. Ott három szoba meg egy kisháló volt, itt meg öt szoba meg egy kisháló, konyha, fürdőszoba.

A Kossuth Lajos Általános Iskola Protestáns Tagozata

Három gondnokunk volt: Ráski Laci bácsi, aki a pénzügyeket vitte – neki lelkesítő képesítése is volt –, Csepeli Jóska, az építési gondnok és Segesdy, akiről szó volt, ő volt a missziói gondnok. Sőt volt egy főgondnok is, egy jogász, dr. Papp László. Nem volt nagy a veszprémi gyülekezet. Hét-nyolcszázán voltak a választók névjegyzékében, de ebből nagyon kevesen jártak templomba, eleinte még gyerek sem volt. Aztán később föltöltődött szépen.

Vajna Lajos: Indulásnál a gyerek-bibliaórák – amit hittanóra helyett tartottam, mert hittanóra nem volt a gyülekezetben – a belső irodában voltak. Összevont órák voltak szombatonként. Ezzel kezdődött, és aztán vasárnap Katinka tartotta a gyerek-istentiszteletet.

Vajna Lajosné: Igen, ott már szépen voltak.

Vajna Lajos: Mielőtt eljöttünk, volt egyházvizsgálat a kerület részéről, és akkor már kétszáznál több gyerek volt.

Vajna Lajosné: A gyermek-istentisztelet megmaradt nekem végig, meg a színdarabok, ünnepélyek, szeretetvendégségek...

Vajna Lajos: Ezeket Katinka rendezte. De az utolsó években, a rendszerváltás után már munkatársaink is voltak. Én a konfirmandusokkal foglalkoztam főleg, Kovács Attiláné Piroska, aki óvónő volt, az óvodásokkal foglalkozott, a pici csoporttal. Volt egy balatonalmádi hölgy, Kocsis Judit, aki onnan járt át hitoktatni, Ösküből Nemes Kálmánné, Csopakról Olasz Éva.

Közben megalakult a protestáns tagozat a Kossuth iskolában, és akkor már én ott rendes órán voltam hitoktató. Mi a Kossuth iskolával – és a polgármesterrel, a tanügyi vezetőkkel – abban állapodtunk meg, hogy ők az iskolából egy épületrészt átadnak, és ott felmenő rendszerben fog beindulni a protestáns tagozat. A gyülekezetben volt egy iskolabizottság, amelyik a protestáns tagozat szakmai dolgait intézte. Kicsit fából vaskarika helyzet volt, mert nekünk abba volt beleszólásunk, hogy kik tanítanak ebben a tagozatban, de az iskolaigazgató az ő igazgatójuk is volt, viszont a fizetésük valamiképpen az egyházi pénztáron keresztül ment.

Vajna Lajosné: '91-ben indult a tagozat elsősztályosokkal, és '95-ben, mikor eljöttünk, már mind a négy osztály megvolt.

Vajna Lajos: Ott kezdődött a dolog, hogy én missziói előadó is voltam az egyházmegyében, és mindjárt a változás után azt mondtam lelkész kollégáknak: írjátok már össze a református vallású pedagógusokat, mert jó lenne ezeket összegyűjteni és valamiképpen rendbe tenni a múltat, tárgyalást kezdeni. Ebben az időben kezdtünk meghívni Budapestről a Karácsony Sándor Társaságból⁸⁸ pedagógusokat, havonta volt egy-egy ilyen alkalom.

Vajna Lajosné: Kálmán Attilát és más előadókat. Nagyon jó előadások voltak, tényleg ragyogó volt. Ezt Lajos szervezte.

Vajna Lajos: Elkezdtünk beszélgetni, de sajnos a kollégák erre valamiképpen nem haraptak rá. Ugyanakkor szeretnénk volna – egyelőre egy – református iskolát alapítani. A helybeli pedagógusokat is megkerestük, és körlevél ment ki a gyülekezetbe arról, hogy összehívtunk egy gyűlést – ezt most függetlenül attól, hogy havonta a Karácsony Sándor Társaságtól jött egy-egy előadó –, hogy mit lehetne csinálni iskolaügyben. Az evangélikusokkal is elkezdtünk tárgyalni, hogy össze kellene hozni egy iskolát, mert Veszprémben valamikor volt református iskola, annak elődjeként pedig egy közös evangélikus-református iskola működött a városban. Milyen lehetőségek vannak? Kerestük a Művelődési Osztállyal, a pedagógusokkal a kapcsolatot – nagyon nehezen indultak el a pedagógusok is, meg kell mondani.

Volt olyan presbiterünk – valamikor egyházmegyei gondnok is volt –, aki azt mondta, hogy ne tárgyaljunk iskolákkal, hanem ha mindjárt egy istállóban is, de kezdjünk el önállóan egy egyházi iskolát. De ennek nem volt realitása, mert istálló sem volt, és erre vállalkozó sem volt. Akkor kiderült, hogy az evangélikusok készek lennének velünk együtt közösen alapítani iskolát. Ugyanakkor abban az időben az iskoláknál létszámproblémák voltak, és akadt egy iskola, amelyiknek az igazgatója ebben a tájékozódásban, beszélgetésben, vitában azt mondta, hogy ő szívesen befogadna egy protestáns tagozatot.

Vajna Lajosné: Mert növelné a létszámot nála. Ez volt a Kossuth Általános Iskola.

Vajna Lajos: Az igazgató református ember volt, és igazán nem akarok semmi rosszat mondani róla, de őt gyakorlati szempontok vezették, a saját iskoláját mentendő fogadta be a protestáns tagozatot. Nekünk viszont jól jött, mert még egy ilyen iskola nem volt. Akkor már a katolikusoknak volt önálló iskolájuk, mert Veszprémben egy komplett iskolát átadtak a katolikus egyháznak.

Vajna Lajosné: Ez volt a Padányi iskola.

Vajna Lajos: És akkor elindult a Kossuth iskolában a protestáns tagozat 30 gyerekekkel. Egyetlen lelkészunoka került be, de még a volt egyházmegyei gondnokunk – ahol jó néhány gyerek volt – sem íratta be hozzánk egyik gyerekét sem.

Vajna Lajosné: Senki a lelkészek közül...

Vajna Lajos: A nemesvámosi lelkész behozta Veszprémbe a fiát, de nem a mi iskolánkba. A püspöki titkár sem ide íratta a gyerekeit... Össze tudtunk számolni nyolc-tíz olyan gyereket, akik papcsaládban, vagyis komoly, rendezett családi körülmények között élnek; ha azokat odahozzák, másként alakul az egész tagozatnak a sorsa. De olyan légkör volt akkor még a városban, hogy meggyőződésem szerint sokan féltek és bizonytalannak látták az egész kezdeményezés jövőjét. Az olyan család viszont, ahol az apuka vagy az anyuka ki volt tiltva a városból, oda íratta be a gyerekét, mert csodát várt az egyházi iskolától. Szóval egy csomó csodaváró szülő, aki csődöt mondott, és olyan családok, ahol problémás gyerekek voltak, azok elkezdtek ide, a protestáns tagozatba hozni a gyerekeiket.

Mindig nagy örömmel és tényleg szívesen dolgoztam én a gyerekek között, nem emlékszem rá, hogy valaha komolyabb konfliktusra sor került volna. Amikor először a protestáns tagozatban az első osztályba bementem, a folyosón megszólít az egyik tanítónő: „Lajos bácsi, bemehetnék az órájára?” Hát, mondom, még ez az első alkalom, ilyenkor még csak ismerkedünk egymással. „Nem kíváncsiságból kérem – feleli –, csak szeretném látni, hogy csinálja Lajos bácsi”. Mondom, majd később természetesen.

Bemegyek az osztályba, hát egy határba' van az egész, egy csomóban az egész osztály, óriási ordítózás, kiabálás, egy kéz kint egy órát tart, minősíthetetlen

szavak... Bemegyek, rá se rántanak, hogy bementem. Egyszerűen fizikai erővel kellett szétszednem a társaságot. Valamelyik azt állította, hogy a másik elvette az óráját, vissza akarta venni, és aztán akkor egymásnak estek. Gyerekek között életemben először akkor éltem át a tehetetlenség érzését, pedig már nem voltam gyerekeMBER. Egyszerűen hozzá hasonlókat sem éltem meg soha, mint ott, akkor az első osztályban. Hatéves gyerekek voltak, szeptember volt, most mentek iskolába.

Végül leült a kb. húsz gyerek és kezdődött a munka. Egyszerűen bemutatkoztunk egymásnak, ismerkedtünk. „Na, gyerekek, Zákéus. Álljatok fel! – *Zákéus egy csöpp kis emberke volt. Na, csöpp kicsi ember ám...*” Elkezdtünk játszani, és ez ment.

Vajna Lajosné: Ugye, hat-hétévesek voltak, ez önekik még érdekes volt.

Vajna Lajos: Meg kell mondani, később nem igazán úgy alakultak, ahogy alakulhattak volna a dolgok. Eredetileg nyolcosztályosnak terveztük a tagozatot, aztán fölment ez negyedikig, de akkor már kezdtek arról beszélni, hogy a felső tagozat talán már nem is kellene. Miután eljöttünk, négy év múlva egyszerűen meg is szűnt ez a tagozat, a gyerekek átkerültek az angolkisasszonyokhoz – az ott egy másik katolikus iskola –, és most a katolikus iskolában vannak a református gyerekek is. Mégsem volt ez hiábavaló. Véletlenül cseppentünk bele a tanévnyitó istentiszteletbe múlt vasárnap, és zsúfolásig tele volt a református templom azokkal a gyerekekkel – meg a szülőkkel, meg a rokonsággal... – ekkora tömeget hozott magával az a kis csoport.

Vajna Lajosné: Most már megnőttek, de tényleg, az Isten útjai kifürkészhetetlenek, mert amikor olyan nagyon reménytelennek látunk dolgokat, meg kudarcként éljük át, akkor néhány év múlva kiderül, hogy mégis volt gyümölcs.

Vajna Lajos: Hetente két alkalom volt a hittan, de én ezt nem sokáig csináltam. Jött utánam egy fiú, Selmeczi László, aki átvette a hitoktatást, aztán Fábry Szabolcs, a cserkészparancsnokunk is egy darabig csinálta, és párhuzamosan az evangélikus lelkész is tartott hittanórát.

Vajna Lajosné: Azért a tanítóink is csináltak szép dolgokat. Emlékszem, nagyon ügyes volt Angéla, aki egy református tanító néni és intelligens, értelmes kis nő volt. Olyan szép karácsonyi műsort csinált ezekkel a gyerekekkel, hogy le a kalappal!

Aztán ott volt Imre Mariann is, a könyvtáros... azért megvoltak négy évig, jártak a templomba is...

Vajna Lajos: És ez lett a cserkészcsapatnak az egyik forrása, innen jött az utánpótlás.

Vajna Lajosné: Kijártak az iskolába a nagy cserkészek, és tartottak foglalkozásokat a kicsiknek. Ez egy komoly munka volt, és a kicsik mind szépen bejöttek a cserkészetbe.

A cserkészcsapat

Vajna Lajos: Úgy kezdődött ez, hogy az egyházban már szerveződtek a cserkészcsapatok. Dömösön volt egy szervező nagygyűlés 1990-ben, ahová aztán mi kilenc gyerekkel elmentünk.

Vajna Lajosné: Ott aludtunk, ott voltunk egy-két nap.

Vajna Lajos: Túl lelkesek nem voltak a gyerekek.

Vajna Lajosné: Mi is részt vettünk velük mindenben, mint a cserkészek, mindent ugyanúgy csináltunk.

Vajna Lajos: Ízelítőt és kóstolót kaptak a cserkészéletből. Hazamentünk, és akkor járta ez a hír a gyülekezetben, hogy „Elmentek a papék mint nagyszülők, és megjöttek mint kiscserkészek”. Hazatérve a presbitérium elé vittük a kérdést, és a presbitérium elhatározta, hogy jó, alakítsuk meg a cserkészcsapatot. Fölvettem a központtal a kapcsolatot, kijött onnan egy atyafi, és végig segített a szervezésben. A cserkészparancsnokot, Fábry Szabolcsot „az utcán szedtük föl”.⁸⁹

Vajna Lajosné: A szervezés idején egyszer éjfél körül jöttünk haza valahonnan...

Vajna Lajos: ...és összefutottunk vele az utcán. Mondtam neki, hogy pont ilyen fiúra lenne most szükség a cserkészetben. Ebben Szabolcs fantáziát látott, és később ő lett ennek a cserkészetnek a parancsnoka. Amikor azt mondtam neki, hogy Szabolcs, számítanánk rád, én ezt komolyan is gondoltam, persze azt nem, hogy

őbelőle még valamikor cserkészparancsnok lesz, de ő ezt a megszólítást elhívásként élte meg. Amikor mi eljöttünk, már több éve ő volt a parancsnok.

Vajna Lajosné: Akkor már huszonegy-két éves volt. Szabolcs nagyon lezser gyerek volt, de nagyon jól össze tudta fogni az ifjúságot, nagyon.

Vajna Lajos: Konfirmandusaink voltak a testvérével együtt, aki fiatalabb volt nála és komolyabb. Szabolcs aztán elég furá társaságba keveredett, nemegyszer úgy találkoztunk vele a városban, hogy az utca közepén ugrabugráltak és valami huncutságon törték a fejüket...

Vajna Lajosné: Cigánykerekeztek az utcán.

Vajna Lajos: Egyszer csak hallom, hogy „Vigyázz, jön a Lajos bácsi!” – és akkor szépen beálltak a sorba, a gyalogjáróra.

Meghirdettük tehát az alakulást, összejöttek a gyerekek, és Veres Györgyöt – aki az egyetemen tanított, fiatal oktató volt – kértük meg arra, hogy foglalkozzon a cserkészekkel. Minden csapatgyűlés azzal kezdődött szombatonként, hogy én lementem és egy áhítatot tartottam. Amíg ott voltunk, mindig így történt. Ez a gyülekezet szervezése volt, a presbitérium alakította, a presbitérium volt a fenntartó – mind a mai napig az –, úgyhogy az indulásnál és azóta is a felmerülő költségeket, a táboroztatást a gyülekezet állja.

A cserkészcsapat mögött – ez nagyszerű dolog volt – ott voltak a szülők is, úgyhogy ha táborokba vitték a gyerekeket, rendszerint egy pár szülő is ment velük. De kétségtelen, hogy huszonegynéhány éves fejjel Szabolcs nagyon ügyesen, nagyon szépen építette a csapatot. Közben nyilván, ahogy ez lenni szokott, akadtak problémák, belső feszültségek is, de ezeken újra és újra úrrá tudtak lenni. Igazából az én szerepem a későbbiekben annyi volt, hogy amikor együtt voltak, minden szombaton lementem egy rövid áhítatra. Szabolcs évente beszámolt a presbitériumnak a cserkészek munkájáról, és köztük is jó együttműködés alakult ki.

Vajna Lajosné: Szépen jártak például templomba, ott volt mindig a csapat fönt a kórusban.

Vajna Lajos: A gyülekezeti házban voltak először az összejöveteleik, a nagyteremben, kisteremben és tavasztól őszig a templomkertben, aztán később a pincében voltak. Van egy hatalmas pince, ahhoz külön bejáratot nyitottunk a parókián, ahol le lehet menni, s a pincét egy cserkészotthonná alakítottuk.

Vajna Lajosné: Aztán a későbbiekben leszigetelték, a gázt bevezették, hogy legyen fűtés, lepadlólapozták... szóval nagyon szépen megcsinálták.

Vajna Lajos: És az volt a nagy dolog, hogy otthonuk lett a parókia. Nem gondolom, hogy igazán meg tudja ma érteni egy fiatal például, hogy nekünk milyen lelkiismereti kérdés volt, amikor a cserkészek először bejelentették, hogy a katolikus cserkészcsapattal együtt farsangi bált akarnak rendezni a gyülekezeti teremben – az istentiszteleti helyen. Ezt meg kellett tusakodni, meg kellett harcolni...

Vajna Lajosné: Mert ugye ott voltak az esti istentiszteletek.

Vajna Lajos: Igen, az ott istentiszteleti hely, vallásos rendezvényeknek a színhelye volt, ezért kétségtelenül engem is szíven ütött a kérdés. De aztán arra gondoltunk, hogy a gyülekezet kell, hogy otthona legyen a gyerekeknek, fiataloknak, a felnövekvő nemzedéknek. Aztán a presbiterekkel is megbeszéltük, úgyhogy olyan ropogós tánc volt ott a gyülekezeti terem parkettján... és meg kell mondani, hogy soha nem tapasztaltunk olyasmit, ami megbotránkoztató, vagy ami méltatlan a környezethez. A katolikus Szent Imre Cserkészcsapattal, hála Istennek kezdettől fogva jó volt a viszony, együtt tudtak dolgozni, még közös táborozáson is részt vettek.

És amikor lehetőséget kapott a gyülekezet arra, hogy a Haszkovó városrészben istentiszteletet tartson egy iskolában, akkor a cserkészek végigjárták az egész lakótelepet, minden egyes lakásba apró kis prospektust dobtak be, amelyen a lakók tájékoztatást kaptak arról, hogy református istentisztelet kezdődik, és mikor, és hogyan, és hogy milyen módon képzeljük el a jövőt. Már az első évben őrsvezetőtáborba, aztán segédtisztképzőbe mentek a cserkészeink, és mire mi

eljöttünk Veszprémből, Szabolcs, Luca és még néhányan segédtsztté lettek, rendfokozattal rendelkeztek. Úgyhogy Veres Gyuri után – aki csak egy évig volt talán – már saját ifjúsági vezetőik voltak, és a parancsnok is, az őrsvezetők is az induló közösségből formálódtak. Mikor eljöttünk, hetventagú volt a cserkészcsapat.

Működött még két ifjúsági csoport, az egyiket Kovách Attila püspök, a másikat Gyimóthy Zsolt segédlelkész vezette, akit az utolsó szolgálat éveinkben kaptunk segítségül. Említésre való még, hogy 1990 karácsonyán született újjá, s jelent meg évente kétszer a már 1936 és 1945 között Boda József szerkesztésében *Jeruzsálemhegyi Harangozó* címen rendszeresen a hívekhez eljuttatott újság, illetve körlevél.

Hálátlanság lenne csak azt emlegetni, hogy folyamatosan sok volt „az aratni való” s a munkás kevés, mert ez csak a feladatokhoz képest igaz. Valójában sok munkással dolgozhattunk együtt, akiknek szíve-lelke egy volt. Régóta foglalkoztat a gondolat, hogyan lehetne méltó módon megemlékezni ezekről a munkatársakról úgy, hogy értük Istennek dicsőséget adva, világító példájuk a következő nemzedék útját is beragyogja. A Szentlélek gyümölcseként egyenesség és jó békesség vett lakozást a szolgáló közösségben, és Isten ígérete szerint adta az áldást. Az egyházkerület és a gyülekezet közötti korábbi feszültségek és harcok után a megbékélés, kölcsönös figyelem, együttműködés ideje jött el. Dr. Kovách Attila püspök, aki hivatalból a gyülekezet első lelkésze is volt, Nagy Lajos püspöki titkár és utódai lehetőségük és szükség szerint a szolgálatban a gyülekezet rendelkezésére álltak. Dr. Márkus Mihály püspök számára is nagyon fontos volt a nagy változásokban a gyülekezet érdekének a képviselete és szolgálata.

A gyülekezet területén élő nyugdíjas lelkészekre és családjukra is csak hálaadással emlékezhetünk. Közel tízen voltak szolgálati időnk alatt ilyenek. Valamennyi együttérző, erejéhez képest a szolgálatban résztvevő volt. Gondnokainkat, presbitereinket, a társadalmi munkában szinte félállásban hivatalt viselő testvéreinket név szerint kellene felsorolni, mert valamennyien nemcsak tisztviselők, hanem igazi szolgáló munkatársak voltak. Nélkülük kudarcot vallottunk volna.

Nőszövetség

Vajna Lajosné: Volt munka bőven, mert gyerekmunka is volt, nőszövetség is volt... De felnőtt gyerekeink voltak már, nem kisgyerekek, és teljes erőbedobással lehetett mindent csinálni.

Tényleg csodálatos adománya volt az Úristennek, ahogy a nőszövetség létrejött a rendszerváltozás után. Komoly, nagy múltja volt Veszprémben a nőszövetségnek, Boda Jóska bácsi ideje alatt nagyon sokat dolgoztak az asszonyok. Ugye háború is jött közben, sok hadiárva és szegény gyerek volt, és a gyülekezeten belül is segítették őket: a nőszövetségben vásárokat tartottak, gyűjtés volt, a tagdíjból szemet vettek, felruházták ezeket a gyerekeket. A háború után ennek vége lett. Amikor '92-ben újraszerveződött a Nőszövetség, Pestről lejött egy lelkésznő – egy vasárnapi istentisztelet után ott maradtunk nők – és elmondta, hogy lehetőség van arra, hogy újra meginduljon a nőszövetség. Ott mindjárt harmincvalahányan jelentkeztek, főleg a bibliaórai közösség addig is együtt munkálkodó tagjai. Később még csatlakoztak mások is, pártoló tagok is voltak, sőt egy-két férfi is jelentkezett. Akkor még voltak páran a régiekből, akik már tényleg idősek voltak, de emlékeztek rá, hogy valóban komoly munka volt. Ők is jelentkeztek – inkább mint pártoló tagok –, és nekünk nagyon jó volt, hogy az ő példájuk után indulhattunk. Juhászné Jutka előszedte a régi jegyzőkönyveket, hogy hogyan is volt régen, milyen szokásokkal, milyen alkalmakkal dolgoztak.

Elhatároztuk, hogy a következő csütörtöki napon három órakor összegyűlünk és megbeszéljük a továbbiakat. Én tudom, régi tapasztalatom, hogy hiába van akármilyen szövetségük a nőknek, ha nincsen valami munka, ami összehozza őket, ha csak ülünk és beszélgetünk, akkor az egy-két alkalom, aztán szétszéled a társaság. És az Úristen csodálatosan gondoskodott róla, hogy mi is legyen, amivel elindulunk. Én már akkor kézimunkaszakköröket vezettem, gondoltam, na, majd azzal ott valamit kezdek. Egyszer csak megjelenik egy asszony azzal, hogy hallotta, az egyháznál asszonyok jönnek össze, és hát biztos, hogy kézimunkázni akarnak. Van neki egy fia, egy tanárember, aki régebben szőtt – egyébként nem is volt református az asszony sem meg a fia sem –, és megunt a szövést, viszont rengeteg fonala maradt, elhozhatják-e. Hát mondom, mi nagyon örülünk neki, mire hoztak egy Trabant Kombinyi fonalat nagy zsákokban, de az merő gubanc volt – na, ezzel most

mit csinálunk? De csodálatos dolog lett belőle. A veszprémi nők városi asszonyok voltak, nem mindenki ismerte a másikat. Templomból, arcról ismerték egymást, de sokuk között nem volt olyan kapcsolat, hogy egyik tudta volna, a másik kicsoda, micsoda. Mondtam nekik, ahhoz, hogy valamit tudjunk csinálni, először ezt a fonalat rendbe kellene tenni, fel kellene gombolyítani. És ahogy gombolyítjuk a fonalat, ahogy egyik bogozza ki, a másik gombolyítja, kialakul köztük a beszélgetés. Ez egy hetekig, sőt egy hónapnál is tovább tartó nagyszerű munka volt, mire kibogoztuk azt a nem is tudom, hány zsák fonalat, és nagyon jó, használható dolgok jöttek elő.

Ez már október körül volt, és a régieknek eszébe jutott a vásár – rendezzünk adventi vásárt! És ki mit tudott, kötöttek, horgoltak: lábtörlőt, kis sapkát, sálát, babákat, aztán volt, aki hímzett... A lepramisszióknak takarókat csináltunk, az nagyon nagy dolog volt. Ezek apró fonalmaradékok voltak, ebből hússzor húszas kockákat kötöttek az asszonyok lustakötéssel – azt mindenki tudta –, és volt egy nagyon kedves Rózsikánk, aki összedolgozta, úgyhogy összesen százhatvan nagy takarót kötöttünk a lepramisszióknak, amit aztán fölküldtünk Pestre az Alagi útra. A többi apróságból pedig mindenféle karácsonyi ajándékot készítettünk; igyekeztünk nem ócska giccseket csinálni, hanem olyat, ami azért szép. A legelső vásárnak már nagyon nagy sikere volt. Advent első vasárnapján szépen feldíszítettük a gyülekezeti termet és ott rendeztük a vásárt. Aki sütni szeretett, sütött linzert, becsomagoltuk, tálcáztuk, sőt még levestészta is volt. Pillanatok alatt elkelt minden. Volt, aki elvitt tíz tálca süteményt, hogy jaj, de jó, nem kell sütnöm karácsonyra! Nagy siker volt, és ebből a pénzből tudtunk erdélyieket segíteni, de Kárpátaljára is több mázsa krumplit küldtünk, kecskékre küldtünk pénzt, hogy legyen tej az ottani gyerekeknek... szóval sok minden jó volt.

Minden csütörtökön háromkor összejöttünk, kötöttünk, horgoltunk, beszélgettünk, és fél öt felé volt egy kis sütemény, tea. Hívtunk minden alkalomra egy-egy előadót. Voltak tanárok, mint Horváth Géza, aki irodalomból tartott előadást, vagy dr. Lackovich Emőke néprajzos – ő nagyon aranyos volt, sokszor jött –, de a püspök is szolgált, Hodossy Lajos is... mindig volt valaki. Hat órakor szokott kezdődni a gyülekezeti bibliaóra, és ehhez kapcsolódva zártuk az alkalmat. Aztán év végén, nyáron volt egy kis szünet, akkor meg szoktam hívni a társaságot uzsonnára föl a lakásba: egy kis gyümölcssaláta, kis sütemény... hogy fönt, a papnénak a lakásán

legyünk együtt. A kézimunkaszakkörök év végi alkalmán is mindig meghívtam az asszonyokat – még a nemesvámosiak is be szoktak jönni –, ezek mindig kedves, jó alkalmak voltak. Jobban is kötődtek a gyülekezethez, ha otthon érezték magukat a parókián, szóval nagyon fontos volt, hogy ne csak a templomban lássák a papnét, hanem velük együtt legyen mindenben.

A karácsonyi alkalmak az enyémekek voltak. Először nagyon szerényen indultunk – akkor még gyerek sem volt sok –, aztán ez mindig bővült. Nagyon szerették a kosztümös jeleneteket, és végül már olyan sokan igényelték, hogy volt, amikor ötven gyereket kellett beöltöztetni angyalnak meg pásztornak, meg ahogy a különböző kis karácsonyi jelenetek kívánták, hogy milyen szereplőket szerepeltessünk. Ez is nagyon jó volt. Fontos volt az is, hogy a gyerekeket megtanítsuk arra, hogy ne csak kapjanak. Szép karácsonyi csomagokat készítettünk – még egy kicsit frocliztak is az asszonyok, hogy „Vigyázz, mert nem innen kötötted a masnit, Katinka, majd szól érte, hogy azt nem így kell!” –, és akkor azt mondtam a gyerekeknek: „Nagyon jó, hogy ti kaptok ajándékot, de tudjátok, hogy hány gyereknek nem jut ajándék?”

Dunaalmás meg a többi szeretetotthon akkor még nagyon előtérben voltak, és azt gondoltuk ki, hogy karácsonykor küldjünk nekik is ajándékot. A karácsonyfa alatt az ünnepélyen ott voltak kosarakban a gyülekezeti gyerekek ajándékai, és mellette üres kosarak, hogy hozzanak ők is ajándékot. Azt megbeszéltük, hogy ne olyat hozzanak, amit már kidobnának – autót, aminek nincs kereke vagy szétszakadt könyvet –, hanem kedves dolog lenne, ha olyan játékokból adnának, amit még szeretnek, szívesen játszanak vele, és szép, elfogadható – hát ajándékba megy. Nagyon aranyosan csinálták tényleg, mindig két nagy véka játék is összegyűlt, és szépek voltak. Aztán azt összecsomagoltuk, és ünnepek után Lali meg az egyik gondnok mindjárt elvitték Dunaalmásra. Volt, amikor a dunaalmásiaknak rengeteg mézest süttöttünk, nem is tudom, hány kilót, és azt is elküldtük a gyerekeknek.

Nagyon szép kis alkalom volt az öregek karácsonya, ami szenteste volt; a gyerekeké mindig advent utolsó vasárnapján, az öregeké pedig szenteste. Elgondoltuk, hogy a magányos öregeknek biztos kedves dolog lesz, ha itt együtt lehetnek, és nekik is volt szép karácsonyfájuk, és nagyon szép terített asztalt csináltunk nekik. A gyülekezeti kisterembe összehordtuk az öregeket – nem olyan nagy létszámban voltak, tízen-

tizenötön, főleg magányosok –, és adtunk egy kis műsort nekik. A gyerekek egy-két szavallattal álltak ki, volt egy kis muzsika, mert ügyes kis zenészygyerekeink is voltak, sok zeneiskolás, és volt, amikor a kis öregek maguk olvastak fel valami novellát, beszélgettek ott... nagyon szép alkalom volt. Ez az ünnepély csatlakozott a szentestei, hat órai gyülekezeti istentisztelethez, ezen még ott maradtak, úrvacsoraosztás volt nekik – ugye, másnap már a hideg templomba ne kelljen jönniük –, és utána hazavitték az öregeket.

A nőszövetségi munka nekem is nagyon jót tett lelkileg. Senki sem mentes attól, hogy lehet az életében egy nehéz időszak, amikor talán kiüresedik, vagy rossz passzba kerül... És az Úristen akkor hozta ezt a nőszövetséget, amibe aztán tényleg újult energiával, újult erővel be kellett állnom, és ez kihozott a rossz állapotból. Nagyon jó volt együtt lenni az asszonyokkal, s ez a kapcsolat most is megvan.

Az volt a nagyon jó ebben, hogy a gyülekezet minden rétegéből tevődött össze a csoport, még fogyatékos ember is volt egy-kettő, de volt bírónő, doktornő, tanárnő... szóval nagyon vegyes társaság volt, de mégis olyan szeretetteljes, jó hangulata volt ennek az alkalomnak, hogy jó volt ott lenni. Szegény kis Lidika, a fogyatékosok egyike csodálatosan szavalt Radnótit, Kosztolányit, s mindig kérdezte: „Mondhatok egy verset, tiszteletes néni?” – „Hogyne, Lidika, örülünk neki!” És akkor mindig mondott egy verset, és ezek olyan széppé, kedvessé tették az alkalmakat. Voltak olyanok is az asszonyok között, akikről tudtuk, hogy nagybetegek. Rozika néni már akkor bizony súlyos rákos volt, de jött azért, és még a kórházban is kötötte a kockákat a takarókhöz.

Vajna Lajos: Érdekes, hogy társadalmilag is, intelligencia tekintetében is nagyon nagy volt a különbség az asszonyok között, mégis egy közösséggé tudtak lenni, és elhordozták a legerőtlenebbeket is.

Vajna Lajosné: Szeretettel tényleg az egyszerűbb embereket is és az öregeket is be tudtuk vonni. Arra nagyon kellett ügyelni, hogy mindig tudjanak ők is dolgozni. Volt, aki nem tudott mást, mint hogy a nejlonharisnyát vagdosta a babákhoz vagy a bélést a párnákba, mint Rózsika - de ő azt fontosnak tartotta –, volt, aki állandóan fonalat

gombolyított... és persze voltak ügyesebbek, akik nagyon szépen hímeztek, varrtak, festettek, mint Emese, az a sok csodálatos, írásos terítő mind az ő munkája volt.

Nagyon sok szeretetvendégség volt, mert elég sok csoport jött, kirándulók, és mi őket vendégül láttuk. A lelkész bejelentette, hogy jövünk, és mi főztünk teát, nyáron üdítővel, süteménnyel vártuk őket, és elbeszélgettünk velük. Arra megint nagyon odafigyeltünk, hogy amikor voltak ilyen-olyan értekezletek, és volt mindig sütemény, a maradékot nem azok hordták el, akik ott segédkeztek, hanem olyanoknak juttattuk el, akik betegek voltak vagy öregek. Szépen összecsomagoltuk, és mindig megvolt, hogy te ennek viszed, te annak... szóval annak volt gazdája, ahová küldhettük.

„Lesz-e fagyalt, tiszteletes asszony?”

Vajna Lajos: A konfirmációi előkészítésben, de általában a gyermek- és ifjúsági munkában is nagyon fontos szempont volt nekünk a szeretetszolgálat, az elesettekkel való találkozás. Régi és nagyon szívünkön melengetett vágy volt az, hogy a konfirmációi előkészítésben így is együtt lehessünk a fiatalokkal.

Vajna Lajosné: A dunaalmási szeretetotthonba is vittünk gyerekeket Lalinak a vezetésével, és az asszonyok is mentek, nemcsak a gyerekek. Én általában vasaltam egész héten, Lenke néni a leányokkal spenótot puolt napokig, vagy meggyet magoztak, vagy a nagy éléskamrát takarították... mindig találtak nekünk tennivalót.

Vajna Lajos: Volt külön női csoport a takarításhoz, főzéshez, gyerekápoláshoz, ki hova volt beosztva, mi férfiak pedig például a kerítést csináltuk. Vittünk gyerekeket Soponyáról is, de Veszprémben már szinte része volt a konfirmációi előkészítésnek, hogy minden nyáron egy-egy csoporttal elmentünk konfirmáció előtt Dunaalmásra vagy a tótvázsonyi szeretetotthonba. Tótvázsonyban a konfirmáció előtti háromnapos csendesnapon Szilágyi Pál, az intézet akkori vezetője volt a házigazda, aki nemcsak ragyogó igehirdető volt, hanem kiváló szakács is, úgyhogy ő főzött ott a társaságnak.

Maga a konfirmáció mindig szeretetvendégséggel fejeződött be. Ez kisebb programmal bonyolódott, és időnként olyan dolgok is előkerültek, amelyek a teljes

közösséget bevonták az eseményekbe. Bibliai történeteket dolgoztunk fel, aztán csoportokra osztva társasjátékot csináltunk belőle.

Vajna Lajosné: A konfirmáció utáni uzsonnát még Mezőkomáromban kezdtük, ez ott is nagy újdonság volt. Talán ez egy katolikus indíttatású gondolat volt tőlem, mert amikor én elsőáldozó voltam, utána volt mindig a plébánián reggeli – áldozás előtt nem ehattunk –, volt kávé, kuglóf, tehát egy vendégség az elsőáldozóknak. És amikor odakerültünk Mezőkomáromba, azt mondtam, hát legyen délután valami kis uzsonna a konfirmandusoknak. Madártejet szoktam főzni nekik, süteményt az asszonyok is hoztak, és akkor volt egy uzsonna, amire a szülők is eljöttek. A délutáni istentisztelet után volt ez, és még a nénik is bejöttek, szerettek ott lenni. Aztán Soponyán ez egy kicsit kibővült, ott volt, amikor fagyaltot hoztunk vagy képviselőfánkot sütöttem, szóval mindig volt valami különlegesség. Érdekes módon nem a konfirmáció napján volt ez az uzsonna Soponyán, hanem következő vasárnap a délutáni istentisztelet után. Persze a nénik ott is nagyon számon tartották, mert akkor ők is részesedtek a fagyiban, süteményben, és még akinek nem is volt ott se unokája, se senki, az is szeretett ott lenni. Jöttek, aranyosak voltak. Takács néni kérdezte mindig: „Lesz-e fagyalt, tiszteletes asszony?”

Veszprémben ezt kibővítettük, úgyhogy a konfirmáció napján, de délután volt ez a nagy szeretetvendégség. A szülők, rokonok, keresztszülők is eljöttek, a hosszú asztal mellett volt, hogy százan-százhuszan is ültek; szépen terített asztal, sütemény, mindenféle étel és ital várta őket. Az utolsó években még az öt-tíz éve konfirmáltakat is meghívtuk erre az alkalomra. Egy énekkel kezdődött, azután egy meghívott vendég beszélt az ő konfirmációjáról. Volt, amikor Szilágyi Pali, volt, amikor Török Zoli... lelkészek, barátok. Utána egy-két verset mondtak a gyerekek, ott szoktak köszönetet mondani a lelkésznek a konfirmáció után, és virágot, ajándékot adtak át nekünk. Nálunk mindig tea volt, nem üdítő, és sütemény, torta, mindenféle. A szülők is hoztak meg a gyülekezet is hozott, rengeteg sütemény volt, és ott teáztak, süteményeztek a szülők is, a rokonok is, mindenkinek jutott egyformán. Utána volt egy játék, beszélgetés, és a legvégén egy rövid áhítattal zárult az alkalom.

A televízióban ment akkoriban a *Fele sem igaz* játék, és ennek mintájára csináltunk egy társasjátékot. Egy-egy kérdésre három felelet volt minden körben, egy jó válasz

és két hamis. És ezek mind bibliai kérdések voltak. A válaszokat az elnökség tagjai között előre szétosztottuk, így, ha arra került a sor, a hamis válasz igazsága mellett kellett érvelni, magyarul hazudni.

Vajna Lajos: Az elnökség beült, három tekintélyes ember, mondjuk a püspök, a gondnok, Papp László meg én. Három csapat volt oszlopok szerint: konfirmandusok meg szülők is, mindenki. Volt szóvivőjük, és a kérdések után megbeszélték, hogy kitől kéri a választ. Mondjuk, azt mondták: a püspök úrtól kérjük a választ. Bizony, ha ez volt kiosztva rá, neki is „hivatalból”, szemrebbenés nélkül hazudni kellett.

Vajna Lajosné: Volt, aki csak az „A” választ mondhatta, volt, aki a „B”-t vagy a „C”-t, de csak az egyik volt jó, a másik kettő nem, és a csapatoknak meg kellett mondani, hogy elfogadják-e. A pontokat táblára írták, és volt, amikor tortát lehetett nyerni, volt, amikor mást.

Nemcsak a konfirmációi alkalommal volt szeretetvendégség, hanem év végén a hittanosoknak, gyerek-istentiszteleteseknek is. Itt kaptak ajándékot a hűségesek és a versenyek nyertesei: könyvet, Bibliát vagy valamilyen más ajándékot. Amikor utolsó évben volt a nagy szeretetvendégség a cserkészkerthben, bibliai jeleneteket játszottak el a gyerekek. Be kellett öltöztetni őket, hát olyan édesek voltak! Dávid és Góliát, a csodálatos kenyérszaporítás, a jeruzsálemi bevonulás... ezek azért mozgalmas jelenetek voltak, és nagyon élvezték a gyerekek. Itt is volt aztán vetélkedő, sőt tombola is. Ez is nagyon jó kis alkalom volt a gyerekeknek.

Nyugdíjas évek: Fehérvár-Csurgó

Vajna Lajos: '94-ben fölkértek arra, hogy egy nyugdíjas konferencián tartsak előadást. Én akkor már tudtam, hogy nyugdíjba akarok menni. Nem is emlékszem, mi volt az előadásom címe, vagy mi volt a téma, amivel mentem, de tudom, hogy ezzel fejeztem be: „Most pedig én kérek tőletek segítséget. Beadtam a nyugdíjazási kérvényt, nyugdíjba akarok menni. Mit tanácsoltok? Maradjon-e az ember a gyülekezetben vagy menjen, milyen kapcsolatban maradjon, mit vállaljon, merre, hogyan... Milyen tapasztalataitok vannak?” S akkor valaki azt mondta, hogy „Tudod,

az a helyzet, hogy az Úristen mindenkinek megmondja, hogy mikor menjen nyugdíjba. Ha ő ezt elfogadja és szót fogad, akkor szépen minden a helyére kerül, ha nem, akkor nem áll vele szóba az Úristen utána”. Márpedig egy lelkésznek nem árt, ha beszélő viszonyban van a Gazdával, úgyhogy ez megmaradt bennem emlékként. És úgy van, hogy külön feladat feldolgozni, külön feladat elfogadni az új helyzetet és az új szituációt.

65 éves koromban kértem a nyugdíjazást. A magas vérnyomás és az ezzel járó problémák évről évre egyre nehezebben voltak kezelhetők, de nem is ez terhelt le igazán bennünket – mert még ebben a döntésben is mind a ketten egyszerre voltunk érintettek. Nem az terhelt le bennünket igazán, amit elvégeztünk, amit megtettünk, hanem az, amit nem tudtunk elvégezni, amire képtelenek voltunk. És miután az egészségi állapotom is gyenge volt, nem lehetett arra gondolni, hogy ez majd egyre jobban megy, egyre többet tudunk teljesíteni, hanem éreztük, hogy szűkülnek a lehetőségeink. És arra gondoltunk, hogy most kell átadni a fiataloknak feladatokat, akik újat tudnak kezdeni, többre képesek.

Vajna Lajosné: A munkaterület sokkal nagyobb lett, mert sok minden jött be közben: iskola, kórház...

Vajna Lajos: Eljött egy idő, amikor már nem lehetett mindent megtenni abból, amit meg kellett volna tenni, és ezt bizony tudomásul kellett venni. Persze egy határig nyilván nincs kompromisszum, és az egyén számára is meg a közösség számára is nagyon fontos, hogy felismerje, hogy mikor van ott a hitvallás ideje – amikor „itt állok, másként nem tehetek” –, amikor nincs kompromisszum meg nincs ilyen, hogy lehet hátrébb menni, lehet lemondani, lehet szélesebb húzódní, mert a nyitott ajtókon mindig be kell menni, a lehetőségekkel mindig élni kell. És ahogy jöttek sorban a lehetőségek, mindig léptünk egyet, minden megnyílt kapun bementünk, kezdve az iskolával, a cserkészettel, a templomépítéssel, a börtönnel... De valahogy úgy látom, hogy itt is úgy történt, mint a nagy változásoknál nagyban: például az iskolák visszaadásánál sokféle munkaterület megnyílt, és nemcsak az iskolákkal kapcsolatban, de ennek megfelelő munkaerő nem volt. Tehát az utánpótlás nagyon fontos kérdéssé vált.

Közben viszont a teljesítőkéességünk egyre csökkent, és ez tényleg egy lelkiismereti dilemma volt, és erről beszéltünk a családban is, hogy akkor dönteni kell. Ezt a döntést tényleg nem bántam meg, és nem gondolom azt, hogy nem kellett volna lemondani. Valamikor volt olyan, hogy az öreg pap kapott egy segédlelkészt, aztán elpipálgatott meg kint a méhesben elolvasgatott és csak vasárnaponként prédikált. Volt olyan szituáció, amikor ez szépen ment, jól ment, de hát a kilencvenes években nem az a világ volt, hogy a fiatalok dolgoznak, én meg majd mondom, hogy ezt csináld, azt csináld...

Vajna Lajosné: A gyülekezet először nem nagyon vette jó néven, hogy elmegy.

Vajna Lajos: Nem volt könnyű, de a döntést ennek ellenére meg kellett hozni. Ide kerültünk Csurgóra. De akkor még nem a szolgálatból, hanem csak a hivatalból mentem nyugdíjba, és vannak kényszerhelyzetek. Egy évre Székesfehérvárra helyettes lelkészséget vállaltam, de még az után is egyhetes evangelizációt tartottam Sárbogárdon meg a környéken. De ez egészen más: rendelkezésre állni, és ahol éppen szükség van rá, jó az öreg a háznál...

Darázsfészek – a meghasonlott gyülekezet

Az volt a helyzet Fehérváron, hogy egy évre kiment tanulmányi útra Németh Tamás. Idetelefonált a kolléga: „Lajos bácsi, egy évre megyek, kérünk, hogy vállald el a helyettesítést”. Fehérváron több lelkész is van, úgyhogy én akkor azt mondtam: „Nézd, Tamás, azt tudom mondani, hogy próbálkozzatok, és ha nem sikerül – de csak abban az esetben, ha senki nincs, aki vállalja –, én elvállalom, de természetesen félállásban, tehát nem teljes munkaidőben”. Ami azt jelentette, hogy például a stoláris szolgálatokra mindig volt ember, de én mindennap bementem reggel nyolckor, és egy óráig ott voltam, a vasárnapi igehirdetést és a bibliaórákat is végeztem. Egy évig így voltam fehérvári lelkész.

Vajna Lajosné: Lali sokszor nem déli egy órakor, hanem éjjel egy órakor jött haza. De nem is ez volt a nagy gond, hanem az, hogy akkoriban egy darázsfészek volt Fehérvár, mert meghasonlott a gyülekezet. Megépült a gyönyörű, új templom a Budai úton, és megindult a küzdelem az új lelkészi állásért. Aki levezényelte az építkezést,

szeretett volna ott mindjárt különválni az anyagyülekezettől, és új gyülekezetet alapítani. Ebből egy szörnyűség kerekedett.

Vajna Lajos: A következő volt a helyzet: A presbitérium egy része és az akkori gondnok a presbitériumon keresztülvitte, hogy ezt a fiatal kollégát válasszák meg egy második vagy harmadik lelkészi állásra. A jegyzőkönyvek szerint az ajánlásban még messiási ígéretekkel is felruházták, mert a gondnok, amikor a presbitériumnak ajánlotta, arra hivatkozott, hogy ő a csemete, aki az Úr templomát majd megépíti. Ő volt az építkezésnek az egyház részéről a vezetője – a sógora volt a vállalkozó, aki a kivitelezést is vitte –, és megválasztották lelkésznek Bányai László utolsó szolgálati évében.

Ez a fiú egyre inkább a saját hatáskörébe próbált vonni mindent, ami a templomépítéssel kapcsolatos, a pályázatokról meg az adományok gyűjtéséről is ő rendelkezett mint fehérvári lelkipásztor. Komoly kapcsolatai voltak a sógora révén is, aki a városi vezetésben vezető beosztásban volt építésügyekben. Komoly adományokat is szerzett, és a presbitériummal elintézte, hogy jöjjön létre egy alapítvány, mert ha alapítvány építi a templomot, abból különböző kedvezmények vagy előnyök származhatnak. De az építkezés során odáig jutott ez a frissen megválasztott lelkész, hogy azokkal a presbiterekkel, volt gondnokkal meghasonlott, akik őt pozícióba segítették nagy reménységgel, és mindenáron azt akarta elérni, hogy kiemelje a templomot a székesfehérvári gyülekezet hatóköréből. Odáig jutott, hogy még nekem is azt bizonygatta, hogy semmi köze a presbitériumnak a templomhoz, mert ez egy alapítványi templom.

Az építkezés menetében is akadtak viták, de tulajdonképpen ott még nem volt gond, csak akkor, amikor kiderült, hogy ő teljes önállóságot igényel magának, és aláírásokat kezdett gyűjteni, hogy ez az egyházzrész önálló gyülekezetként működjön. Ebben az időben – amikor én ott voltam, a 2000-es évben – ő már az egész presbitériummal szemben állt, és már senki sem akarta, hogy ez egy önálló gyülekezet legyen, jőllehet kezdetben az volt az elképzelés, hogy megépül a templom, aztán a parókia, s amikor már önállóságra érett és alkalmas lesz ez az egyházzrész, akkor egy új egyházközség jön létre. Tehát az eredeti koncepció ez volt, de az a módszer, ahogy ez a szegény gyerek ragadományként ki akarta ezt

szakítani, mindenkit elriasztott. Sajnos ilyen kijelentést is megengedett magának, hogy „Nekem kell a hatalom ahhoz...” Azt kell mondani, hogy ha ő egy kultúrház vezetője lett volna, akkor a legjobb bizonyítványt lehetne kiállítani a számára, de ugye itt azért gyülekezetépítésről meg templomépítésről volt szó.

Az egyházi alsóbb vezetésnek is volt ebben némi szerepe, mert némelyek – én esperesekkel is vitában meg levelezésben álltam ebben az ügyben – azt sugallták, vagy azt az érzést keltették László Tiborban, ebben az ifjú kollégában, hogy fog ez menni, tehát erőszakos úton is el lehet ezt intézni. Holott az egyházi törvényben nagyon egyszerű és világos a helyzet: új gyülekezetet, ha megvannak a feltételek, a presbitérium határozata alapján lehet létrehozni, amely határozatot fel kell terjeszteni, és ha jóváhagyja a megye, a kerület, az egyházi hatóság, akkor ott egy önálló gyülekezet jön létre. Ez felülről nem megy, a püspök viszont hiába mondta, hogy ez csak a presbitériumtól indulhat ki. Márkus Mihály volt akkor a püspök, és őt nem azért bántották, hogy nem engedi az önállóságot, hanem azért, hogy miért nem zavarja el onnan László Tibort, ezt a fiatalembert. Ő azonban azt mondta, hogy lelkészt a gyülekezetből csak fegyelmi úton lehet eltávolítani. És a vége ez is lett aztán a dolognak.

Én ebben a helyzetben mentem oda. Volt a presbitérium, és vele szemben az a két presbiter, aki László Tibor köréhez tartozott és azt mondta, hogy ők nem Tiborért, hanem a gyülekezetért harcolnak, és ebben lehetett is valami igazság. Nekem egyetlen célom volt, újra leültetni a feleket: a presbitériumot, László Tibort meg azt a két presbitert, aki körülötte van. Feltétel nélkül. Mindenki hajlandó volt erre, László Tibor nem volt hajlandó. A presbitérium, az atyafiak könyörögtek neki: de hát nincs semmi vesztenivalód, nincs semmi feltétel, üljünk le! Nem volt hajlandó. A vége az lett, hogy fegyelmi elé került, kilépett az egyházból és önálló kis gyülekezetet alapított valahol Fehérváron – valami örökséghez jutott, és abban a házban van összejövétel –, egyszóval perifériára került.

Azon túl, hogy ő egy ragyogó szervező volt, azon túl, hogy külsőleg ilyenek szokták a református lelkészeket ábrázolni – bajszos, derék, díszmagyaros... –, elsősorban azok számára tudott vonzó lenni, akiknek nem az volt az igényük, hogy az evangélium úgy szólaljon meg, hogy az belülről formálja a hallgatók életét.

Vajna Lajosné: A külsőség volt, a reprezentáció.

Vajna Lajos: Kultúrműsorokat szervezett, rendezett, és ezek tényleg nagyon sikeresek voltak. A templomot is meg tudta ezekkel tölteni, de az evangélium központi üzenete nem úgy jelent meg, hogy megtérésre, az életben gyümölcsöző szolgálatra hívjon, sőt nemcsak hogy nem úgy jelent meg, hanem ő maga egyenesen – és az igehirdetéseiben is – szembefordult a gyülekezetnek azzal a részével, amelyik intenzív módon élte meg a maga keresztyén életét. Én arra gondolok, hogy miután az ő hívei nem belőlük adódtak, erre a részre féltékeny volt, és ő is tüzelte ezzel a közösséggel szemben azokat, akik erre tüzelhetőek voltak meg megfoghatók. És azoknak a körében tudott aláírást is gyűjteni, akik felszínesen és ezen az úton jöttek be a templomba és jöttek közelebb a gyülekezethez.

Vajna Lajosné: Nagyon szép, jó akusztikájú ez a templom, és nagyon alkalmas különböző hangversenyekre. Nagy hangversenyek voltak, komoly kórusok szerepeltek, és erre jöttek olyanok, akiknek semmi közük nem volt az egyházhoz. Viszont Fehérváron ez a botrány, ez a kétfelé válás köztudott volt, és a városban nem értették, hogy ezt a ragyogóan szervező papot, aki ilyen csodálatos hangversenyekhez adja a templomot, miért fúrják.

Vajna Lajos: Hogy az egyház kiveti magából, nemhogy megbecsülnék, ez egy borzasztó probléma volt a kívülállóknak is Fehérváron. De azt is el kell mondani, hogy most már úgy tűnik, gyógyulnak a sebek, és azok a presbiterek, akik akkor mellette álltak, bent vannak a presbitériumban ma is, közös nevezőre jutottak, és együtt szolgálnak. És bizony látják, hogy nem volt helyes, amit László Tibor művelt.

A presbitérium elnöke egy fiatal kolléga volt, de én is bent voltam a presbitériumban. Volt egy másik, egy nőszövetségi ügy is a gyülekezetben, még mikor Német Tamás odakerült. Volt egy Demjén Ilona nevű pedagógus, aki nyugdíjba ment és elvállalta a gyerekek közötti szolgálatot. Olyan komoly munkát végzett, hogy amikor a presbitériumban előkerült az ő ügye is, akkor volt olyan presbiternő, egy jogász, aki azt mondta: „Ilus néni foglalkozott az én gyerekeimmel, és annak révén jutottam én hitre”. Itt egy nagyon hosszú folyamatról van szó, mert Ilus néni még '89 előtt

hitoktatott, nyári táborba vitte a gyerekeket, ez félig-meddig illegális tábor volt, de tábor volt.

A rendszerváltás után itt is kenyértörésre került sor, amikor egy újabb lelkészt választottak meg, akinek a felesége azt mondta, hogy „az öreg tyúkokat le kell vágni”. Szóval, amikor már szabad lett a hitoktatás, amikor rendeződtek a dolgok a nagy változás után, akkor voltak, akik Ilus nénit ki szeretnék volna a perifériára tolni. Ki is fúrták onnan. A 9 órás istentisztelet volt az övük valamikor bent Fehérváron, és ezt megszüntették, mert ott... még nekem is mesélték, hogy „Képzeld el, hogy ott mutogattak a gyerekek!”

Vajna Lajosné: Úgy énekeltek, mutogatóst.

Vajna Lajos: A Zákeust meg hogy „Fel, fel a fénylő hegyre, égi szellő fúj...” A gyerekek szerepeltek, mert a 9 órás istentiszteleten mindig programot csinált Ilus néni a gyerekeknek. Ez egy gyülekezeti istentisztelet volt, amin bent voltak a gyerekek, és amit a hitoktató tanított nekik, azt itt produkálták.

Bizony az lett a történet vége, hogy Ilus nénit kiszorították, de ő tovább munkálkodott. Egy kultúrházban a város szélén egy önálló istentiszteleti központ jött létre, ahová Ilus néni mindig lelkészeket hívott meg. Még 2000 előtt halt meg az a Temesvári Béla nevű fiatal kolléga, aki rendszeresen járt oda ki, és megint az történt, hogy – ló nincs, számár is jó – engem kértek meg, hogy járjak ki a kultúrházba Igét hirdetni. Hát mondtam, hogy átmenetileg, ha jobb megoldás nincs, addig vállalom ezt a szolgálatot, amíg az új lelkészt megválasztják, mert Tamás megválasztása előtt pár hónappal halt meg ez a szegény fiú, és akkor kértek engem Ilus néniék közvetlenül. Tehát egy darabig én voltam ennek a kis gyülekezetnek az igehirdetője, s meg kell mondanom, hogy igazán nagy élmény volt. Mindig teltház volt, nagyon sok volt a fiatal, és a fiatalok között nagyon sok volt olyan, aki – már Ilus néni munkája révén – nagykorú keresztyénségre jutott. Az istentisztelet liturgiája annyival volt gazdagabb, hogy ott vagy még egy ének volt, vagy az ifjúság adott elő valamit, vagy ilyen, vagy olyan kör szolgált még.

Amikor én odakerültem, eljutottunk odáig, hogy a presbitérium megkövette Ilus nénit és hozott egy határozatot – egyhangúlag, minden ellenkezés nélkül –, amelyben visszatekintve a történetekre, megköszöni a szolgálatát. Ez volt az egyik célom, hogy ezt valamiképpen sikerüljön úgy rendezni, hogy nyitva legyen a kapu azok számára is, akik ott voltak, mert ott semmi rossz nem történt. A gyülekezet élő hitű tagjai, fiataljai így mégsem voltak kizárva, és nagy részük itt is van a gyülekezetben, szolgálnak.

Tamásnak én azt mondtam a beiktatása után, hogy eddig vállaltam, most már intézzétek tovább. Viszont amikor Tamás beiktatása megtörtént, Ilus néni megint azt kérte, hogy a benti lelkészek közül – hárman voltak akkor itt bent – valaki rendszeresen járjon oda ki istentiszteletet tartani. És sajnos Tamás erre nem volt hajlandó. Úgyhogy itt is sokféle hadakozás és harc volt, végül a kinti gyülekezet megszűnt – Ilus néni szegénykém nem sokkal élte túl.

Epilógus

Lassan az út végéhez érünk. Vallást teszünk róla, hogy Isten mindennel megáldott minket, ami az életre és üdvösségre való. Sok örömünk van a családban. Gyermekeink, menyecskéink, vejeink egyházunknak, gyülekezeteinknek rendszeresen templomba járó, Igét hallgató, aktív tagjai.

Az unokáknak mindig nagyon örülünk, és úgy látom, úgy tapasztaljuk, hogy ők is szívesen jönnek. Bizony azokat az ígéreteket, amiket a szívünkben hordoztunk akkor, amikor a gyermekeink érkeztek, és azt a bizonyosságot, hogy a gyermek ajándék, az anyaméh gyümölcse jutalom, így is megtapasztaltuk, és mind a mai napig nagyon hálásak vagyunk érte. Ha még nem is mondhatjuk el, hogy minden vonatkozásban úgy alakult a sorsuk, gondolkodásuk, úgy találtak közösségre, ahogy mi ezt szeretnénk vagy reméltük, abban biztosak vagyunk, hogy a rájuk vonatkozó ígéreteket Isten be fogja tölteni. Mert ez a gondolat éltet bennünket, hogy *„néktek lett az ígéret, és a ti gyermekeiteknek is”*. És kedves volt, ahogy az egyik unoka azt a zsoltaírdézetet hozta át kinagyítva – gondolom saját maga számára nagyította ki először –, amelyikben arról van szó, hogy az unokák is részesednek ugyanabban a

kegyelemben [Zsoltár 103: 17-18]. És valóban, a kegyelem ott látszik az unokák sorsában, útjukban, dolgaikban is.

Ha nagyon töredékes is a visszaemlékezés, a sok személyes találkozás, kapcsolat, barátság felidézésén túl, ez most nekünk arra is jó, hogy az út vége felé tartva visszaemlékezzünk, hogy mennyi jót cselekedett velünk a mi Urunk. És áldjuk és áldhatjuk minden ajándékáért és azért a hűségért, amellyel bennünket még a hűtlenségünkben is tartott – közösségben egymással, atyafiakkal, ránk bízottakkal, és azokkal, akikre mi is úgy tekinthettünk, mint tanítókra, példákra. Igen. Jó volt emlékezni, hogy újuljunk a hálaadásban s az Isten magasztalásában.

Vajna Lajosné: Igen, ez a jó zárshó. Én még annyit elmondanék, hogy mindig nagyon nagy dolog volt számunkra azt érezni, hogy mellettünk áll egy gyülekezet. Ezt éreztük Mezőkomáromban is: ahogy születtek a gyerekek, ez az első nagy szerelem volt a gyülekezet és köztünk. És itt Veszprémben is ezt tapasztaltuk, mert innen indultak a gyermekink, innen keltek szárnyra, itt volt három esküvő, Katáéké és a két fiúé. Velük együtt jó szívvel és Isten iránti hálával gondolunk Soponyára is, ahol gyermekeink nevelkedtek.

Szegény édesanyám itt halt meg nálunk, szintén Veszprémben, és mikor odakerültünk, Vajna nagymama, páromnak az édesanyja is rövidesen meghalt. Talán egy évre rá a sógorom hirtelen, a másik testvér is, de ezt a sok elszakadást a közösségben élhettük át, ahogy az örömeinket is. Mindig éreztük, hogy velünk van a gyülekezet: örült, ha örömünk volt, velünk szomorkodott, ha nehézség, gyász volt a családban...

Vajna Lajos: De mindenben része is volt.

Vajna Lajosné: Mindenben része is volt. Arról nem beszélve, mikor születtek az unokák! Olyan aranyosak voltak, mindig olyan örömmel kérdezték: na mi van, megvannak, hogy vannak...? Míg ott voltunk, az első hat unoka megszületett, és minden hétvégén együtt volt a család, mert hazajártak. A gyülekezetben szemmel is tartották őket, és most is név szerint még rákérdeznek, hogy na, ezzel a gyerekkel mi van, hogy vannak... számon tartják őket, és ez is nagyon jó dolog.

Sokszor énbennem van azért a lelkiismeret furdalás, hogy bizony nem mindig tudtam annyit együtt lenni a gyerekekkel, annyi időt rájuk szánni, mint amennyit talán jó lett volna. Bizony sokszor dönteni kellett, hogy a gyülekezeti munkát csináljam-e tovább, vagy velük legyek. Beszélgettünk is a gyerekekkel erről, hogy ők ezt hogy élték meg, de nem panaszták fel, hogy őnekik rossz volt. Amikor már nagyok voltak, be is tudtak kapcsolódni és tényleg, amiben tudtak, segítettek a gyülekezetben a fiúk is, a lányok is; egy-egy hétvégén, vagy ha olyan alkalmak voltak, akkor ők is szolgáltak, amivel tudtak.

Ezért is nagyon szép időszak volt a befejezése is a szolgálatunknak, mert Isten megadta, hogy onnan jöhettünk nyugdíjba, hálaival a szívünkben és sok örömmel.

Vajna Lajos: Én azt gondolom – szerénységgel, mert ez nem a mi érdemünk –, hogy azért az, hogy a hetvenes éveid vége felé, én meg a nyolcvanas éveimben járva még annyit mozoghatunk, tehetünk, ez is külön ajándéka az Úristennek, hogy még ráadásban ezt is megkaptuk, és ezzel is élhetünk. Ezért is hála. Soli Deo Gloria!

Jegyzetek

¹ **lófő** (lat. primipilus): a székelyek rangban második, a primorok (főszékelyek) után következő társadalmi rétege a feudalizmus idején. A székelyek mint kiváltságolt katonanép valamennyien szabadok voltak, s közöttük a 14. századtól észlelhetők vagyoni különbségek. A lófők főként jelentősebb állatállományuk révén emelkedtek ki a közszékelyek közül. Kezdetben a székelyek valamennyien lovas katonák voltak, később már csak a lófők voltak lovasok, a közszékelyek gyalogosként szolgáltak. Mint lovas katonáknak nagyobb zsákmány, s a 16. századtól a közös nemzeti földből nagyobb terület járt nekik. A székely székek tisztviselői nagyrészt belőlük kerültek ki. 1554-től a közszékelyekkel ellentétben a lófők a primorokhoz és a magyar nemesekhez hasonlóan mentesek a hadiadó alól, s a 18. században már kisnemesek voltak, általában 1-2 jobbágyteleknyi földbirtokkal. A lófők a székelyek 8-10%-át tették ki, számuk idővel csökkent, a jobbágyfölszabadításkor kiváltságaik megszűntek. (Forrás: Magyar Katolikus Lexikon)

² **Székely Hadosztály**: az első világháború után a Kolozsvári Hadosztály együtt maradt törzséből (38. magyar hadosztály székely katonái) létrehozott katonai egység, amelyhez csatlakoztak a Kratochwill Károly parancsnoksága alatt Erdélyben szerveződött alakulatok. A Székely Hadosztályt 1918 decemberében Kolozsváron állították föl az Erdélybe betört román csapatok elleni védekezésért, Lukács Béla nyugalmazott altábornagy kezdeményezésére. Megalakításakor 1700 katonát számlált, de létszáma néhány hónapon belül már meghaladta a 12 ezer főt. Hiányos felszerelése ellenére számos katonai küldetést sikeresen teljesített. Parancsnoksága először Bánffyhunyadi, majd Nagyváradon működött.

A Székely Hadosztály helyzetét nehezítette, hogy a tanácsköztársaság alakulatai ellenségként tekintettek rá, sőt, számos összetűzés is volt a két fegyveres erő között. A két tűz közé került székely harcosok egy része 1919. április 26-án Demecserben letette a fegyvert a román hadsereg előtt. A román megszállók a tisztakat és több katonát egy ideig Brassóba internálták, majd hazaengedték őket. A többség tovább harcolt, egyesek a tanácsköztársaság hadseregében, felszabadítva a Felvidéket Eperjesig, mások nyugaton az osztrák csapatok ellen védték Magyarországot az ún. Rongyos Gárda soraiban. (Forrás: Gottfried Barna: A Székely hadosztály, 1918-1919. <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MT15>)

³ **Nicolae Ceaușescu** (1918-1989): a Román Kommunista Párt vezetője, Románia diktátora 1965-től 1989-es kivégzéséig.

⁴ "Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva:
Te voltál és te vagy erős Isten.
És te megmaradsz minden időben."
(XC. zsoltár)

A 90. genfi zsoltár 1550 körül keletkezett, Théodore de Bèze (Kálvin munkatársa és utóda a genfi református egyházban) zsoltárfordítása. 1607-től kezdve Szenci Molnár Albert fordításában a magyar reformátusok énekei közé is bekerült. A hagyomány szerint Bocskai István hajdúi a 90. zsoltárt énekelték harcba indulván, s később úgy tartották számon, mint a magyar reformátusok első számú énekét. A 19. századtól kezdve gyakori használata a felekezeti öntudat erősítését szolgálta, egyes vélemények szerint azonban néphimnusz szerepet töltött be. (Források: A vallásos élet színterei és gyakorlata. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.) *Magyar néprajz: nyolc kötetben*. Budapest, Akadémiai kiadó, 1988., Tóth Lívia: Jókodv, bőség, védő kar. In: *Hét Nap*, Szabadka, 2009. 01. 21.)

⁵ 1938. október 1-jétől, a Határőrség a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe került, ahol határ vadász alakulatokká szerveződtek és a határőrizet mellett a határvédelmet is ellátták. Az 1938. március 5-i győri program első ütemében hét határ vadász-dandár szervezése kezdődött meg 24 határ vadász-zászlóaljjal. Ekkor került felállításra a 23. határ vadász-zászlóalj Mátészalka székhellyel. Az első bécsi döntést követően, 1939. április 5-én a vezérkari főnök arról rendelkezett, hogy a zászlóalj magasabb egysége, a 7. határ vadász dandár parancsnoksága Mátészalkáról Beregszászra települjön. 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés Észak-Erdélyt Magyarországnak, míg Dél-Erdélyt Romániának ítélte. A 23. határ vadász-zászlóalj is részt vett a bevonulásban, majd 1940. szeptember 13. és november 20. között a zászlóalj határ biztosító feladatokat látott el a demarkációs vonalon. Parancsnoksága Marosvásárhelyre települt, kijelölt határvédelmi területe a Mezőség keleti peremétől Székelyvéckéig terjedt. (Forrás: Illésfalvi Péter-Szabó Péter-Számvéber Norbert: Erdély a hadak útján 1940-1944., Püldo Kiadó, 2005.)

⁶ Az Észak-Erdélyben élő közel 160 000 zsidó gettósítása 1944. május 3-án, hajnali 5 órakor kezdődött. A marosvásárhelyi zsidó közösséget – mintegy ötezer főt – a Koronkai úti téglagyár területén lévő gettóba gyűjtötték. A művelet Májay Ferenc polgármester, Hannel Ferenc, a polgármesteri, Jávor Ernő, a főispáni hivatal főjegyzője felügyelték, a csendőri- és rendőri egységek tevékenységét Papp János ezredes, Zalántay János alezredes és Bedő Géza rendőrkapitány. Részt vettek a műveletben honvédalakulatok Körmeny Géza ezredes vezetésével és székely határőr alakulatok Kozma István vezérőrnagy irányításával. Az előző napon kialakított csoportok a zsidó házakhoz mentek, az ott élőket kilakoltatták, értékeiket elkobozták. Kevés időt hagytak a csomagolásra, sokakat élelem nélkül vittek a gettóba, melynek parancsnoka Bedő Géza rendőrkapitány volt. A téglagyár a város szélén helyezkedett el, mintegy húsz ezer négyzetméteren. A következő napokban ide érkezett Maros-Torda vármegye nyugati részének, továbbá Udvarhely vármegye egészének zsidó lakossága. A marosvásárhelyi gettóban összezsúfolt 7549 embert május 27. és június 8. között három transzportban hurcolták el Auschwitzba. (Forrás: Randolph L. Braham (szerk.): A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. I. kötet, Budapest, Park Kiadó 2007.)

⁷ A 23. határ vadász zászlóalj egészét nem menekítették el Észak-Erdélyből 1944 szeptemberében. A zászlóalj egyes egységei november közepéig a 2. magyar tábori póthadosztálya kötelékében, a német XXIX. hadtest alárendeltségében harcoltak. Október végén a zászlóalj a Taktakenéz-Tiszaladány közti Tisza-vonalon állt, majd november elején előbb a Tiszaladány-Tokaj, majd a Tiszadada-Tokaj partvonalra vonult vissza. November 15-én a 40. szovjet hadsereg II. román hadtestének csapatai áttörték a zászlóalj megmaradt részeinek Taktaszadánál lévő állásait és megközelítették Szerencs városát. Ettől az időponttól a 23. határ vadász-zászlóaljat több hivatalos forrás nem említi. Az alakulat valószínűleg teljesen felbomlott, és megmaradt részeit kisebb harccsoportokba szervezve vetették be. (Forrás: Illésfalvi Péter-Szabó Péter-Számvéber Norbert: Erdély a hadak útján 1940-1944., Püldo Kiadó, 2005.)

⁸ **Boda József** (1905-1981): református lelkész. A pápai teológián kezdte tanulmányait, de még a húszas években kapott egy berlini ösztöndíjat, később pedig egy amerikai Daiton városába. Itt és Princetonban szerezte meg a lelkészi oklevelet. A Clevelandi gyülekezet – amelyik a legnagyobb amerikai magyar gyülekezet volt – meghívta lelkésznek. Úgy jött haza, hogy megszerzi itthon a szükséges iratokat, azután visszamegy, de végül is itthon maradt. Megválasztották Veszprémbe, ahol 1931-1962 között – több mint harminc évig – volt hitoktató, illetve gyülekezeti lelkész. 1966-ig Decsben, majd nyugdíjba vonulásáig Szekszárdon szolgált. Írásai egyházi és helyi lapokban jelentek meg. Veszprémbe kiadta és szerkesztette a *Jeruzsálemi Harangszó* című gyülekezeti lapot, megszervezte a Bakony-Balatonvidéki Református Népfőiskolát és szerkesztette annak értesítőjét. A népfőiskola 1940. évi zárőnnepélyén részt vett Móricz Zsigmond, aki lelkes beszámolót írt az eseményről a *Kelet Népe*-ben.

1937-1939 között felépíttette Veszprémbe a Dunántúli egyházkerület legnívósabb református egyházi iskoláját és parókiáját, melynek felszentelésén az akkori kultuszminiszter a püspökkel és az esperessel együtt vett részt. A harmincas években Veszprémbe a katolikus egyház és a kicsi veszprémi református gyülekezet olyan arányban voltak jelen, mint az egér meg az elefánt, de Boda József elérte, hogy az iskolaszentesítés alkalmával a veszprémi parókián Ravasz László püspök és a katolikus megyés püspök egy asztalhoz ültek.

A harmincas évek végén megszervezte a Bakony-Balatonvidéki Református Népfőiskolát. Nem a veszprémi népfőiskola volt az első az országban, de az első volt, aminek saját épülete lett. Először nehezen ment a toborzás, végül azonban elterjedt az iskola híre, mert Boda Józsefnek igen jó kapcsolatai voltak, s ezek segítségével az akkori népi írók táborából jó sereg előadót tudott meghívni. Móricz Zsigmond, Kodolányi János, Balla Péter is szerepeltek a meghívottak között. 1940-től 1948-ig több mint háromszáz fiatal vett részt a veszprémi népfőiskolai tanfolyamokon. (Források: Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon; Vörös Virág riportja Hodossy Lajossal; „*Tebenned bíztunk eleitől fogva*” – *Református Félóra*, Magyar Rádió, 2008. október. 15.)

⁹ **Pethe Kálmán:** református lelkész, hittanár, esperes. 1941-1949 között a veszprémi Lovassy László Gimnázium vallásstanára volt, majd alsóörsi, balatonfüredi lelkész (1949-1956), 1954-től 1975-ig a Veszprémi Református Egyházmege esperese.

¹⁰ 1948-ban törvény született az egyházi iskolák államosításáról. A Dunántúli Református Egyházkerület kénytelen volt beleegyezni a pápai Nőnevelő Intézet és a Kereskedelmi Iskola államosításába, de cserébe ígéretet kapott az államtól arra, hogy a teológia és a gimnázium egyházi kezelésben marad. Ezt a megállapodást felrúgva 1951-ben a teológiát, majd egy évvel később a gimnáziumot is megszüntették, egyházi tulajdonban csak a főiskola könyvtára maradt. (Forrás: Kövy Zsolt: A református egyház szerepe Pápa város életében 1520-tól napjainkig; <http://mek.oszk.hu/02100/02182/html/03.htm#17>)

¹¹ **Ébredés:** A századfordulótól az 1920-as évek elejéig több oldalról indult meg, majd a második világháború megrázkódtatásait követően új lendületet kapott a református egyház megújulását célzó kibontakozási kísérlet, az „ébredés”. Az ébredési mozgalmak egyik irányzata egyesületi jellegű, radikális, egyházközi, vagy egyházak feletti „interkonfesszionális” módon, a másik erősen konfesszionális jelleggel, az ún. történelmi kálvinizmus oldaláról igyekezett elérni ugyanazt a célt. A belmissziós egyesületek egyletek (Bethánia, SDG) nagyobbrészt már a századforduló táján létrejöttek, míg a bizonyos mértékig korábbi hollandiai mintára épülő történelmi kálvinizmus az 1920-as évektől állandó harcban állt a Sebestyén Jenő által „általános keresztyén”-nek nevezett belmissziós csoportokkal és törekvésekkel. A református egyházhoz csak laza szálakkal kapcsolódó, de azért benne élő irányzatok közötti harcok igen sok energiát emésztettek fel, ugyanakkor az a veszély is fenyegetett, hogy egyesületi keresztyénségbe megy át a történelmi egyház minden értéke, maga az egyház pedig üres, hagyományos keret marad csupán. E kettős veszélyt Ravasz László (1921-től dunamelléki püspök) már az 1920-as évek derekán felismerte. Szállóigévé lett híres programja: „az egyházat missziósítani, a missziót egyháziasítani kell”. Ravasz László hön áhított vágya volt, hogy a Református Egyház égisze alatt működjenek ezek a szervezetek, csoportosulások. "Egyházunk minden vezetője érezze és higgye el, hogy azok a bibliakörök, szövetségek, evangéliumi közösségek, a felébredt hívek a maguk imádságaival és ezen keresztül munkálkodó isteni erővel ott állnak mögöttünk." (*Ravasz László XXV. püspöki jelentéséből: A református egyház reformációja. In: Magyar Református Ébredés, 1946/24. 2. o.*)

A Református Egyház a Bethániánál leginkább az egyháztól való elszakadástól félt. Sokszor valóban túlzottan elzárkóztak a megtért hívek az addigi gyülekezetektől, mert fontosnak tartották, hogy a megváltás evangéliuma mindenkihez szól. Bűnbánat, megtérés, újjászületés fogalmai új jelentést nyertek. Inkább a fegyelmezett életre és nem annyira az igaz tanra, dogmákra tették a hangsúlyt. Sokan túlzottan kivonultak az egyházi életből és ez erős ellenszenvet váltott ki. Az egyház örök problémája volt, hogy gyanakodva tekintett az ébredési mozgalmakra. "A Bethánia Egylettel arról folyt a vita, hogy ki az illetékes a gyülekezeti missziói munka végzésére: az ébredésiek vagy a lelkipásztorok, esetleg a presbiterek is?" (*Fazekas Sándor: "Új egyház felé?", Református Kollégium, Debrecen, 2000. 105. o.*) Ez a féltékenység, rivalizálás bomlasztotta az ébredés folytonosságát. Szikszai Béni így írt a kéziratában erről a furcsa viszonyról: "Az ébredés mindig különbet akart, és ezt az egyház mindig C-dúrban értette. Különcnek mondta." (*Szikszai Béni: Ahogy én láttam! (kézirat) 1974. 102. o.*) Szikszai Béni szerint nem tanbeli különbségek választották el az Egyletet a népegyháztól, hanem olyan bibliai igazságok felismerése és hirdetése – például megtérés, újjászületés, evangelizáció –, melyek a Református Egyházban idővel elhalkultak. (Források: Ladányi Sándor: A református egyház (1919–1944). In: *Magyarország a XX. században* (főszerk. Kollega Tarsoly István) Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000., Árgyelán Erzsébet: *Ébredéstörténet a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1950 között*; <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/103/oldal/14/>.)

¹² **Benedek Sándor** (1904-1983): teológiai tanár, református lelkész, író. Teológiai Tanulmányait a Pápai Református Kollégiumban végezte, majd Bécsben és Marburgban gyarapította teológiai ismereteit. 1930-tól nagyatádi lelkész volt. 1933-ban, Debrecenben a teológia doktorává avatták, majd 1938 és 1951 között Pápan a gyakorlati teológia tanára és a Református Kollégium főigazgatója volt. A kollégium megszűnése, 1953 után Nagydorog lelkésze lett. 1947-1949-ben szerkesztette és kiadta az *Új Ösvény* c. havi gyülekezeti néplapot. Nyugdíjas éveit a budapesti Ráday Gyűjtemény munkatársaként dolgozott. (Forrás: Kövy Zsolt: Dr. Benedek Sándor (1904-1983). In. *Református Egyház*, 1990. június)

¹³ **Bethánia Egyesület:** A CE Szövetséget Francis E. Clark, portlandi presbiteriánus lelkész indította el gyülekezetének 58 fiataljával, akik 1881.febr.2-án nyilatkozat aláírásával arra kötelezték el magukat, hogy Megváltójukat, Jézus Krisztust akarják életükkel szolgálni, és ebből a célból egy keresztyén közösségben, ifjúsági szövetségben együtt kívánnak munkálkodni. A mozgalom első célkitűzése az ifjúsági misszió, azon belül pedig azzal az elhatározással indul, hogy megtartsa a hitre jutott fiatalokat a gyülekezetben és a hitben. A CE Szövetség gyorsan elterjedt először Amerikában, majd az egész világon. Magyarországon 1900-ban Szabó Aladárné először egy gyermekszövetséget alapított. Szabó Aladár, dr. Kecskeméthy István teológiai tanárok és mások 1903-ban alapították meg a Bethánia Egyletet, és kérték annak felvételét a CE Világszövetségbe. A Bethánia Egylet, bár megalakulásában az említett lelkészek döntő szerepet játszottak, alapvetően mindig laikus mozgalom volt. Igyekezett a CE mozgalomra jellemző módszereket (evangelizációk, konferenciák, csendesnapok, bibliaórák, vasárnapi iskolai munka, személyes lelkigondozás stb.) nálunk is meghonosítani. Az Egylet célja: a keresztyén könyörülő szeretet gyakorlása és az igazi keresztyén élet felvirágoztatása. A Bethánia Egylet csoportjai (Szabolcs, Borsod, Dél-Magyarország, Budapest és környéke) ébredési góccokká váltak. 1950-ben politikai nyomással a Bethánia Egyletet feloszlatták. 1990. március 31-i dátummal Bethánia CE Szövetség néven – mint a Bethánia Egylet jogutódját – társadalmi szervezetként újra bejegyezték, és még abban az évben újra felvételt nyert a CE Világszövetségbe. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/bethania-ce-szovetseg/cikk/mutat/bemutakozas/>)

¹⁴ **Szikszai Béni** (1909-1985): a Bethánia Egylet főtitkára. Abonyban született, szülei az értelmes fiút kereskedelmi iskolába járaták, ahol érettségizett is. Érettségi előtt tüdőbetegséget kapott; a testi-lelki válságban kapott édesanyjától 18. születésnapjára egy Bibliát, amelyet kezébe vett és nem tudta letenni: „... elolvastam, letettem a könyvet és azt mondtam, hogy ami ebben a könyvben írva van az igaz, és én erre ráteszem az életemet.” A Bethánia CE Egylet utazó titkára lett, ez a feladat a missziói munka perspektíváját nyitotta meg előtte. Későbbi apósával, Sallai Istvánnal, aki a Bethánia főtitkára volt 1940-ig, akitől ő vette át a főtitkári stafétabotot, igen szoros testvéri és baráti kapcsolatba került.

Amikor a Bethánia Egyesületet megszüntették, Szikszai Bényt a Református Konvent megbízta az evangelizációs bizottság vezetésével. 1950-ben viszont minden ígéret ellenére társadalom és államellenesnek ítélték ezt a munkát, s megkezdődött az üldözés. Szikszai Bényt nem alkalmazták sehol. Családját alcsubti parasztknál vállalt bémunkákból igyekezett eltartani. A kitelepítést megelőzve Sallai Eszter (a korábbi jóbarát, főtitkár leánya) tanyasi tanítónő otthonában találtak befogadó szeretetet és egyszerű életlehetőséget. Favágó lett az erdőgazdaságban s örült ennek a munkának is. Irtotta a bozótot és vágta a fát, hordta a vállára nehezedő terhet. Felesége hirtelen meghalt, ott maradtak árván. Aztán a jóval fiatalabb tanítónő elfogadva az Istentől adott helyzetet összeházasodott a megárvult főtitkárral. Amikor módjuk volt elmentek a szétdobált közösség kiscsoportos alkalmaira, s a hatvanas években újra kereste a kapcsolatot a régi testvérekkel, hirdette az ígét sokfelé az országban. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/f-e-n-y-s-u-g-a-r/ujzag/cikk/mutat/4651/?i=657>)

¹⁵ **Borbély Béla** (1916-1992): református lelkész. A debreceni református teológián szerzett lelkészi oklevelet 1939-ben. A CE Bethánia utazó titkára volt. 1951-ben konventi lelkésszé nevezték ki, a kitelepítettek lelkigondozása miatt azonban sok támadásban volt része. Vencsellőre került, de evangelizációs szolgálata miatt rendőrségi felügyelet alá helyezték. Mivel nem járhatott vidékre, a vágyódó lelkek mentek el hozzá, így indulhatott el a „vencsellői csendesnap”, ahol olykor több százan is megjelentek. 1983-tól a Református Iszákosmentő Misszió titkára volt. Később, a rendszerváltás idején megalakuló Biblia Szövetség elnökevé

választotta, amely tisztséget haláláig ellátta. (Forrás: <http://www.confessio.eoldal.hu/cikkek/magyarország-egyhazai-a-20.-szazad-masodik-feleben.html>)

¹⁶ **Ecsedy Aladár** (1902-1990): református lelkész. 1925-ben végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. 1924-től 1929-ig – Biberauer Richárd igazgató hívására – a budapesti Bethesda Kórház lelkésze volt, ahol a betegek körül végzett lelkészi munkán kívül a diakonissza és belmissziói munkát szervezte, vezette. Tildy Zoltán hívására és utódjaként került a tahitótfalusi gyülekezetbe, amelynek 32 éven át lelkésze volt. Szolgálatja jelentős részét az ébredésnek, az evangélizációnak, az országos gyermekmisszióknak és sajtószolgálatnak szentelte. (Forrás: <http://www.tahitotfalu.hu/portal/index.php?oldal=falutortenet>)

¹⁷ **Gyökössy Endre** (1913-1997): református lelkész, pszichológus. Érettségi után Nagykőrösön tanítói oklevelet szerzett. A budapesti Református Teológia elvégzése után 1939-ben avatták lelkésszé, a Kálvin téri református templomban kezdte meg szolgálatát. Két doktorátust szerzett: egy bölcsészeti és egy pszichopedagógiai. A bázeli egyetemen Karl Barth és Emil Brunner professzorok mellett többek között egyházjogot és pasztorálpszichológiát tanult, 1978-ban a gyakorlati teológia kutatóprofesszora is lett. Az 1950-es években nagypolgár szülei és svájci származású felesége miatt „osztályidegenné” nyilvánították, viszont lelkészként tovább szolgálhatott. Az Újpest Újvárosi gyülekezet alapító- és templomépítő lelkésze volt. Végzett lelkészek pasztorál-pszichológiai továbbképzését vállalta lelkigondozói szemináriumokban, a Magyar Pszichiátriai Társaság tagjaként orvosoknak, pszichológusoknak adott elő, valamint kultúrházakban házasság- és családpótló előadásokat tartott. A budapesti Református Teológia végzett hallgatóinak lelki gondozásánál órákat adott, mint vendég előadó. 1990-ben ugyanitt díszdoktorrá avatták, Újpest díszpolgári emlékéremmel tüntette ki. (Forrás: Szabados Erzsébet: Gyökössy Endre; Sárospatak, 2008; kicsinyfalum.hostoi.com/irasok/eletapolas.pdf)

¹⁸ **Kovács Attila** (szül. 1935) 1979-1991 között volt a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke

¹⁹ **Trócsányi Dezső** (1889-1962): tanár, művelődéstörténész. Sárospatakon végezte a gimnáziumot és a Református Teológiai Akadémiát, majd a Kolozsvári Egyetemen szerzett tanári, 1915-ben bölcsészdoktori oklevelet. Németországban (Berlinben, Marburgban és Lipcsében) volt ösztöndíjas. Tanulmányai befejezése után Miskolcon és Kunszentmártonban tanított, majd 1917-től a Pápai Református Kollégium filozófia és pedagógia tanára lett, 1929-től pedig a Teológiai Akadémián oktatott bölcsészetet és neveléstudományt. 1941-ben Szathmáry Lajossal megszervezte a Pápai Népfőiskolát. 1951–1962 között a Dunántúli Református Egyházkerület levéltárosa volt. Filozófusként a Böhm Károly körül kialakult magyar újkantiánus iskolához tartozott. Számos írása jelent meg egyházi, társadalomtudományi és pedagógiai folyóiratokban. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

²⁰ **Pongrácz József** (1885-1963): a Pápai Református Teológiai Akadémia professzora, 1933-tól igazgatója, 1951-től az egyházkerületi könyvtár igazgatója. Már a középiskolában kitűnően megtanult latinul, görögül és franciául, teológiai tanulmányai idején pedig németül és angolul. 1906-tól 1908-ig a Skót Szabadegyház magyar ösztöndíjasa Edinburghban. 1908-1910 között Antal Géza püspök titkára volt Komáromban. 1910-ben helyettes, 1913-tól rendes teológiai tanár. A teológia doktora címet 1931-ben kapta meg a debreceni Tisza István Tudományegyetemen. 1928-ban és 1939-ben az egyházkerület zsinati rendes taggá választotta. 1923-tól 1945-ig szerkesztette a Dunántúli Protestáns Lapot. Az egyházkerület érem és plakátgyűjteményét sok értékes dokumentummal gazdagította. 1931-ben létrehozta az ún. Papensia-gyűjteményt, a pápai vonatkozású könyvek külön-gyűjteményét. 1957-63-ig a Dunántúli Református Egyházkerület Gyűjteményei igazgatója. (Forrás: Pápai Pedagógus Lexikon (főszerk. Tungli Gyula), Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1997.)

²¹ **Gáty Ferenc** (1899-1993): református lelkész. Pápán született az ottani református gimnáziumban érettségizett. Tanulmányait a pápai református teológián folytatta, majd balatonkenesei segédlelkészi szolgálata után 1922-1924 között Aberdeenben és Edinburghban tanult. Hazatérve 1924-től 1927-ig hitoktató Veszprémben, majd 1927-től 1984-ig, nyugdíjba vonulásáig, 56 éven át Felsőörs lelképásztora volt. Lelkészi évei

alatt a falu kulturális életének egyik zászlóvivőjévé vált. Dalárdát alapított, melynek felekezeti hovatartozás nélkül minden tehetséges felsőörsi ember tagja lehetett. Zenekart hozott létre, mellyel klasszikus műveket szólaltatott meg, emelve a közösségi ünnepek fényét. Felesége hűséges társa volt a közel száz felsőörsi gyermek zene- és nyelvtanításában. Téli esték előadás sorozataival hozzájárult az ismeretterjesztéshez, felesége a nőneveléshez. Lelki gondozója volt a település idősebb lakóinak, és sokoldalú tudásával részt vállalt a kulturális közéletben is: nagy sikerű színdarabokat szervezett, zenét szerzett, verseket írt. Az 1948-as államosításig a lelkipásztorkodás mellett tanítói munkát is ellátott a falu elemi iskolájában. (Források: Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon. (főszerk. Varga Béla), Veszprém, 1998., <http://www.felsoors.hu/gaty>)

²² **Gáty (Gáthy) Zoltán** (1856-1928): ének- és zenetanár, karnagy. Gimnáziumi tanulmányait a Pápai Református Kollégiumban végezte. A Zeneakadémián 1884-ben szerzett diplomát Erkel Ferenc tanítványként. Késmárky Árpáddal megalapította Budapesten az Első Magyar Zeneiskolát. Pályáját a Pápai Református Nőnevelő Intézet Tanítónőképzőjében kezdte 1890-ben. Volt karvezető s gyakran hangverseny adó hegedűművész. A Református Kollégiumban az 1901/1902. tanévben 83 tagból álló énekkart szervezett, mellyel többször szerepelt. Pályája kezdetén zenetanfolyamot indított, melynek legjobbjai alkották a 25 fős zenekart. 1926-ban vonult nyugalomba. Tanári pályája során mindvégig meghatározó személyisége volt Pápa zenei életének. (Forrás: Pápai Pedagógus Lexikon (főszerk. Tungli Gyula.), Pápa, 1997.)

²³ **Hatvani Lajos** (1876-1939): tanítóképző intézeti ének-zenetanár. Koessler Jánosnál tanult zeneszerzést. Sepsiszentgyörgyön a tanítóképzőben tanított. 1920-ban Erdélyből kiutasítva került Páparra, a Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézethez zenetanárként. A tanítójelöltek részére megszervezte a kántorképzést. 1927-től több kitűnő kántortanítót nevelt. Tizenhat évi pápai tanári pályája során szolgálatával három területen tűnt ki kortársai közül: éveken át nagyszerű orgonaképzést nyújtott a kántori pályára is készülő tanítójelölteknek; ő volt az egyetlen tanítóképző-intézeti tanár az országban, aki a húszas években már relatív szolmizációs módszerrel tanított; megalapította és vezette a Kárpát Dalkört, mellyel a városban, valamint a régióban figyelemre méltó eredményt ért el. (Forrás: Pápai Pedagógus Lexikon (főszerk. Tungli Gyula.), Pápa, 1997.)

²⁴ **Gáty István** (sz. 1938): gyermek tüdőgyógyász, osztályvezető főorvos. Szülei: Gáty Ferenc református lelkész, Hatvani Rózsa tanítónő. 1956-ban érettségizett a Petőfi Gimnáziumban Pápan. A Semmelweis Orvostudományi Egyetem elvégzése után 1966-ban gyermekgyógyász, 1985-ban gyermek tüdőgyógyász szakvizsgát tett. 1962-től a Veszprém Megyei Gyermekkorházban, 1976-tól a Megyei Kórház Gyermekosztályán orvos, 1987-től osztályvezető főorvos. 1972-2000 között a veszprémi református egyházközség presbitere, 1998-tól a Magyar Orvosi Kamara Megyei Etikai Bizottsága elnöke. (Forrás: Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon (főszerk. Varga Béla), Veszprém, 2001.)

²⁵ **zöld ávó**: 1950-től egyenruhájuk alapján kétféle belügyi karhatalmi alakulatot különböztettek meg: az ún. „kék ávó” tartozott a hírhedt államvédelemhez, míg az ún. „zöld ávó” a sorozott állományú határőrséget jelentette.

²⁶ **Olé Sándor** (1884-1976): református lelkész, hitoktató. Középkolai és teológiai tanulmányait a Pápai Református Kollégiumban végezte. 1911-ben avatták lelkésszé. 1912-től 1929-ig Mórton, 1929-től nyugdíjazásáig Pápan volt gyülekezeti lelkipásztor. 1929-től hosszabb időn át hittant tanított a református tanulóknak a pápai Állami Tanítóképző Intézetben. (Forrás: Pápai Pedagógus Lexikon (főszerk. Tungli Gyula), Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1997.)

²⁷ **Bereczky Albert** (1893-1966): református püspök, országgyűlési képviselő. Középbirtokos családból származott. Apja Bereczky Endre korán meghalt, anyja báró Pongrácz Mária, nevelőapja Kovács Géza református lelkész volt. Budapesten, Pápan és Bázelen végezte teológiai tanulmányait. Hazatérve először vidéken volt lelkipásztor, majd 1930-tól fővárosi lelkész. 1938-tól megszervezte az üldözötteket mentő

szolgálatot, prédikációiban is sikraszállt az elkövetett jogtalanságok orvoslása érdekében. Több református lapot szerkesztett hosszabb-rövidebb ideig, az 1920-as évek második felében Tildy Zoltánnal alapítottak egy közös könyvkiadót Sylvester néven. 1929-től a külső-lipót és külső-terézvárosi gyülekezet lelkésze volt, az általa szervezett gyűjtésből épült fel a Pozsonyi úton a Hálaadás-templom 1940-ben. Magyarország német megszállása után aktívan bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba és a zsidómentésbe. A nyilas uralom idején illegálitásban működött, bujdosni kényszerült. A háború után belépett a Független Kisgazdapártba, aminek színeiben 1945-ben beválasztották a törvényhozásba; rövid ideig a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban volt államtitkár. 1947-1948 között az FKGP politikai bizottságának tagja volt. 1948 júliusában a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökévé választották, 1949 és 1958 között a református konvent és zsinat vezetője volt. Tagja volt az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront elnökségének is.

1948-ban a református egyház vezetőjét, Ravasz László püspököt, nyílt politikai nyomással félreállították. Ravasz formálisan önként vonult vissza abban bízva, hogy a Rákosi által kiszemelt utód, az ébredési mozgalom karizmatikus lelkésze, a második világháború alatti ellenálló és embermentő tevékenysége révén a baloldallal is jó kapcsolatokat ápoló Bereczky Albert tehetséges, szociálisan érzékeny lelkipásztor, s egyben az új hatalommal is tárgyalóképes ember, aki az állam és az egyház szétválasztásáról folyó tárgyalások során az egyházi érdekek hathatósabb védelmezőjeként tud majd fellépni. Ezzel szemben 1948-ban olyan megállapodás született, amely az egyházak állami függőségét konzerválta. Az egyházak bevételi forrásainak megszüntetése, az egyházfenntartó rétegek elszegényedése következtében a kommunizmus évtizedei alatt a protestáns egyházak a korábbinál jóval nagyobb fokú anyagi kiszolgáltatottságban éltek. Az egyházi iskolák államosításának kérdésében a mind súlyosabbá váló nyomás eredményeként 1948. június 15-én a református egyház zsinata elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvénytervezetet. Kevesebb, mint egy évvel az egyezmény aláírása után, 1949. szeptember 5-én az Elnöki Tanács rendeletben törölte el a kötelező iskolai hitoktatást is.

1951-ben az egyházak teljes körű állami felügyeletére, ellenőrzésére létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt. Jóllehet mindez sértette az egyezmény szellemét, az egyházvezetés nem emelte fel a szavát, sőt nemegyszer elébe is ment a hatalom követeléseinek. A központi felügyelet alá helyezéssel az új egyházvezetés hatásköre alá vonta az ébredési mozgalmakat, szervezeteket is, s így rövidesen éppen az ébredésből érkezett egyházi vezetők indítottak támadást az ébredési mozgalmak ellen, és számolták fel intézményeiket. Bereczky püspök azon az állásponton volt, hogy az egyház a Horthy-korszakban eljátszotta a prófétai tiszt jogát. Kidolgozta a „hitben való engedelmesség” és a „keskeny út” teológiáját, amely szerint „oda kell mennünk, ahová visznek, mi eljátszottuk a jogunkat a prófétai kritikára, s nekünk nem lehet más feladatunk, mint hálás és abszolút engedelmesség a hatalomnak”. (Források: Kiss Réka: Protestánsok lehetőségei Magyarországon – az „oszd meg és uralkodj” elve és gyakorlata; Budapest, 2006; Nemzetgyűlési Almanach 1945-1947;

http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1945-47/1945_ngy_a_t059.htm)

²⁸ **Kiss Roland** (1888-1967): politikus. Az érettségit követően postatakarékpénztári tisztviselő, egyidejűleg két évig jogi tanulmányokat is folytatott. 1917-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. A Tanácsköztársaság alatt a direktórium elnöke és a Belügyi Népbizottság munkatársa, amiért 1919 őszén öt év fegyházra és tíz év hivatalvesztésre ítélték. Szabadulása után vállalati cégvezető Budapesten, a magánalkalmazottak szakszervezetében vezetőségi tag, tanított az MSZDP és a Szakszervezeti Tanács által fenntartott munkásfőiskolán. Különböző protestáns szervezetek vezetőségeiben is dolgozott. 1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd az SZDP nemzetgyűlési képviselője. A Magyar Függetlenségi Népfront országos listájáról 1949-ben került be a törvényhozásba. 1945-1948 között a Belügyminisztérium adminisztratív államtitkára, ezután 1948 decemberéig a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára, majd 1949-ben a Csehszlovák–Magyar Határügyi Kormánybizottság elnöke lett. 1948-ban tagja volt az állam és az egyházak szétválasztását végző bizottságnak. 1945-től a Budapest–Fasori Egyházközség presbitere, 1949-től 1957-ig az MDP megbízásából a Duna-melléki Református Egyházkerület főgondnoka és az egyetemes konvent világi elnöke. 1956 novemberében belépett az MSZMP-be.

(Forrás: http://www.tortnelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4701&catid=74%3Ak&Itemid=67&lang=hu)

²⁹ **Petrőcz László** (1931-1998): református lelkész. Teológiai tanulmányait Pápán, majd Budapesten végezte el. 1956-tól 1969-ig Ászár, 1970-1975 között Veszprém, majd 1975-től 1997-ig Balatonfüred református gyülekezetében végzett lelkipásztori szolgálatot.

(Forrás: <http://www.refdunantul.hu/lap/rede/hir/mutat/13312/>)

³⁰ **Borsányi Gábor** (1924-1988): középiskolai ének- és zenetanár, zeneiskolai igazgató. 1944-ben a nagykőrösi Református Líceum és Tanítóképző Intézetben kapott oklevelet, majd 1948-ban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán ének- és zenetanári oklevelet szerzett. 1952-ig a Pápai Református Kollégium tanáraként egyházzent és zenetörténetet oktatott. A Kollégium államosítása után (1952) elhelyezték Tapolcára, ahol 1961-ig gimnáziumi tanárként dolgozott, közben biológia szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett az ELTE-n. 1961-1971 között a Batsányi Gimnázium énekkar vezetője volt. 1971-ben ő volt a tapolcai zeneiskola alapítója és első igazgatója 1986-ig. (Forrás: Pápai Pedagógus Lexikon (főszerk. Tungli Gyula.), Pápa, 1997.)

³¹ **Victor János** (1888-1954): református lelkész, teológiai tanár, szerkesztő. Budapesten tanult, a teológiát 1910-ben végezte el. Egy évet Princetonban töltött, ahol teológiából baccalaureatusi fokozatot szerzett. 1906-ban a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), majd az 1910-ben alakult Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ) utazótitkára. 1909-től a Diákvilág szerkesztője. 1913-tól Budapesten vallás tanár, 1924-ben bölcsészdoktori és teológiai magántanári címet szerzett. 1925-től teológiai tanár a budapesti Teológiai Akadémián, 1932-1949 között lelkipásztor a budapesti Szabadság téri egyházközségnek. 1949-től haláláig ismét teológiai tanár. A Dunamelléki Református Egyházkerületnek 1929-től tanácsbírája, 1945-től lelkészi főjegyzője, a Református Egyház c. hivatalos lapnak alapításától, 1949-től főszerkesztője volt. Több cikluson át a református zsinat, a Zsinati Tanács és az Egyetemes konvent tagja. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

³² **Victor István** (sz. 1932): református lelkész, vallás tanár. A Sárospataki Kollégiumban érettségizett 1950-ben, teológiai tanulmányait a budapesti Teológiai Akadémián végezte 1955-ben. Budapest Szabadság téri és szabadszállási segédlelkészi évek után 1959-től 1962-ig Uzdun, ezt követően 1990-ig Hejcsén végzett lelkipásztori szolgálatot. Újrarendelése után 14 éven keresztül a Sárospataki Református Gimnázium vallás tanára volt. (részletes önéletrajzát ld. a vele készült életútinterjúban: http://www.kre.hu/portal/images/eletutinterjuk/victor_istvan_eletutinterju.pdf)

³³ **Bányai László** (sz. 1930): református lelkész. A Fejér megyei Mányban nevelkedett, és az Országos Falusi Tehetségmentés akció keretében nyert felvételt a Székesfehérvári Magyar Királyi Ybl Miklós Gimnáziumba. Teológiai tanulmányait 1949-ben a Pápai Református Teológián, majd annak bezárását követően a budapesti akadémián fejezte be. Segédlelkészi szolgálatát Ácson és Győrben töltötte, illetve 1956-ban a fülei gyülekezetben volt esperesi segédlelkész, majd a Székesfehérvári Egyházközségbe került segédlelkésznek, ahol 1965-ben lelkipásztornak választották. A gyülekezet általa szervezett kórusának két évtizeden át volt a vezetője. Emellett nagy erőt fordított egy közel száz fős diakóniai közösség létrehozására, mely az egyházkerület területén lévő szeretetotthonok gondozottjait is segítette. Gyülekezeti szolgálatain túl az egyházmegyében közel két évtizeden át szolgált, mint missziói előadó, egyházmegyei tanácsbíró, egyházkerületi tanácsbíró. 1995. augusztusától – már nyugdíjasként – hat éven át volt a sukorói gyülekezet helyettes lelkésze. (Forrás: Imre Bálint esperes laudációja Bányai László nyugalmazott székesfehérvári lelkipásztor Pro Pannonia Reformata díjjal történt kitüntetéséről; Kaposvár, 2013. október 24., <http://refdunantul.hu/hir/mutat/11881/>)

³⁴ Dániel próféta könyve 6:7-16

Tanácsot tartottak az ország összes igazgatói: a helytartók, fejedelmek, tanácsosok és a kormányzók, hogy királyi végzés hozassék, és erős tilalom adassék, hogy ha valaki harmincz napig kér valamit valamely istentől vagy embertől, tekivüled, oh király, vettessék az oroszlanok vermébe.

Most azért, oh király, erősítsd meg e tilalmat és add ki írásban, hogy meg ne változtassék a médek és persák vissza nem vonható törvénye szerint.

Annakokáért Dárius király adott írást és tilalmat.

Dániel pedig, a mint megtudta, hogy megíratott az írás, beméne az ő házába; és az ő felső termének ablakai nyitva valának Jeruzsálem felé; és háromszor napjában térdeire esék, könyörge és dicséretet tón az ő Istene előtt, a miként azelőtt cselekszik vala.

Akkor azok a férfiak berohantak és magtallák Dánielt, a mint könyörge és esedezők az ő Istene előtt.

Ekkor bemenének, és mondák a királynak a király tilalma felől: Nem megírad-é a tilalmat; hogy ha valaki kér valamit valamely istentől vagy embertől harmincz napig, tekíved oh király, vettessék az oroszlánok vermébe? Felele a király és monda: Áll a szó! a médek és persák vissza nem vonható törvénye szerint.

Erre felelének, és mondák a királynak: Dániel, a ki a júdabeli foglyok fiai közül való, nem becsül téged, oh király, sem a tilalmat, a mit megírtál; hanem háromszor napjában elkönyörgi könyörgését.

Akkor a király, a mint hallotta ezt, igen restelkedék a miatt, és szíve szerint azon volt, hogy Dánielt megszabadítsa, és napnyugotig törekedék őt megmenteni.

Erre azok a férfiak berohantak a királyhoz, és mondák a királynak: Tudd meg, király, hogy ez a médek és persák törvénye, hogy semmi tilalom vagy végzés, a melyet a király rendel, meg ne változtassék.

Erre szóla a király, és előhozák Dánielt, és veték az oroszlánok vermébe. Szóla a király, és monda Dánielnek: A te Istened, a kinek te szüntelen szolgálsz, ő szabadítson meg téged!

³⁵ **Németh Géza** (1933-1995): lelkész. 1956-ban végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. 1955-ben a hivatalos egyházi vezetéssel szembenálló Hitvalló Nyilatkozat egyik szerzője volt. 1956-ban a Református Megújulási Mozgalomban tevékenykedett, ezért Tököltre internálták. Kiszabadulása után Mórton, majd Ócsán volt lelkipásztor, 1963-tól Érd lelkésze lett, ahol 1968-tól a parkvárosi gyülekezet lelkipásztora is volt. A Gépész utcai engedély nélküli és félig kész templom Ralph Dávid Abernathy amerikai baptista lelkésszel - Martin Luther King munkatársával - való megáldatása miatt 1971-ben lelkészi hivatalából elbocsátották. 1989-ig, rehabilitálásáig műkereskedésből élt; jelentős munkát végzett a keresztény magyar képzőművészeti alkotások gyűjtése és megismertetése terén. Magyar Karika néven református közösségi mozgalmat szervezett. Elsőként foglalkozott Magyarországon kábítószeres fiatalok lelki gondozásával, börtönmisszióval, menekült magyarok felkarolásával, ifjúsági vezetők képzésével. Az egyházi rendszerváltozást zászlajára tűző Református Egyházi Megújulási Mozgalom egyik szervezője volt. 1990-ben létrehozta a Reménység Szigete Kulturális és Karitatív Központot a Ceausescu-diktatúra utolsó szakaszában illegálisan Magyarországra menekült erdélyi magyarok számára. 1992-ben az Erdélyi Gyülekezetnek elnevezett közösség karitatív, kulturális és oktatási központot hozott létre.

(Források: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Erd/pages/023_eletrajzi_kislexikon.htm; <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.04.28/0902.html>)

³⁶ **Ravasz László** (1882–1975): református püspök. Iskolai tanulmányait szülővárosában, Bánffyhunyon kezdte, majd 1896-ban Székelyudvarhelyre került kollégiumba. Kolozsváron a teológiára iratkozott, de az egyetemi előadásokat is látogatta. Még teológus korában szerkesztette az Egyetemi Lapokat. 1903-1905 között Bartók György püspök mellett volt püspöki titkár, valamint a romániai (regáti) misszió vezető lelkésze. 1905 őszén a berlini egyetemen hallgatott előadásokat. 1906-ban Bánffyhunyon segédlelkész, itt készült a doktorátusa is. 1907 májusában Sárospatakon teológiai magántanári, júniusban Kolozsváron bölcsészdoktori képesítést szerzett, ez év őszén a gyakorlati teológia tanára lett Kolozsváron. Az első világháború idején missziós munkát végzett a kolozsvári hadikórházban. 1917-ben zsinati póttaggá, 1918-ban főjegyzővé választotta az Erdélyi Református Egyházkerület, 1921-ben püspökké a dunamelléki, s ettől fogva Budapesten élt, a Kálvin téri gyülekezet lelkésze volt, de irodalmi munkásságával továbbra is számtalan szállal kötődött Erdélyhez.

Cikkei jelentek meg az Ellenzékben, a Kálvinista Világban, rendszeres munkatársa a Református Szemlének, amelynek 1918-21 között főszerkesztője is volt.

Az 1921-es budapesti meghívást azzal a feltétellel fogadta el, ha az egyúttal a püspöki feladatok ellátását is jelenti. A választást Kovács J. István teológiai tanár ellenében nagy fölénnyel nyerte meg azon csoportok támogatásával, akik kevésbé harcos egyházpolitikát kívántak. Mint a Dunamelléki Egyházkerület püspöke, világi és egyházi pozíciók birtokosa (tudományos társaságok tagja, az Országos Lelkészegyesület vezetője) Baltazár Dezső tiszántúli püspök halála után a Zsinat elnökeként a református egyház legbefolyásosabb tagja volt a két világháború között. Egy modern egyház megszervezését célozta meg, mely hiteles és jelen van a társadalom életében. Sokféle közéleti szerepvállalása is ezt a célt szolgálta. Felismerte a sajtóban, rádióban való megszólalási lehetőségek fontosságát, tudatosan kereste is a tömegkommunikációs eszközökben való megszólalást. Több folyóirat szerkesztésében részt vállalt. Az újjáinduló *Protestáns Szemle* az ő szellemi irányításával vált jelentős folyóirattá. 1934-1938 között a *Református Élet* főszerkesztője is volt, mely „egyháztársadalmi hetilap” alcímmel az egyházi közélet fontos témaival foglalkozott, így az iskolaügy kérdéseivel is, támogatva az egyház egységes oktatáspolitikai koncepciójának kialakítását. 1934-1938 között Sebestyén Jenővel közösen szerkesztette a *Magyar kálvinizmus* című folyóiratot, a két lap egyesülése után pedig a *Református Jövőt*.

A Felsőház tagjaként az első és második zsidótörvényt megszavazta, a harmadikkal azonban élesen szembeszállt, és 1944-ben többféle módon is próbált tenni a magyar zsidók, különösen a megkeresztelkedettek fizikai megsemmisítése ellen. A deportálások megindulása után számos püspöki körlevelet fogalmazott meg az üldözések ellen, valamint hozzájárult a Jó Pásztor Bizottság megalakításához. 1948-ban Rákosi nyomására minden tisztségéről lemondott és visszavonult a közélettől, majd 1953-ban lelkészként is nyugdíjba vonult, és Leányfalura költözött. 1956 nyarán részt vett az Egyházak Világtanácsa Galyatetőn rendezett ülésén, ahol a résztvevők elé tárta a Magyarországi Református Egyház helyzetét ismertető, általa írt Memorandumot. 1956 októberében a Megújulási Mozgalom lelkészei az újonnan alakult református Országos Intézőbizottság vezetőjévé választották, és őt ismerték el dunamelléki püspöknek. A forradalom leverésének óráiban az Országos Intézőbizottság nevében Ravasz László körlevélben fordult a gyülekezetekhez és a presbitériumokhoz. A körlevél a Református Megújulási Mozgalom alapvető célkitűzéseit vázolja fel, melyeket az 1948-as Egyezményre alapozva tárgyal. 1956 karácsonyára egy újabb Körlevelet fogalmazott meg, de ez már csak részben jutott el a gyülekezetekhez. A memorandum, a Hitvalló Nyilatkozat összefoglalásaként A Magyarországi Református Egyház útja – a Református Megújulási Mozgalom programja” címet viseli. Főbb témái a következők: a teológiai megújulásról, az egyházzal magáról, az ébredés szükségességéről, az igehirdetés tisztaságának kérdéséről, az egyház oktatási szerepéről, a diakóniai, pásztori szolgálatról, az egyházi sajtóról és az egyház-állam viszonyáról. 1957 húsvétjáig Ravasz László ismét a Kálvin téri templomban szolgálhatott. Utolsó éveit Leányfalun töltötte. (Források: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon,

http://www.kurrenstortenelem.hu/dokument/recenziok/2007.09/ladanyi_200709.html)

³⁷ **Boross Géza** (1929-2010): református lelkész, teológiai tanár. 1955-1957 között a budapesti Teológiai Akadémián tanársegéd, majd Cecén, illetve a fővárosban a kelenföldi és a Kálvin téri gyülekezet lelkipásztora volt. 1963-1984-ig a Budapest, Törökóri Református Egyházközség lelkésze. 1984-től húsz éven át a Budapesti Református Teológiai Akadémia (később Károli Gáspár Református Egyetem) Gyakorlati Teológiai Tanszékének vezető tanára, majd 2003-tól emeritus professzora. 2010 augusztusában a Magyarországi Református Egyház legfőbb tudományos testületétől, a Doktorok Kollégiumától Pápán megkapta az aranygyűrűs teológiai doktor címet. „Kidolgozta az ún. 'komplex építkezés' módszerét, mely szerint, ha tételes igehirdetésről szólunk, amit ő az úrnapi délelőtti istentisztelet esetében a legfontosabb homiletikai műfajnak tartott, akkor igehirdetésünket az alábbiak szerint tagolhatjuk: a bevezetés és befejezés között háromféleképpen járhatjuk körül a textust az üzenet érdekében: először történjék meg a textus magyarázata, az akkor és ott kifejtése (explicálás), amelyre ráhangol a bevezetés. Ezután következik a megértett Ige szemléltetése, itt helyezzük el a szemléltető anyag 'dandárját'. Majd a harmadik lépés a megértett és szemléltetett Ige alkalmazása (applikálás)”. (Forrás: Steinbach József: Megemlékezés Boross Géza professzorról; <http://refdunantul.hu/hir/mutat/3503/>)

³⁸ **Molnár Miklós**: református lelkész. 1952-ben végzett a budapesti Református Teológiai Akadémián. 1956-ig Sásd, Külső-Kelenföld, Fásor, Józsefváros gyülekezeteiben volt segédlelkész, majd Zürichben végzett egy

szemesztert. Hazatérve a budapesti Teológiai Akadémián a teológusok lelkigondozója lett. 1955 tavaszán részt vett a református egyház életébe, szolgálatába való állami beavatkozást visszautasító *Hitvalló Nyilatkozat* megszövegezésében. 1957-1976 között Putnokon volt lelkész, majd 1980-ig Cegléden, és nyugdíjba vonulásáig a Budapest, Kálvin téri gyülekezetben szolgált. (Forrás: Molnár Miklós: Hálaadás, hogy kiválasztott, megszólított, szolgálatba fogadott, formált, feladatokat adott...; http://tar.infotars.hu/pp1513/private/toronyor/II_evf_4/molnarmiklos.htm)

³⁹ **Szabó Sándor** (1919-2010): református lelkész, a Mezőföldi Egyházmegye esperese 1953-tól 1990-ig. A Pápai Református Gimnázium elvégzése után 1937-ben a Pápai Református Theológia Akadémia hallgatója lett, 1941-ben az I. lelkészképző vizsgáját jeles eredménnyel, majd 1943-ban a II. lelkészképzőt kiténtetéssel tette le. Kaposvári segédlelkésze után egyházmegyei missziós segédlelkész volt Csurgón, majd a front alatt tábori kórházi lelkész az 524. Hadikórházban. A front elvonultával Pápán lett segédlelkész, majd ugyanitt püspöki titkárhelyettes. Innen választotta meg a fülei gyülekezet 1946. július 7-én lelkészének. 1947-1952 között lelkészértekezleti jegyző, majd 1953-ban esperes lett. Első turnusban 1956-ig viselte az esperesi tisztet, majd egyházmegyei tanácsbíró és diakóniai előadó lett. 1965-ben ismét megválasztották esperesnek, mely tisztet nyugdíjazásáig, 1990-ig viselte. Az egyházkerületben missziói előadó, tanácsbíró és diakóniai, nyugdíjügyi előadó volt. Esperessége idején, „kis világi nyomásra”, elvállalta, hogy Székesfehérvárra válasszák lelkésznek. A gyülekezet ismerte Szabó Sándort annyira, hogy nem kellett nagy nyomást gyakorolni rá, az éppen nyugállományba vonuló Bódás János helyébe megválasztotta Szabó Sándor esperes-lelkészt székesfehérvári lelkésznek. (Forrás: Pétervári Imre nekrológja Szabó Sándorról; <http://refdunantul.hu/hir/mutat/3403/>)

⁴⁰ A 3. Ukrán Front csapatai Tolbuhin marsall vezetésével 1944. december 3-án léptek Fejér megye területére, és a hónap végére csaknem teljesen elfoglalták azt. A Budapesten bekerített német és magyar csapatok felmentésére a németek több támadást indítottak – jórészt Fejér megye területén – december 31. és 1945. január 26. között. Ezt követően 1945. március 5-éig helyi jellegű harcok folytak a megyében. 1945. március 6-án indult meg a második világháború utolsó német támadása, a Tavaszai Ébredés fedőnevű hadművelet, legnagyobb erővel éppen a megye területén. Március 16-án kezdetét vette a Vörös Hadsereg utolsó magyarországi hadművelete, amelyben Fejér megyét a szovjet csapatok egy hét alatt végleg elfoglalták. (Forrás: Gulyás Antal: Fejér megye népoktatásának története 1944-1948 (1. fejezet: Fejér megye 1944-1945 fordulóján), *Fejér Megyei Levéltár Közleményei* 27. Székesfehérvár, 1999.)

⁴¹ **kukorica fattyú**: a kukorica főhajtásának talajfelszínhez közeli csomóiból kifejlődő mellékhajtások, melyeket vetőmagtermesztésnél eltávolítanak (fattyázás).

⁴² **Bódás János** (1905-1987): református lelkész, költő. Földműves családból származott. Középiskolai tanulmányait 1916-24-ben a Pápai Református Kollégium gimnáziumában végezte, és teológiát is Pápán tanult (1924-28). 1930-ban Pápán szentelték lelkésszé. Segédlelkész volt Vörösberényben (1927-28), helyettes lelkész Enyingen (1928-29), hitoktató-lelkész Szombathelyen (1929-34), emellett 1935-ben megszervezte a Szombathelyi Református Egyházközséget, amelynek első lelkipásztora lett. 1939-ben a székesfehérvári gyülekezet választotta lelkészéül. Itt szolgált 1974-ben történt nyugalomba vonulásáig. Első verseskötete Pápán jelent meg 1926-ban (Új titkok előtt). Költészete székesfehérvári lelkipásztori szolgálata évtizedeiben teljesedett ki. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁴³ **Pápai Lajos** (sz. 1940.): győri megyés püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia alelnöke. 1963-ban szentelték pappá Veszprémben. 1969-ben Teológiai doktorátust szerzett Budapesten, majd 1975-ben Strasbourgban vallástudományi doktorátust szerzett. Ezt követően 1975-77 között Szegeden volt teológiai tanár; morálist, patrológiát és ökumenizmust tanított. Budapesten spirituális a Központi Szemináriumban (1977-1985). Közben püspöki tanácsos lett (1982). 1985-1991 között plébános volt Veszprémben a Regina Mundi plébánián.

1991-ben szentelték püspökké Győrött. 1995-től a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Iskolabizottságának elnöke. 2005 szeptemberében a püspöki kar alelnökévé választották. (Forrás: Magyar Katolikus Lexikon)

⁴⁴ **Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ):** 1945-1956 között működő, a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére létrejött szervezet. A látszólag „pártonkívüli társadalmi szervezet” a nők helyzetének törvényes szabályozását követelte, a férfikkal való teljes egyenjogúsítás alapján. 1946 elején hagyták jóvá szervezeti szabályzatát, amiben a munkás, paraszt, értelmiségi, háztartásbeli nők politikai és gazdasági problémáinak képviselőit, az intézményes anya- és gyermekvédelem előmozdítását, kulturális és oktatói feladatok ellátását jelölte meg fő feladatnak. 1945-1949 között *Asszonyok* címmel képes folyóiratot adott ki, majd 1950-től *Nők Lapja* címmel ők adták ki azt a képes hetilapot, amelynek azonos című utódja máig is megjelenik. 1946-ig Budapesten és vidéken a szociális-egészségügyi munkákba kapcsolódott be. A magas csecsemőhalandóság miatt anyatejgyűjtő és -elosztó állomásokat szerveztek, „vándorkelengyék” gyűjtöttek és készítettek, „vándorautó” szervezettel gyógy- és tápszereket vittek a rászorulóknak. Az éhezőket mozgókonyhakkal juttatták meleg ételhez. Több településen az iskolák, óvodák, egészségházak, kórházak helyreállításába kapcsolódtak be. Hadifogoly-szolgálatuk a vidéki pályaudvarokra érkező hadifogoly-vonatokat fogadta. Karácsonykor adományokat osztottak, szaktanfolyamokat szerveztek a nők nevelésére, felvilágosítására.

1946-tól az MNDSZ egyre inkább a KMP női szervezeteként működött, fő feladatának a reakció elleni küzdelmet, a közigazgatás megtisztítását, a szervezetek kiépítését, a szénecsata támogatását tekintette. 1948-ban a többi női szervezetet is az MNDSZ-be kényszerítették, ezzel létrejött a Magyar Dolgozók Pártja befolyása alatt álló egységes nőmozgalom, átvéve annak jelszavait. Az MNDSZ 1956-ban megszűnt, majd 1957-ben Magyar Nők Országos Tanácsa néven alakult újjá, s működött 1989-ig. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_N%C5%91k_Demokratikus_Sz%C3%B6vets%C3%A9g)

⁴⁵ A 20. század első felében a magyar szerzetességet a növekedés jellemezte. A szerzetesek sokrétű munkát végeztek a nevelés, az oktatás, az egészségügy és a szociális munka terén. Az 1948-as katolikus névtár 23 férfi és 42 női szerzetesintézményt sorolt fel.

1948-ban a hatalom napirendre tűzte az állam és az egyház szétválasztását, azaz az egyháznak a templomokba való visszaszorítását. A „szétválasztás” politikájának eredménye végül nem az állam és az egyház(ak) egymástól való függetlensége, hanem az egyházaknak az államtól való teljes függése lett. 1948-ban a kormány többször is ajánlatot tett a katolikus püspöki karnak az állam és egyház közti egyezményt előkészítő tárgyalások megindítására, a feltételei azonban elfogadhatatlanok voltak. A protestáns egyházakkal, valamint az izraelita felekezettel 1948 decemberének közepéig létrejöttek az egyezmények, a katolikus püspöki kar azonban nem tartott szükségesnek ilyen megállapodást, sőt tudta, hogy nem is írhat alá ilyet, hiszen az Egyházi Törvénykönyv a Szentszéknek tartja fenn ezt a jogot, amely ellenezte a megegyezést. Az állam azonban legális és törvénytelen eszközeit is bevetette, hogy kicsikarja a katolikus egyháztól a megállapodást. Az 1945-47-es egyházellenes intézkedéseket (egyesületek, újságok megszüntetése, papok, szerzetesek zaklatása) követően az 1948:33.tc. kimondta valamennyi egyházi iskola államosítását. Mindszenty József hercegprímást 1948-ban letartóztatták, majd 1949-ben elítélték. Több hullámban hurcolták el a szerzeteseket házaikból. A legnagyobb akcióra 1950. június 18-áról 19-ére virradó éjszaka került sor, amikor kb. 2000 szerzetest és szerzetesnőt internáltak. A következő napon Grósz József kalocsai érsek levelet írt Darvas József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben tiltakozott a szerzeteseket ért sérelmek miatt, egyben kérte tárgyalások megkezdését az állam és az egyház vezetői között.

Az 1950. augusztus 30-án aláírt megállapodás, amely a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között jött létre, képezte az alapját a 34/1950. sz. törvényerejű rendeletnek, amely megvonta a szerzetesek működési engedélyét. A feloszlatakor a szerzetesek és szerzetesnők taglétszáma összesen 11 538 volt, ebből 2582 a férfi szerzetes és 8956 a szerzetesnő. A 34/1950. sz. rendelettel – a bencések, a piaristák, a kapisztránus ferences és a Szegény Iskolánövérsek rendje kivételével – az összes magyarországi szerzetesrendet megszüntették. A fölloszlott rendek tagjait három hónapon belül a rendházak elhagyására kötelezték, többeket ennek lejártá előtt internáltak. 1950. december 8-ig 2300 szerzetest és 8800 apácát közösségtől, otthonától, foglalkozásától és ingóságaitól megfosztva földönfutóvá tettek.

Szombathelyen a 20. század első felében két női szerzetesrend működött: a Sarutlan Kármelita Nővérek és az Annunciata Nővérek (Gyümölcsoltó Boldogasszony Szolgáloi) rendje. A kármelita apácák rendházát, amely a Kálvária-kápolna köré épült, 1906-ban alapították. A nővérek skapulárevarrásból és ostyasütésből tartották fenn magukat. 1950 júliusában a nővéreket a sopronbánfalvi kármelita apácákkal együtt Nyíregyházára hurcolták az angolkisasszonyok házába. Szeptember folyamán egy részük visszatért Szombahelyre, ahol ostyasütést vállaltak, de a legtöbben a váci és gyóni szociális otthonba kerültek – utóbbi államosítása előtt a Jézus Szívéről Nevezett Kármelita Nővérek szegény gyerekek segítésére fenntartott óvodája és napközi otthona volt –, illetve hazatértek családjukhoz.

Az Annunciata Nővérek (Gyümölcsoltó Boldogasszony Szolgáloi) szombathelyi rendházát Boda János szombathelyi kanonok alapította 1920-ban. A nővérek 1950-ig az anyaház mellett, leányotthont tartottak fenn, valamint a helyi kórház ápolónői voltak. A közösség 1922-ben a ferences regulát fogadta el alapszabályként, XII. Pius pápa 1942-ben hagyta jóvá véglegesen a kongregációt. Szombathely városa biztosított telket számukra egy anyaház építésére, ez 1931-ben épült fel. Az Annunciata nővérek kórházból való eltávolításának napja 1949. október 20. volt. Többségük novemberig ott maradt még az anyaházban, amelyet a hatóság szigorú őrzete miatt nem hagyhattak el. Az anyaházból 1950-ben 58 apácát leponyvázott kocsikon Kecskemétre vittek az angolkisasszonyok akkora már kiürített zárdájába. Ezen az úton történt a szemészeti osztály műtősnőjével, Cirilla nővérrel a tragikus, halálos baleset. Három hónap múltán alá kellett volna írniuk szétszórásuk elfogadását, de miután ezt megtagadták, szélnek eresztették őket. Közülük többen polgári alkalmazotként egyházi intézményekben dolgoztak, vagy visszakerültek a betegellátásba. (Források: Gergely Jenő, Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon, Vigília Kiadó, Budapest, 1990; Tamás Endre: Az Annunciata Nővérek elhurcolása a szombathelyi kórházból; <http://www.vasiszemle.t-online.hu/2004/05/tamas.htm>)

⁴⁶ **Hangya Szövetkezet:** A 20. század elejétől a Hangya Fogyasztási Szövetkezetek képezték – a hitelszövetkezetek mellett – a szövetkezeti mozgalom alapvető formáit Magyarországon. 1898-ban az Országos Központi Hitelszövetkezetről szóló törvény nyomán jött létre a termelő- értékesítő és fogyasztási szövetkezetek „Hangya” központja. Az első szervezet gróf Károlyi Sándor kezdeményezésére 1898. április 12-én alakult meg egy Bars megyei szlovák faluban, s gyors térnyerésükre jellemző, hogy az első világháború előtt számuk már elérte a háromezretet. A Hangya-szövetkezetek jelentős eredményeket értek el a falusi áruellátásban, a kisparaszti árutermelés fellendítésében, a hitel- és áruzsora leküzdésében, valamint a tejtermékek könnyebb értékesítésében. A Hangya azért lett vonzó, mert képes volt a nagybani beszerzés és értékesítés összes előnyét biztosítani a szövetkezeti tagok számára; mivel az egész ország részére nagyban vásárolt árut, így 20-30, olykor 50 százalékkal alacsonyabb árat tudott elérni. Az 1920-as években a Bethlen kormány által a Hangya szövetkezeti üzletrészéhez nyújtott állami támogatás meghatározó szerepet játszott abban, hogy a Hangya Közép-Európa egyik legnagyobb vállalatcsoportja lett mind tagságát, mind kereskedelmi tevékenységét illetően. 1940-ben több mint 2000 tagszövetkezete volt 700.000 taggal, 30 konzervgyára, 20 ipari üzeme és 400-nál több boltja. Az 1945 utáni államosítások során a teljes Hangya-vagyon – gyakorlatilag kártalanítás nélkül – lefoglalásra került, a szövetkezeti hálózatot felszámolták. A szervezetet 1947-ben főosztályként beolvasztották a Magyar Országos Szövetkezeti Központba, majd 1949-ben a nevében is megszüntették. (Forrás: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=1572>)

⁴⁷ 1944. július 8-án délelőtt öt amerikai bombázórepülő kötelék támadt német (ausztriai) célpontok ellen. Veszprém térségében is elrendelték a légiiradót, egy idő után azonban lefűjták – mivel magyar légtérben nem jelentek meg az amerikai kötelékek –, s a repülőtéren dolgozók tömegesen visszatértek munkahelyeikre. A vadászrepülő-osztály mindhárom százada kitérő repülésre kapott parancsot, s nem volt a repülőtéren. 11 óra körül Bécs-Sopron légteréből váratlanul Veszprém légtere felé fordult az amerikai 456. bombázócsoport ötven négymotoros bombázógépe és néhány perc leforgása alatt 7236 db speciális repeszbombát szórt le a veszprémi repülőtérré. A magyar vadászrepülő-osztálynak gépvészteségei nem voltak, a személyi veszteség azonban nagy volt: 62 halott, 64 súlyos és 63 könnyű sebesült. (Forrás: http://www.pumaszas.hu/pumak-es-a-tobbiek-a-2-vilaghaboruban/cikkek_vegyes/211-puma-repuloterek-veszprem-jutas.html)

⁴⁸ Mindszenty Józsefet 1944. március 25-én szentelték fel veszprémi püspöknek. Egyik életrajzírója, Szabó Csaba más hangsúllyal említi a veszprémi repülőtér áldozatainak temetését, igaz, az ő leírásából – amely Mindszenty titkárának visszaemlékezésén alapul (*Mészáros Tibor: Akit övéi be nem fogadtak. Pécs, 1997.*) – úgy tűnik, mintha a katolikus püspök egyedül végezte volna a temetést. „1944 nyarán több halálos áldozattal járó bombatámadás érte a veszprémi repteret. Mindszenty József püspököt kérték fel, hogy a temetési szertartást végezze el. Mindszenty el is ment, elvégezte a temetést, ahol több katonatiszt is jelen volt. A püspök a szertartás után anélkül távozott, hogy egyetlen katonatiszttel, a helyi hatalom egyetlen képviselőjével is kezet szorított volna. Ezzel alaposan megsértette a veszprémi nyilasokat és a Veszprémben állomásozó magyar és német katonatiszteket”. (Forrás: Szabó Csaba, Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944-ben. Soproni Szemle, 60. évf., 2006. 1. szám)

⁴⁹ Mindszenty József 1919-1921 között Zalaegerszeg öt filiát is ellátó adminisztrátora, 1921-től 1944-ig plébánosa volt. Szabó Csaba szerint sváb hangzású nevét (Pehm) 1941-ben a magyarországi németek körében terjedő nevek visszanevetesítő hullámával szembeni tiltakozásul változtatta szülőfaluja után Mindszentyre. Ezt támasztja alá, hogy Teleki Pál miniszterelnök fölkérésére a náci Volksbund- és nyilas hatásokat ellensúlyozni kívánó, a magyar keresztény-nemzeti értékeket védő Nemzetpolitikai Szolgálat dunántúli vezetője volt 1939-1941 között. (Források: Szabó Csaba, Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944-ben. Soproni Szemle, 60. évf., 2006. 1. szám, Közi Horváth József: Mindszenty bíboros. Magyarországi Mindszenty Alapítvány, Budapest, 2002.)

⁵⁰ A mai székesfehérvári Teleki Blanka Gimnázium 1876-ban kezdte meg működését Városi Polgári Leányiskola néven. 1905-ben felsőbb leányiskolává alakult át, 1921-től a katolikus egyház vette át a működtetését. Az akkor már Árpád-házi Szent Margitról elnevezett leány-középiskola 1927-ben alakult át leányliceummá, amely valamivel gyakorlatiasabb iskolatípust jelentett. 1932-ben az iskola leánygimnáziummá alakult vissza, a szülők ugyanis fontosnak tartották a latin nyelv oktatását. A második világháború idején az épületben hadikórház működött; a háborús események, helyszűke, légitámadás, stb. miatt az oktatás akadozott, majd hónapokig szünetelni kényszerült. A gimnáziumot 1948-ban államosították, akkortól állami leánygimnáziumként működött az intézmény, 1951-től Teleki Blanka Gimnázium néven. (Forrás: <http://www.telekiblanka.hu/>)

⁵¹ **szklerózis multiplex:** az idegrendszert érintő, gyógyíthatatlan, folyamatosan súlyosbodó lefolyású autoimmun betegség, ami az agyi és gerincvelői idegrostok védőburkolatát, az ún. mielinhüvelyt támadja; ennek károsodása az idegrostok működési zavarához vezet. Jellemző tünete a vázizomzat gyengesége, látási- és egyensúlyzavarok, majd a betegség előrehaladtával izommerevség, fájdalom, vizelet- és széklet visszatartási problémák és értelmi zavarok is.

⁵² **kongrua:** a lelkészeknek az egyházi jövedelem kiegészítéséül folyósított állami támogatás.

⁵³ **Németh Géza** (1933-1995): lelkész. 1956-ban végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. 1955-ben a hivatalos egyházi vezetéssel szembenálló Hitvalló Nyilatkozat egyik szerzője volt. 1956-ban a Református Megújulási Mozgalomban tevékenykedett, ezért Tökölre internálták. Kiszabadulása után Mórton, majd Ócsán volt lelkipásztor, 1963-tól Erd lelkésze lett, ahol 1968-tól a parkvárosi gyülekezet lelkipásztora is volt. A Gépész utcai engedély nélküli és félig kész templom Ralph Dávid Abernathy amerikai baptista lelkésszel - Martin Luther King munkatársával - való megáldatása miatt 1971-ben lelkészi hivatalából elbocsátották. 1989-ig, rehabilitálásáig műkereskedésből élt; jelentős munkát végzett a keresztény magyar képzőművészeti alkotások gyűjtése és megismertetése terén. Magyar Karika néven református közösségi mozgalmat szervezett. Elsőként foglalkozott Magyarországon kábítószeres fiatalok lelki gondozásával, börtönmisszióval, menekült magyarok felkarolásával, ifjúsági vezetők képzésével. Az egyházi rendszerváltozást zászlajára tűző Református Egyházi Megújulási Mozgalom egyik szervezője volt. 1990-ben létrehozta a Reménység Szigete Kulturális és Karitatív

Központot a Ceausescu-diktatúra utolsó szakaszában illegálisan Magyarországra menekült erdélyi magyarok számára. 1992-ben az Erdélyi Gyülekezetnek elnevezett közösség karitatív, kulturális és oktatási központot hozott létre.

(Források: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Erd/pages/023_eletrajzi_kislexikon.htm; <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.04.28/0902.html>)

⁵⁴ „Míg hallgattam, kiszáradtak csontjaim, egész nap jajgatnom kellett. Mert éjjel-nappal rám nehezedett kezed, erőm ellankadt, mint a nyári hőségben. Megvallottam neked vétkeket, bűnömet nem takargattam. Elhatároztam, hogy bevallom hűtlenségemet az Úrnak, és te megbocsátottad bűnömet, amit vétettem. Ezért hozzád imádkozzék minden hívő, amíg megtalálhat. Ha nagy vizek áradnak is, nem érik el őt. Te vagy az oltalmam, megóvysz a bajtól, körülveszel a szabadítás örömeivel.” (Zsolt 32, 3–7.).

⁵⁵ Lukács 19: 1-10.

És bemenvén, általméne Jerikhón.

És ímé vala ott egy ember, a kit nevérol Zákéusnak hívtak; és az fővámszedő vala, és gazdag.

És igyekezék Jézust látni, ki az; de a sokaságtól nem láthatá, mivelhogy termete szerint kis ember volt.

És előre futván felhága egy eperfüge fára, hogy őt lássa; mert arra vala elmenendő.

És mikor arra a helyre jutott, feltekintvén Jézus, látá őt, és monda néki: Zákéus, hamar szállj alá; mert ma nékem a te házadnál kell maradnom.

És sietve leszálla, és örömmel fogadá őt.

És mikor ezt látták, mindnyájan zúgolódának, mondván hogy: Bűnös emberhez ment be szállásra.

Zákéus pedig előállván, monda az Úrnak: Uram, ímé minden vagyonomnak felét a szegényeknek adom, és ha valakitől valamit patvarkodással elvettem, négy annyit adok helyébe.

Monda pedig néki Jézus: Ma lett idvessége ennek a háznak! mivelhogy ő is Ábrahám fia.

Mert azért jött az embernek Fia, hogy megkeresse és megtartsa, a mi elveszett.

⁵⁶ **flanelográf:** demonstrációs taneszköz, melynek elemeit a nevelő vagy a tanuló a kitűzött feladatnak megfelelően egyenként vagy csoportokban rendezheti el. elemei konkrét képek, szimbólumok, szövegek vagy háromdimenziójú (esetleg dombormű jellegű) alakzatok. Az applikációs taneszköz rögzítésére, felrakására különféle applikációs táblákat használnak. Eredetileg az applikációs kép anyaga és a tábla felülete flanel volt (flanelkép, flanelográf). Ennek hazai változata a készítőjéről elnevezett Rapai-tábla. A kép és az applikációs tábla anyaga ma már sokféle. Ennek megfelelően vannak textilképek (filckép, flanelkép), melyeket filctábla, flaneltábla, flanelográf felületére lehet ráhelyezni, vagy papírból készült elemek, melyeket mágneslapkával lehet mágnes táblára vagy acélzománc bevonatú táblára applikálni. (Forrás:

http://www.kislexikon.hu/applikacios_taneszkoz.html#ixzz2pFMc2cez)

⁵⁷ **Bakó Béla** (1893-1958): lelkész. Édesapja, Bakó Imre 1885-től volt Szabadhídvég lelkipásztora, és Bakó Béla is itt, szülőfalujában szolgált haláláig. Önszegélyező szövetkezetet működtetett, költő és szónok volt, az első világháború hőseinek emelt szobornál az ő verse olvasható: „Koporsót nekünk soha nem faragnak...”. 2007-ben Szabadhídvég posztumusz díszpolgári címmel tüntette ki. (Források: <http://feol.hu/hirek/szabadhidveg-egyutt-a-telepulesert-1136636>, <http://refdunantul.hu/hir/mutat/3180/>)

58 **Muraközy Gyula** (1892-1961) református lelkész, író, műfordító, szerkesztő. Tanulmányait a budapesti Református Theológiai Akadémián és a franciaországi Montaubanban végezte, majd a budapesti Kálvin téren volt segédlelkész, 1932-től lelkész. 1918-tól 1931-ig Kecskeméten volt lelkész. A Dunamelléki Református Egyházkerületben 1936-ban tanácsbíró, 1937-ben és 1939-ben zsinati rendes tag, 1946-ban főjegyző volt. 1942-ben a református konvent az ő elnöklete alatt hozta létre a Jó Pásztor Bizottságot, amelynek célja a zsidóságból áttért református egyháztagnak és az arra rászorulóknak szociális és karitatív gondozása volt. 1955-ben nyugalomba vonult, de 1957-től ismét a Kálvin téren lett lelkész. 1957-től haláláig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtitkára volt. (Forrás: Kecskeméti Életrajzi Lexikon, <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/252.html>)

⁵⁹ **Döbrössy Lajos** (1906-1991): református lelkész. Az 1930-as években Bulgáriában, a balkáni törökök között végzett külmisziós szolgálatot, ahogy ő fogalmazta: „Krisztusért járt követségben.” Miután a háború során kiutasították, Szombathelyre került lelkészként. (Forrás: <http://reflap.hu/index.php/ujzag/olvas/i/843/>)

⁶⁰ **Morvay István** (1904- 1970): református lelkész. Szatmárnémetiben született egy tízgyermekes értelmiségi család hetedik gyermekeként. 1931-ben végzett a Budapesti Theológiai Akadémián. Segédlelkészi szolgálatot végzett Pakson, Harkányban Budapesten. Már teológiai tanulmányai alatt is már élénk kapcsolatban állt a diákmozgalommal. 1934-től a Soli Deo Gloria Szövetségben az alsós diákok, a „kis kollégiumok” lelkigondozója volt. Néhány hónapig Bulgáriában a törökök között végzett missziói munkát Döbrössy Lajossal. Itt is elsősorban a gyerekekre gondolt és számukra adta ki a *Kis Hajnalt* és a *Külmisziói képes könyvek*-et. Ugyancsak gyerekeknek írta külmisziói színdarabjait is.

1935-ben visszatért Budapestre, folytatta a gyermekmunkát. „A kisdiakokat többek között meghívta a virágvasárnapi konferenciára, részükre mesehajót hirdetett meg. A sáfársági gondolatot is elültette a fiatalok szívében, és a sáfársági fillérekéből az SDG központban külön serdülő-szobát rendezett be magyar kézimunkákkal és faragásokkal. 1939 novemberében vallásoktató segédlelkésznek nevezték ki, de változatlanul sokat szolgált a Szövetségben is. Iparostanoncokat tanított, így tanítványain keresztül is megismerkedett a társadalom mélyrétegeivel. Egyik szorgalmazója volt az SDG nyomortelepi szolgálatainak, s végül megkapta a legelesettebb budapesti gyülekezet, a Mária Valéria telep lelkészi megbízatását. A diákmisszió mellett sokszor szolgált KIE-alkalmakon; az úri gyerekek és a falusi fiatalok közötti távolság áthidalásán munkálkodott. Része volt az elsők között alakult veszprémi népfőiskola létrehozásában, népfőiskolai tervet Ravasz László tanulmányával együtt jelent meg az SDG által kiadott *Nagy Szakadék* c. füzetben. 1945 után komolyan igyekezett megérteni az új teológiai gondolkozást és egyházkormányzást, egy időre az Út szerkesztését is vállalta. Minden kísérlete ellenére is végül bebizonyosodott, hogy nem tudta jó lelkiismerettel vállalni a misszió leépítését és félreállt maga is, de igyekeztek az illetékesek ezt megkönnyíteni”. (Forrás: Kovács Bálint: Arcok az ifjúsági munka elmúlt évtizedeiből. *Confessio*, 1991/4.)

⁶¹ „1950-re lényegében befejeződött az egyházi, missziói, hitbuzgalmi és ifjúsági egyesületek felszámolása, önkéntes feloszlása. A Belügyminisztérium 1949. október 5-én jóváhagyta a Református Egyetemes Konvent Elnökségének előterjesztését a tizennégy legfontosabb egyesület feloszlásáról, illetve megszüntetéséről. 1950. december 12-én az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa, a benne képviselt négy egyházkerület püspökei és főgondnokai a *Testvéri Izenet gyülekezeteink lelkipásztoraihoz és presbitériumaihoz, egyházmegyéink espereseihez és missziói bizottságaihoz, egyházunk minden szolgájához és tagjához* által igyekezett végére járni annak a folyamatnak, amely az 1946. július 4-én kiadott belügyminiszteri rendelettel indult a társadalmi és egyházi egyesületek és mozgalmak felszámolására. Az egyházi, a kegyességi, az ébredési és evangélikációs mozgalmak, egyesületek, amelyek ’az egyházon félig belül, félig kívül, önálló életet éltek külön egyesületi szervezetekben’, időközben jórészt már „önként” feladták önállóságukat. A *Testvéri Izenet* minden missziói tevékenységet az egyház irányítása és ellenőrzése alá rendelt, s habár ezzel megszüntette az egyesületek önálló missziói munkáit, ugyanakkor – egy rövid időre – átmertette a munka lehetőségeit. Eleinte minden missziói munkát az 1948. júliusi sárospataki konferencián Makkai Sándor vezetése alatt megalakult Országos Missziói Munkaközösség irányított, rövidesen azonban mindenfajta missziói tevékenység lehetetlenné vált, vagy legjobb esetben is igen szűk korlátok közé szorult. Ennek az egyházi életet zsugorító koncepciónak felelt meg az 1952. február 29-én hozott és március 1-jén hatályba lépett ún. *Missziói Szabályrendelet*, amely – 1989. augusztus 31-ig, hatályon kívül helyezéséig – szabályozta a református egyház missziói tevékenységét (kizárva pl. a laikus

munkát)”. (Ladányi Sándor: A református egyház (1945–1989). In. *Magyarország a XX. században* (főszerk. Kollega Tarsoly István), Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000.)

⁶² **Draskóczy István** (1906-1987): református lelkész, vallásanár. Teológiai tanulmányait Budapesten (1926-1930), Lancasterben (1930-1931, itt Bachelor of Divinity fokozatot szerzett) és Pittsburghben (1931-1933, itt magiszteri fokozatot szerzett) végezte. Hazatérve előbb budafoki, majd kelenföldi hitoktató volt, 1934-től óraadó, 1937-től 1952-ig vallásanár volt a budapesti Lónyay utcai Református Gimnáziumban, emellett 1945-1952 között az iskola internátusának vezetője. 1952-54-ben a Református Egyetemes Konvent Nyugdíjosztályán volt tisztviselő, 1954-től 1971-ig mezőszilasi lelkész. 1971-1979 között Lajoskomáromban helyettes lelkész volt. Megírta a Budapesti Református Gimnázium második (csonka) félszázadának történetét, Szabó Imre (1891-1955), Joó Sándor (1910-1970) életrajzát és a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ) történetét. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁶³ **Joó Sándor** (1910–1970): református lelkész. A budapesti Református Teológiai Akadémián szerzett oklevelet (1932). Ösztöndíjas Amsterdamban (1932–34), hazatérve budapesti, kecskeméti, majd újra budapesti segédlelkész. 1939-ben gyakorlati teológiából a budapesti Teológiai Akadémia magántanárává képesítették, majd 1942-ben a debreceni tudományegyetemen doktorált. Megszervezte a budapesti pasaréti egyházközséget, amelynek haláláig lelkipásztora volt. Neves igehirdető volt. Cikkei, fordításai, igehirdetései egyházi lapokban jelentek meg, kb. ezer összegyűjtött prédikációja maradt fenn. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁶⁴ **pietizmus** (latin: jámborság, kegyesség): a vallási megújulást és általában a 19-20. századi ébredési mozgalmakat megalapozó kegyességi irányzat, amely a 17-18. századi Németországban bontakozott ki, de gyökerei már a 16. századi protestáns törekvéseket, különösen Jacob Spener működését áthatották. A mozgalom, amely az egyéni jámborságot és megtérést hangsúlyozva a protestáns egyház egészét kívánta megújítani 1750 után a különböző protestáns egyházakban más és más formákban jelent meg. A pietizmus szerint a reformáció nem lezárt történés, hanem folyamat. Központi témái a bűn és a kegyelem, a régi életből való újjászületés, a megtérés. Az újjászületettek a gyülekezeten belül külön kis csoportot alkottak, a *konventikulumot*. Nekik társaik előtt tanúskodniuk kellett annak érdekében, hogy a világ Isten országává váljon. Lelkesi munkájukban a Biblia népszerűsítése (olvasás és bibliaóra tartása), a személyes kapcsolattartás, a lelkigondozás, a konfirmáció újraélése és a hitoktatás adta. A vallási gyakorlat fontosabb volt számukra, mint az elméleti teológia, és a biblikus tudomány is előnyt élvezett a dogmatikával szemben. A mozgalom átalakította a protestáns prédikációkat és az énekeket is. A pietista mozgalom nem határolódott el a többi egyháztól, sőt magukra sem úgy tekintettek, mint felekezetre.

A 18. századi magyar pietista lelkészek (pl. Bél Mátyás, Bárány György) honosították meg hazánkban a konfirmációt, nagy gondot fordítottak a hitoktatásra és fejlesztették az egyházi énekeket is. A korabeli magyar evangélikus egyházi irodalom nagy része is tőlük származik. (Forrás: Csepregi, Zoltán: *Magyar pietizmus 1700-1756: tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez*, Budapest, Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000.)

⁶⁵ Draskóczy István: *Nékem az élet Krisztus – és a meghalás nyereség*. Dr. Joó Sándor élettörténete. (Parakletos Alapítvány, Budapest, 1994.)

⁶⁶ **Prohászka Ottokár** (1858-1927): katolikus egyházi író, székesfehérvári püspök. 1875-ben kispapként Esztergomban érettségizett. Rómában a Collegium Germanicum-Hungaricum lakója és a Gregoriana egyetem hallgatója lett. 1881. október 30-án ott szentelték pappá, és 1882-ben tért haza filozófiai és teológiai doktorátussal. 1904-ig az esztergomi szemináriumban volt görög-latin tanár, majd a dogmatika professzora. 1880-ban az egész intézmény lelki vezetője lett. Esztergomban vált a sajtó segítségével a századvégi magyar

katolikus megújulás programadó-jává. Publikált a Magyar Sion és az Alkotmány hasábjain, útjára indította az Esztergom c. lapot, később megszervezte a Katolikus Sajtóegyesületet. A szociális kérdések különösen érdekelték: magyarra fordította XIII. Leó *Rerum Novarum* c. enciklikáját, szenvedélyes cikkeket írt, és képviselőválasztáson is indult. Legjelentősebb gyakorlati alkotása a Farkas Edit által alapított Szociális Missziótársulat volt, melyhez Prohászka ezer szállal kötődött: teoretikusa volt, szerteágazó védnöki és lelkipásztori munkát végzett érdekében. 1904-ben a budapesti egyetem hittudományi karának dogmatika professzora lett. Piusz pápa 1905 karácsonyán szentelte székesfehérvári püspökké. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1920-tól rendes tagja lett. A főpásztorság visszasodorta Prohászka-t a politikához, aki automatikusan a főrendiház tagja lett. 1920-1922 között parlamenti képviselő és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke volt. (Forrás: <http://www.szfv.ar.katolikus.hu/tortenet/puspokok/prohaszka-ottokar>)

⁶⁷ **Tildy Zoltán** (1889-1961): református lelkész, politikus. A pápai Református Teológiai Akadémián szerzett diplomát, majd egy évig Írországra tanult. Lelkesi hivatását Szennán kezdte, majd huzamosabb ideig – 1921 és 1929 között – Tahitótfalun volt lelkipásztor. 1924-ben másodmagával megalapította a Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt.-t, amely egyházi kiadványokat és a parasztság művelődését elősegítő munkákat, szakkönyveket jelentetett meg. 1928 és 1932 között a Magyar Traktátus Társaság igazgató lelkésze, majd 1946-ig, köztársasági elnökké történő megválasztásáig a Békés megyei Szeghalom gyülekezetének lelkipásztor. 1917-ben belépett a Nagyatádi Szabó István vezette Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártba. Innen 1922-ben az Egységes Pártba is követte – az 1929-ig kormánytag – pártelnököt. 1929–30-ban Nagy Ferencsel és másokkal együtt megszervezte az ellenzéki Független Kisgazdapártot, amelynek 1943-tól ügyvezető alelnöke lett. 1936-ban jutott be a parlamentbe. A parlamenti politizálás mellett a Független Kisgazdapárt című politikai hetilap szerkesztőségét vezette. A nemzeti függetlenségi és népfrontmozgalom vezető személyiségei közé tartozott; 1945. szeptembertől miniszterelnök, 1946. február 1-jén köztársasági elnökké választották. 1948-ban lemondatták, és 1956 májusáig házi őrizetben tartották Budapesten. 1956-ban a Nagy Imre-kormány államminisztereként gyakorlatilag miniszterelnök-helyettesi funkciót látott el; főleg a paraszti szervezetekkel és az egyházakkal épített ki kapcsolatokat. A forradalom leverése után a Nagy Imre-per negyedrendű vádlottjaként a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés előmozdítása címén hat évre ítélték. 1959 áprilisában idős korára való tekintettel szabadlábra helyezték. (Forrás: 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány; <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/tildy.htm>)

⁶⁸ A legendává lett kitétel egy 1920-as Prohászka-mondat parafrázisaként is olvasható: A numerus clausus parlamenti elfogadása után Prohászka Ottokár ezt írta (kiemelés tőlem – a szerk.):

„A keresztény kurzus világgá sivitotta protestációját azon intellektuel és gazdasági rendszer ellen, mely kivételtetni akarta a nemzetet kereszténységéből éppen úgy, mint faji érzéséből (...), elnyomta a faji génuszt, mely halálos csapást akart mérni a keresztény nemzeti kultúrára, s miután szétrobbantani segítette a hadsereget, összetörte a magyar kardot s a magyar címet, tönkretette Magyarországot, s *sakterkezek alatt vérbe akarta fojtani a magyarságot*. Ezt a gázságot nem szabad elfelejteni!” (Prohászka Ottokár: Válasz Raffay Sándor püspöknek. *Nemzeti Újság*, 1920. november 27.)

⁶⁹ **Református Megújulási Mozgalom.** 1955 tavaszán néhány lelkészjelölt, fiatal lelkész és segédlelkész egy Pest környéki parókián „Hitvalló Nyilatkozat”-ot szerkesztett. Az iratban kárhoztatják az egyházi vezetés hibás teológiai döntéseit, azok erőszakos elismertetését és elfogadtatását, a klikkrendszerű egyházvezetést stb. 1956 nyarára lett nyilvánvalóvá, hogy ez az elaborátum nem egy kis csoport elszigetelt magánvéleménye, hanem széles körben egyetértenek azzal. Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának 1956 nyár végi galyatetői ülésére, Pap László, a Dunamelléki Református Egyházkerület lelkészi főjegyzője közbenjárására Ravasz László, az 1948-ban lemondott püspök is meghívást kapott. Ravasz erre az alkalomra *Memorandumban* foglalta össze mondanivalóját, amelyben vázolta a Magyarországi Református Egyház helyzetét, s rámutatott arra a szomorú tényre, hogy az államhatalom megtalálta és vezető helyre juttatta azokat az egyházi személyeket, akik az állam érdekeit képviselték az egyházon belül, és az állam egyházellenes céljait hűségesen kiszolgálták. Felvázolta a kivezető út, a kibontakozás elvi és erkölcsi előfeltételeit is.

A Megújulási Mozgalom kezdetét az jelentette, amikor 1956. október 8-án 160 lelkész és segédlelkész aláírásával beadvány érkezett az Egyetemes Konvent Elnökségéhez: „Aggodalommal és féltő szeretettel figyeljük magyar református egyházunk állapotát... Hitünk és meggyőződésünk szerint adminisztratív úton ezt a válságos helyzetet megjavítani már nem lehet. (...) Éppen ezért parancsoló szükségét érezzük annak, hogy egyházunk legfőbb hivatalosai e beadvány aláíróival együtt két- vagy háromnapos szabad tanácskozássra gyűljenek össze minél előbb...” 1956. október 31-én a Református Megújulási Mozgalom nevében felkérték Ravasz Lászlót, hogy vállalja a megújulás lelki irányítását. E napon *Reformáció* címen új egyházi hetilap indult, amelynek azonban csupán egyetlen száma jelenhetett meg. 1956. november 1-jén Budapesten, a Teológiai Akadémia Dísztermében a református egyház lelki és szervezeti újjáépítésére Országos Intéző Bizottság alakult. A Megújulási Mozgalom egyik fő célkitűzése volt, hogy az egyház további munkája biztosítása, nyugalma érdekében azokat az egyházi vezetőket, akik az egyházat kiszolgáltatták az államhatalomnak, sürgősen le kell váltani. Az Országos Intéző Bizottság felhívására egymás után adták be lemondásukat a korábban exponált egyházi vezetők.

1956. november 1-jén Ravasz László rádiószózatban fordult az ország népéhez; rendre, higgadságra, nyugalomra intette a lakosságot. November 13-án körlevelet intézett a presbitériumokhoz, amelyben kifejtette, mit akar a Megújulási Mozgalom (Mivel az Intéző Bizottság nagyon bürokratikus hangzott, az rövidesen Református Megújulási Mozgalomnak nevezte magát.) A Megújulási Mozgalom tétéleit Ravasz László átdolgozta, s *A Magyarországi Református Egyház útja – a Református Megújulási Mozgalom programja* című dokumentumot 1956 karácsonyán körlevél kíséretében tervezte szétküldeni, amire azonban már nem kerülhetett sor. A Megújulási Mozgalom egyetlen ponton sem kérdőjelezte meg az 1948. október 7-én aláírt egyezmény tétéleit, azokat tényként fogta fel, s azok megtartásához akart visszatérni, az attól történt eltéréseket akarta korrigálni (pl. az iskolakérdésben, a gyülekezeti misszió vonalán stb.), tehát egyáltalán nem volt lázadás, különösen nem az Ige ellen, ahogy azt 1957-től emlegették. A presbitériumok pozitív állásfoglalásai, a Megújulási Mozgalomhoz való csatlakozásuk kinyilvánításai rendre érkeztek az Intéző Bizottság címére még 1957 elején is. (Forrás: Ladányi Sándor: A református egyház (1945–1989). In. *Magyarország a XX. században* (főszerk. Kollega Tarsoly István), Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2000.)

⁷⁰ **Csákány István** (1934-1977): református lelkész, misszionárius. A Lónyai utcai Református Gimnáziumban érettségizett 1952-ben. Az Agrártudományi Egyetemen 1957-ben mezőgazdasági mérnöki és okleveles állattenyésztői végzettséget szerzett. Kitűnő diplomája ellenére elhivatottság-érzetből ezt követően elvégezte a Református Teológiai Akadémiát 1962-ben. Érdligeten helyettes lelkész, majd 1963-ban megválasztott lelképásztor lett. 1970-1973 között misszionáriusként dolgozott a kenyai Maszai Gazdaságfejlesztési Központban. Megtanult szuahéli nyelven, előadásokat tartott a nairobi egyetemen. Magyar adományokból szervezésében felépült az a bambusztemplom, amelyben három nyelven, angolul, szuahéliül és maszáiul folyt az istentisztelet. 1974-ben folytatta érdligeti lelképásztori munkáját. Afrikai gyűjteményéből kiállítást rendeztek a Néprajzi Múzeumban, ő maga pedig számos gyülekezetben mutatta be Afrikában készült diáit. 1975-ben újabb missziót vállalt Brazíliában. 1977-ben munkája közben - üdültetett gyerekek mentett tengerengésből - érte a tragikus halál.

(Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Erd/pages/023_eletrajzi_kislexikon.htm)

⁷¹ **Győry Elemér** (1891-1961): református lelkész, 1943-1961 között a Dunántúli református Egyházkerület püspöke. Teológiai tanulmányait a Pápai Református Teológiai Akadémián (1915) és Genfben (1912-14) végezte. 1917-ig a pápai főgimnázium tanáraként dolgozott, majd Komáromban volt dunántúli püspöki titkár (1917–1920). A hetényi gyülekezet lelképásztoraként szolgált 1923-ig, amikor a csehszlovák kormány állampolgárság hiányában a gyülekezet éléről erőszakkal eltávolította. A magyarországi komáromi gyülekezet helyettes lelkésze (1923–1924), lett, majd ismét dunántúli püspöki titkár 1926-ig, amikor a Pápai Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Teológiai Tanszék rendes tanárává nevezték ki. Két év tanítás után a győri (1928–1943), majd a pápai gyülekezet lelképásztora lett (1943–1962). 1935-től a Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi főjegyzője, 1943-1961 között püspöke volt. 1945 után betöltötte a Református Egyetemes Konvent lelkeszi elnökének hivatalát. Az Országos Béketanács Református Bizottságának is elnöke volt. (Források: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. (szerk. Ladányi Sándor., 3. jav. és bőv. kiad. Bp., 1977.); Pápai pedagógus lexikon. Főszerk. Tunli Gyula, Pápa, 1997.)

⁷² **Békefi Benő** (1909–1964): református püspök, teológiai tanár, egyházi író. A teológiát Budapesten és Debrecenben végezte. Utána az országos evangelizációs mozgalmak keretében megszervezte a nyíregyházi diakonissza-intézetet, s 1939-től ennek lelkesze lett. 1945 után előbb a Szabolcs megyei Nemzeti Bizottság elnöke, később a városi szociálpolitikai osztály vezetője, majd a nyíregyházi egyházközség lelkesze lett; 1952-1959 között a nyírségi egyházmegye esperese. Ezt követően debreceni, majd budapesti teológiai tanár. 1962-től a dunántúli egyházkerület püspöke és egyúttal Veszprém lelkesze volt. Több egyházi lapot szerkesztett (Magyar Református Ébredés, 1943-1947; Keresztyén Család, 1946-1947). (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁷³ A Soponyai Nevelőotthon – majd 1962 után a magyar gyermekotthonok egyik megszervezőjéről elnevezett „Ádám Zsigmond Gyermekváros” – 1959 és 2000 között működött az 1807-ben épült soponyai Zichy-kastélyban.

⁷⁴ **Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)**: 1951 májusában (I/1951. tc.) létrehozott országos hatáskörű szerv, amelynek célja a magyarországi egyházak önállóságának minél teljesebb korlátozása, az egyház és a szocialista állam közötti (kényszer)megállapodás (1950. VIII. 30.) betartásának ellenőrzése volt. Hivatalosan a Minisztertanács felügyelete alatt állt, de kapcsolatban volt az MDP KB agitációs-propaganda osztályával, illetve a BM Titkosszolgálatának III/III-1. sz. Vallási Osztályával. Az ÁEH az egyházi hivatalokba „békepapokat” ültetett, az egyházmegyei hivatalokhoz megbízottakat, ún. bajszos püspököket küldött. Az ÁEH döntött minden az egyházakat és az államot egyaránt érintő ügyben: pénzügyi támogatásról, kinevezésekről, áthelyezésekről, előkészítette az egyházi vonatkozású jogalkotást, felügyelte az egyházi intézményeket, tárgyalt a Vatikánnal stb. 1989-ig működött, véglegesen 1990-ben szűnt meg, amikor utolsó utódszervét, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát is felszámolták. (Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm>)

⁷⁵ **Szabó Dezső** (1905-1978): református lelkész, esperes, 39 évig a kálozi gyülekezet lelképásztora. Soponyán született, teológiai tanulmányait Németországban és Hollandiában végezte, de igazi polihisztorként érdeklődött a matematika, fizika, filozófia iránt is. Az 1960-as évektől kezdődően építette ki a Magyarországi Református Egyház "nem hivatalos" hollandiai kapcsolatait. Hollandiából több teológushallgatót hozott Magyarországra néhány évre tanulni. Jellegzetes színfoltja volt Káloznak, ahogy alkalmanként megjelent háromkerekű Velorex kocsijával. (Forrás: Kávai Margó: Igehirdetés „szárguldo” Velorexről; *Bogárd és Vidéke* 2005. június 30.)

⁷⁶ Hebe Kohlbrugge: Kétszer kettő néha öt (2008. Kolozsvár, a Protestáns Teológiai Intézet kiadása)

Hebe Charlotte Kohlbrugge (sz. 1914): teológus, a második világháború alatt nővérével, Hannával együtt a holland ellenállás résztvevője. Bázelen Karl Barthnál tanult teológiát, majd a világháború kitörése után visszatért Hollandiába, s ott kezdeményezője és egyik vezetője volt annak a földalatti ellenálló hálózatnak, amely a német Hitvalló Egyházzal együttműködve információkat gyűjtött és juttatott el az Egyházak Világtanácsának Genfbe. 1944-ben letartóztatták, és Ravensbrückbe deportálták, itt érte meg a világháború végét.

1947-től előbb a német-holland kapcsolatok javításán, a holland református egyház részvételén dolgozott a romos Németország újjáépítésének támogatásában, a rászorulóknak segélyezésében, majd a kelet-európai kommunista országokban élő reformátusokkal alakított ki gyümölcsöző – és csak részben hivatalos – kapcsolatokat. Kelet-Németországba, Csehszlovákiába, Magyarországra és Romániába számos alkalommal csempészett be Bibliákat, 1963-tól pedig megszervezte, hogy holland teológiai hallgatók ösztöndíjjal tanulhassanak kelet-európai teológiai főiskolákon, így a Debreceni Kollégiumban is. Az 1960-70-es években Erdélyben „Málnási kisasszony” volt a konspiratív neve a málnásfürdői Hébé ásványvíz után. Elkötelezett munkájáért Szabadság Éremmel tüntette ki az amerikai kormány, 1975-ben a holland kormány Joost van den Vondel díját kapta, 1990-ben a prágai Károly Egyetem, 1995-ben pedig a kolozsvári egyetem tüntette ki díszdoktori címmel. (Források: http://nl.wikipedia.org/wiki/Hebe_Charlotte_Kohlbrugge, Kánya Endre: Könyvrecenzió: Hebe Kohlbrugge: Kétszer kettő néha öt; <http://www.botanika.ro/?pid=11&cid=68>)

⁷⁷ Séra Sándorné Tóth Julianna (sz. 1930., Soponya) visszaemlékezéséből: Számomra következő borzalmas esemény volt a soponyai református templomtorony lerobbantása. Ezt a robbantást a németek végezték. Azért robbantották le, mert az oroszok aknavetőt telepítettek a toronyba, és onnan lőtték a németek állásait. Amikor az aknavető megszólalt a toronyban, vártuk a választ. Jöttek a belövések. A rektor-lakás [*a kántortanító lakása*] minden szobájából már az eget láttuk. Csak az az egy szoba teteje volt ép, ahol laktunk. A jó Isten gondoskodó ereje vigyázott ránk. Az iskolába 2 tanterem volt. Amikor a német katona aláaknázott a templomtoronynak, a rektor úrral együtt kinn voltunk az udvaron. A katona figyelmeztetette a rektor urat, hogy menjünk be, mert hamarosan nagy robbanás lesz. Be is mentünk és hamarosan olyan nagy robbanás rázta meg a házat, hogy aki ült is, leesett. Akkora por keletkezett, hogy hosszú ideig nem láttuk egymást. Olyan nagy volt a légnomás, hogy szólni sem tudtunk. Amikor a harcok kicsit elcsendesültek, és kicsit magunkhoz tértünk, rektor úr mondta, hogy menjünk ki, nézzük meg, milyen áldozatokat követelt a robbanás. Szörnyű volt a látvány. A torony a tetejétől a földig leomolva. A templom teteje, ablakok romokban. A harangok szilánkokra darabolva, még a második szomszédba is hullott harangdarab. Hetekig tartott a harangszilánkok összegyűjtése. Sőt még hónapok múlva is találtak harangszilánk darabokat.

(Séra Sándorné: Az életem története. eletut.kormany.hu/download/3/f0/90000/Sera%20Sandorné.doc)

⁷⁸ A 3. Ukrán Front csapatai Tolbuhin marsall vezetésével 1944. december 3-án léptek Fejér megye területére, és a hónap végére csaknem teljesen elfoglalták azt. A Budapesten bekerített német és magyar csapatok felmentésére a németek több támadást indítottak – jórészt Fejér megye területén – december 31. és 1945. január 26. között. Ezt követően 1945. március 5-éig helyi jellegű harcok folytak a megyében. 1945. március 6-án indult meg a második világháború utolsó német támadása, a Tavaszi Ébredés fedőnevű hadművelet, legnagyobb erővel éppen a megye területén. Március 16-án kezdetét vette a Vörös Hadsereg utolsó magyarországi hadművelete, amelyben Fejér megyét a szovjet csapatok egy hét alatt végleg elfoglalták. (Forrás: Gulyás Antal: Fejér megye népoktatásának története 1944-1948 (1. fejezet: Fejér megye 1944-1945 fordulóján), *Fejér Megyei Levéltár Közleményei* 27. Székesfehérvár, 1999.)

⁷⁹ **legáció:** református teológiai főiskolai vagy kollégiumi hallgató (legátus) kiküldése gyülekezetekhez főbb ünnepekkor igehirdetési és adománygyűjtési céllal. A „nagyobb ünnepeink szinte elképzelhetetlenek a legátus jelenléte nélkül. Arra már csak az idősebbek emlékeznek, hogy ez az intézmény eredetileg kétszintű volt. Létezett a nagylegáció és a kislegáció. A legátusokat azok a református kollégiumok küldték a gyülekezetekbe, amelyekben teológusokat is képeztek. A nagylegátusok – mint ma is – teológusok voltak. A nagylegátus templomi szolgálata idején a kislegátus, aki az akkori nyolcosztályos gimnázium alsó tagozatos, 10-14 év közötti kisdíákja volt, egy helyi hasonló korú fiú kíséretében minden református családhoz bekopogott és rövid verses imával köszöntötte az egybegyűlteket. A nagylegátus javadalma, a legátum, a perselypénz volt, a kislegátus legátuma pedig a versmondás után kapott jutalompénz”. (Forrás: Dr. Szijj Ferenc: A legáció; <http://www.suavis.com/lap/hethatar/ujsg/cikk/mutat/4981/?i=852>)

⁸⁰ **Tóth Kálmán** (1917-2010): lelkész, teológiai tanár. A Pápai Református Kollégium gimnáziumában majd Teológiai Akadémiáján végzett. Lelkészi oklevele megszerzése után két évig tanult az utrechti egyetemen. 1940-1950 között zánkai, majd 1958-ig nyáradi lelkész lett, miközben, annak bezárásáig (1951) óraadó tanárként dolgozott a Pápai Teológiai Akadémián. 1951-től nyugdíjba vonulásáig a Budapesti Teológiai Akadémia professzora, 1967-1969 és 1982-1984 között dékánja volt. (források: Pótor Imre: Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor; doktori disszertáció, Vásárosnamény, 1996., Egy fizikus a Kádár-korban. Interjú Dr. Tóth Kálmánnal. Emlékpontok: <http://www.emlekpontok.hu/hu/vetito/egy-fizikus-a-kadar-korban>)

⁸¹ **Szabó Gábor** (sz. 1940): tanár, ny. református lelkész, esperes. A csurgói református gimnázium elvégzése után a Budapesti Teológiai Akadémián szerzett református lelkészi diplomát 1963-ban. Balatonfüredi és

veszprémi segédlelkészi év után előbb Csőszön, majd 1977-től Kiskunhalason végzett lelképásztori szolgálatot. Kiskunhalason lelkész-kántor volt, a már megszüntetett énekkart újraszervezte. Kecskeméti lelkész-esperesi szolgálata – 1985-2005 között volt a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye esperese – 1986-ban kezdődött. Még ebben az esztendőben elindított egy gyülekezeti munkás képző tanfolyamot. A rendszerváltás után azonnal szervezni kezdte a református oktatási intézményeket – Kecskemét, Kunszentmiklós, Dunavecse, Kiskunhalas, Tiszakécske, Szabadszállás –, 1990-től a Dunamelléki Református Egyházkerület Iskolabizottságának elnöke, 1993-ban a Kecskeméti Jogászképzés egyik elindítója. Megszervezte a megyei éves énekkari találkozókat Kálmán Lajossal, később a kecskeméti főiskolával együttműködve. (Forrás:

http://primadij.hu/robots.txt/s!news/i_primadij_2009_jeloltek_13/i_szabo_gabor_tanar_reformatus_elnoklelkes_z_kecskeme_47/t_Szab%C3%B3%20G%C3%A1bor%20tan%C3%A1r.%20reform%C3%A1tus%20eln%C3%B6k-lelk%C3%A9sz.%20Kecskem%C3%A9t/index.html)

⁸² A Sárospataki Református Kollégium Faluszemináriuma az 1931–32. évi tanév első félévétől a hallgatóság spontán kezdeményezésére Újszászy Kálmán és Szabó Zoltán tanárok vezetésével szociológiai vitafórumként jelentkezett. Weiss István A mai magyar társadalom (Bp., 1929) c. könyvének kritikai elemzése során, ill. a világgazdasági válság nyomasztó hatására fordultak a főiskolai hallgatók az egykori magyar falu társadalmi és kulturális kérdései felé, igyekeztek választ találni a kor agrárközösségeinek égető gondjaira. Az aktuális tudományos, szépirodalmi művek megvitatása után merült fel a gondolat, hogy rendszeres helyszíni adatgyűjtést végezzenek. 1932 nyarán és őszén láttak először munkához a sárospataki Alsóhatár tanyavilágában. Később a Hegyalja, Hegyköz, Bodrogköz területének alaposabb megismerését tűzték ki célul. Rendszeressé tették kiszállásaikat. A volt szemináriumi hallgatók a szélesebb körből a Tiszáninnen területéről folyamatosan küldtek be anyagot. Egy 1947 elején lezárt beszámoló 48 közelebbi község részletesebb vizsgálatáról, 20 kisebb távolabbi tájegység felderítéséről adott számot. Ugyanerre az időre 1500 kötetre szaporodott a falu irodalmával kapcsolatos külön könyvtárak, 1000-re tehető a Sárospataki Református Kollégium Faluszemináriumának résztvevői által gyűjtött néprajzi tárgyak száma. Mintegy 6000 népköltészeti szövegegységet is lejegyeztek. Rendszeresen gyűjtöttek adatokat a vizsgált közösségek településrajzára, egészségügyi viszonyaira, szociográfiai és vallásszociológiai helyzetére vonatkozóan. A munkálatok melléktermékeként nagy értékű rajz-, fénykép- és településképeket megőrző levelezőlap-gyűjteményt is létrehoztak, tájtörténeti nyomtatványgyűjteményt létesítettek. (Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon)

⁸³ Amikor 1961-ben nyugdíjba ment Győri Elemér püspök, a Dunántúli Egyházkerület püspöke Békefi Benő lett, aki a budapesti teológiának volt tanára. Olyan híreket lehetett hallani, hogy Békefi Benő Veszprémbe akar menni, s ez be is igazolódott. 1962 húsvét másnapján ott prédikált a templomban és ezután kótetlen beszélgetésre hívta a presbitériumot a lelkésszel együtt. Azt szerette volna elérni, hogy a presbitérium adjon felhatalmazást arra, hogy ő, mint a Dunántúli egyházkerület püspöke megszervezhesse, hogy a püspöki székhely Veszprémbe kerüljön. A presbitérium ettől nem is zárkózott el, csupán egyetlen feltétele volt: hogy ez ne érintse Boda József státuszát. Erre nem kaptak egyértelmű választ. Elkezdődött egy színpalak mögötti harc: Békefi is és Boda József is a maga módján próbálta felhasználni a saját kapcsolatait. A püspöknek állítólag szovjet kapcsolatai voltak, mert amikor 1944-ben a front átlépte a magyar határt, Békefi egy magas rangú szovjet tisztnek a Magdaléneum diakonisszaotthonban adott menedéket. Boda Józsefnek is voltak kapcsolatai: 1944/45-ben egy zsidó munkaszolgálatos életét mentette meg, aki újságíró volt. A kapcsolat később is igen jól működött, de úgy tűnik nem eléggé, mert az összeköttetések harcában végül is Boda József vesztett. 1962 szeptemberében már nyilvánvalóvá vált, hogy távoznia kell Veszprémből. Mivel az egyházkerületen belül sem akart maradni, mert akkor Békefi beosztottja maradt volna, Szamosközi püspök közbenjárására meghívással a decsi gyülekezethez került. (Források: Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon; Vörös Virág riportja Hodossy Lajossal; „Tebenned bíztunk eleitől fogva” – Református Félóra, Magyar Rádió, 2008. október. 15.)

⁸⁴ **Szokolay Sándor** (1931-2013): Kossuth-díjas zeneszerző, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanára.

⁸⁵ Dunaalmáson a 20. század elején árva és szigorúbb nevelést igénylő fiúgyermek számára létesült az Országos Protestáns Egyesület által alapított Kerkápoly-Bodor (1910), és a Balogh Dénes Szeretetház (1915). Az intézményekben szakmai képzést kaptak az itt nevelt gyermekek. Az 1960-as évektől az intézmény egészségügyi feladatokat látott el sérült gyermekek gondozásával. Nemzetközi - főleg holland - segítséggel 1985-ben a Kültelepen építették fel a korszerűen felszerelt Református Egészségügyi Gyermekotthont.

Jelenleg a Dunaalmási Református Szeretetház Fogyatékosokat Ápoló-Gondozó Otthona nagy létszámú intézményében súlyos testi és értelmi sérült fiúgyermek és férfiak számára biztosít tartós bentlakásos formában, szakosított ellátás keretein belül teljes körű ellátást, ápolást, gondozást. Gyógypedagógusok, szociális asszisztensek, lelkész és lelkigondozók segítik a lakókat a testi – lelki jólét eléréséhez és fenntartásához. Szervezett formában, sokrétűen zajlik a foglalkoztatás, melyhez saját kis óvoda és tornaterem is rendelkezésre áll. A gondozottak részére számos programot szerveznek, az ünnepek megtartására kerülnek. Konduktor és gyógytornász segíti a mozgássérült és ágyhoz kötött gondozottak fejlesztését. Szervezett formában zajlik a hitélet gyakorlása. A mentálhigiénés tevékenységet lelkész és lelkigondozók látják el. A helyi gyülekezettel élő kapcsolatot ápolnak. (Források:

http://www.diakonia.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=173:dunaalmasi-reformatus-szeretethaz-fogyatekosokat-apolo-gondozo-otthona&catid=66:cimtar&Itemid=1;
<http://wikimapia.org/1799951/hu/Dunaalm%C3%A1s>)

⁸⁶ **Komjáthy Aladár** (1919-2004): református lelkész, esperes. 1938-ban befejezte tanulmányait a losonci Teológiai Szemináriumban, majd a Pápai Református Teológiai Akadémián tanult, 1944-ben református lelkészképesítő vizsgát tett. 1942-1943-ban segédlelkész volt Adorjánházán, Veszprémben és Nemesszalókon. 1943-tól segédlelkész és népfőiskolai tanár Veszprémben. 1950-1952-ben lelképásztor Kádártán, majd 1955-ig Bárádon, az 1955-1968-as években Egerben, ugyanakkor a Hevesi Református Egyházmegyében esperes. 1968-tól 1989-ig a Budapest Déli Református Egyházmegye református esperes-lelkésze volt. 1975-1985 között országgyűlési képviselő volt. (Forrás: Digitális História Adatbázis: http://www.tortelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4744&catid=74:k&Itemid=67&lang=en)

⁸⁷ **gályarab prédikátorok:** Az 1671-81 közötti magyarországi ellenreformáció idején 1674. március 5-én több mint 700 protestáns hitvallót idéztek a Pozsonyban felállított különbírótság elé: mintegy 300 pap, tanító jelent meg a tárgyaláson. A bíróság felségsértéssel, hazaárulással, a katolikus egyház megsértésével vádolta őket, egyben követelték `bűneik` beismerését és áttérésüket is. A kínzások és kegyetlenségek többeket megtörtek, akiket aztán kegyelemből gályarabságra ítélték. A legállhatatosabbakat kisebb csoportokban várbörtönökbe vitték. 42 papot Nápolyba hurcoltak, de közülük csak 32 maradt életben, akiket eladtak gályarabnak. Sorsuk nagy visszhangot keltett Európa protestáns országaiban. Gyűjtés indult kiszabadításuk érdekében, és ez többszöri kísérlet után végül Hollandiának sikerült 1676. február 12-én. A személyenkénti 100 talléros váltságdíjat a bécsi holland követ fizette ki, és maga Michael de Ruyter admirális ment értük Nápolyba, hogy levetesse róluk a bilincset és holland hajóra szállíttassa őket.

Az egyik gályarab, Kocsi Csergő Bálint *Narratio brevis de oppressa libertate ecclesiarum Hungaricarum* (Rövid elbeszélés a magyarországi egyházak elnyomásáról) című, hosszú időn át csak másolatban elterjedt kéziratát Bod Péter, a neves erdélyi egyháztörténet-író lefordította és kiegészítette. Műve *Kösziklán épült ház* ostroma címmel jelent meg. A 19. század végén a protestáns identitástudat erősítése miatt megélné vált a gályarabok iránti érdeklődés, amely során elterjedt a Térj magadhoz, drága Sion kezdetű ének. A 20. században a protestáns énekeskönyvekbe kerülve gyakran használt hitelesítő énekként szerepelt és szerepel a mai napig. Magyar földön a gályarabokra emlékezve Debrecenben, a Nagytemplom mögötti téren, 1895-ben elsőként emeltek köztéri emlékművet Hegyi Mihályné adományából. (Forrás: <http://reformatus.hu/mutat/a-galyarab-predikatorok-kiszabadulasa/>)

⁸⁸ A Földes központú, de országos hatáskörű Karácsony Sándor Művelődési Társaság 1991-ben alakult a magyar pedagógia kiemelkedő képviselője, Karácsony Sándor (1891-1952) szülőfalujában. A társaság elsőrendű feladatának tekinti Karácsony Sándor életművének felkutatását, rendszerezését, megőrzését, képviseletét, népszerűsítését, pedagógiai, neveléstörténeti konferenciák szervezését, valamint Karácsony Sándor munkásságának újraértékelését, melyet tanulmányok sorával és könyveinek újrakiadásával szolgál. (Forrás: <http://www.vk-foldes.bibl.hu/nofrm/nofrmksk3.html>)

⁸⁹ **Fábry Szabolcs** (2006-2011 között Nagyvázsony polgármestere): „1990-től alapító tagja voltam a 486. sz. Bátorkeszi István Cserkészcsapatnak, 1992-ben szereztem segédtiszi képesítést, amit az őrségi cserkész táborban kamatoztattam. (...) Ekkor, főiskola előtt a veszprémi nyomdában dolgoztam, ahol 3 műszakban folyt a munka. Gyorsan közöltem, hogy ezt a cserkészet miatt nem vállalom tovább, csak két műszakban dolgozom, hétvégem máától kezdve foglaltak. Szüleim ekkor váltak el és költöztek el Veszprémből, nem volt egyszerű lépés (egyedül maradtam a városban), de éreztem az akkori lelkész (Vajna Lajos) támogatását és éreztem, hogy a Jóistennek is tetsző az elhatározásom. Nem maradt el a gondviselői "jutalom" sem: Főnököm kezdetben ellenségesen fogadta a cserkész munka előtérbe helyezését, de fél év után olyan mértékben megváltozott, hogy szinte anyám helyett anyám lett, mindenben segített, sokat köszönhetek neki is abban, hogy nyugodtan tudtam készülni a főiskolára, a főiskola alatt pedig lett időm a cserkészetre. Lajos bácsi odaadta cserkészingét (mai napig őrzöm) azokkal a szavakkal, hogy úgy adja, mint Illésnek a palástot... A gyülekezetben elérte, hogy amikor főiskolára kerültem, hogy minden hétvégén haza tudjak járni, a vonatjegy árát megtérítette az egyházközség. (...) Egy kicsit a könnyeimmel is küszködök, így utólag 16 évvel, mert most látom, hogy az Úr milyen szépen terelgette a sorsokat”. (<http://batorkeszi486.naplopok.hu/fabryszabolcs.htm>)